

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRATİK SİYASAL REJİM ve MUKAYESELİ
ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN TÜRKİYE
CUMHURİYETİ ve KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ
HÜKÛMET SİSTEMLERİNİN İNCELENMESİ

Mursalim MAKSUTOV

Danışman
Dr.Öğr.Üyesi Serdar NARİN

İZMİR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Demokratik Siyasal Rejim ve Mukayeseli Anayasa Hukuku Açısından Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgızistan Cumhuriyeti Hükûmet Sistemlerinin İncelenmesi**” başlıklı tezin tarafımda akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım kitapların dipnot şeklinde ve kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapmak sureti ile yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

Mursalim MAKSUTOV

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Demokratik Siyasal Rejim ve Mukayeseli Anayasa Hukuku Açısından Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgızistan Cumhuriyeti Hükûmet Sistemlerinin İncelenmesi
Mursalim Maksutov

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Avrupa Birliği Hukuku Programı

Türk ve Kırgız anayasalarının tarihi incelendiğinde hükûmet sistemlerinin sıklıkla tartışma konusu olduğu görülmektedir. Bu nedenle tezimizin ana konusu iki ülkenin hükûmet sistemlerinin karşılaştırılmasıdır. Aslında hükûmet sistemi arayışlarının altında yatan neden siyasal açıdan yaşanan hükûmet krizlerine çözüm üretme isteğidir.

Türkiye’de birçok kez anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu değişikliklerle birlikte hükûmet sistemi de değiştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda 1876 Kanun-u Esasî döneminde mutlak monarşiden meşrutiyete geçilmiş olmasına karşın sistemde yine de padişah etkili olmuş; II. Meşrutiyet döneminde yapılan 1909 Anayasa değişiklikleri ile padişahın siyasal sistemdeki etkinliği son bulmuş, yasama da Meclis-i Mebusan, yürütme de Heyet-i Vükelâ güçlenmiştir. 1921 Anayasası’nda “Meclis Hükûmeti Sistemi”, 1924 Anayasası’nda “Parlamente Hükûmet Sistemi ile Meclis Hükûmeti Sisteminin oluşturduğu karma bir model”, 1961 Anayasası’nda ise “Saf Parlamente Hükûmet Sistemi” benimsenmiştir. 1982 Anayasası’nda 2007 yılına kadar “Saf Parlamente Hükûmet Sistemi”, 2007 ile 2017 arasında “Yarı Başkanlık Sistemi” uygulanırken; 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ve 16 Nisan referandumu ile bazı yönlerden başkanlık sistemine benzeyen “Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine” geçilmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde ise bağımsızlık elde edildikten sonra Türkiye'de olduğu gibi sıklıkla hükûmet sistemi tartışmaları yaşanmış ve anayasa değişiklikleri yapılmıştır. 1993 Anayasası'nda "Yarı Başkanlık Hükûmet Sistemi", 2010 Anayasası'nda ise "Parlamente Hükûmet Sistemi" düzenlenmiştir. Yapılan bu değişiklikler uzun bir araştırma ve çalışmanın ürünü olmadığı için verimli olmayarak ne yazık ki siyasal sistemi istikrarsızlığa sürüklemektedir.

Daha önce belirtildiği gibi; Türkiye'de, Kırgızistan'a göre daha çok anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu anayasa değişikliklerinden dolayı Türkiye'nin gerek hükûmet sisteminde gerek o sistemi uygulamada özellikle de Parlamente hükûmet sisteminin uygulandığı dönemde siyaseten daha tecrübeli olduğu görülmektedir. Tezimizde hükûmet sistemlerinin karşılaştırılmalı incelenmesinin Kırgızistan siyasal rejimi açısından son derece önemli olacağını ve Kırgızistan demokrasisine katkı sağlayacağını belirtmek isteriz.

Anahtar kelimeler: Anayasa, Hükûmet Sistemleri, Parlamente Hükûmet Sistemi, Başkanlık Hükûmet Sistemi, Yarı Başkanlık Hükûmet Sistemi, Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi.

ABSTRACT
Master's Thesis
Analyzing of the Kyrgyz Republic's and the Republic of Turkey's Government
Systems in Terms of Democratic Political Regime and Comparative
Constitutional Law
Mursalim MAKSUTOV

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Law
European Union Law Program

When we examine the history of the Turkish and Kyrgyz constitutions, it is seen that government systems often appear to be the subject of discussion. Therefore, the main subject of the thesis is to compare the government systems of the two countries. The main goal of the search for a new government system politically is to find a solution for the governmental crisis.

In Turkey constitutional amendments have been accomplished, and the government system also changed many times. During the Ottoman Empire, in 1876, Kanun-u Esasî regime, having changed from monarchical government to constitutional, Sultan became so influential. During the second Constitutional Monarchy in 1909, the constitutional amendments ended the Sultan's political life. In the parliament Meclis-i Mebusan was empowered and in the executive Heyet-i Vükelâ was empowered. In the 1921 Constitution, the “Assemble Government System”, in the 1924 Constitution, “The Parliamentary Government System together with Assemble Government System which brought up a combined model system”, in the 1961 Constitution, “Pure Parliamentary System”; they all were adopted. In the 1982 Constitution, until 2007 the “Pure Parliamentary System” has been implemented. Between 2007 and 2017 while “Semi Presidential System” has been implemented with the referendum which was held on 16 April with the impact of amending the

constitution and also brought up the “Turkish Type Presidential Government System” which in other ways resembles Presidential System.

When it comes to the republic of Kyrgyzstan after attaining its independence as it happened before in Turkey, as time went by also, some government systems debates and constitutional amendments were done. In the 1993 Constitution, “Semi Presidential Government System” and in the 2010 Constitution, “Parliamentary Government System” was implemented. Since the amendment being made after a short time study and research, not having been fruitful it has led to political system's destabilization unfortunately.

As we explained before, in Turkey there has been more constitutional amendments made compared with Kyrgyzstan. For this reason Turkey, whether in terms of its government system or in the implementation of that system, has got more experience especially in the period where the Parliamentary System was being implemented. In our thesis, the government systems which are being compared will be so important for Kyrgyzstan, in its political regime and democracy.

Keywords: Constitution, Government System, Parliamentary Government System, Presidential Government System, Semi Presidential Government System, Turkish Type Presidential Government System.

1.2.3.3.3. Meclis Hükûmeti Sisteminde Yargı Organının Özellikleri	16
1.3. KUVVETLER AYRILIĞINA DAYALI HÜKÛMET SİSTEMLERİ	17
1.3.1. Kuvvetlerin Yumuşak Ayrılığına Dayalı Parlamenter Hükûmet Sistemi	17
1.3.1.1. Tarihsel Süreçte Parlamenter Hükûmet Sistemi	18
1.3.1.2. Kralın Mutlak İktidarının Sınırlandırılması	18
1.3.1.2.1. Parlamenter Rejime Doğru	19
1.3.1.2.2. İngiltere’de Parlamenter Sisteminin Doğuşu ve Westminster Parlamenter Sistemi Örneği	19
1.3.1.2.2.1. Meşrutî Monarşiler	22
1.3.1.3. Kuvvetlerin Yumuşak Ayrılığı İlkesinde Parlamenter Hükûmet Sisteminin Özellikleri	23
1.3.1.3.1. Yürütmenin Düalist Yapısı	25
1.3.1.3.2. Yürütme Organının Göreve Gelişi	26
1.3.1.3.3. Yasama Organının Güvenine Dayanma	27
1.3.1.3.4. Yürütme Organının Yasama Organını Feshedebilmesi	27
1.3.1.3.5. Aynı Kişinin Hem Yürütmede, Hem Yasamada Görev Alabilmesi	28
1.3.1.3.6. Bakanlar Kurulunun Yasamanın Çalışmalarına Katılması	28
1.3.1.4. Karşılıklı Etkileşim Araçları	29
1.3.1.5. Parlamenter Sistemin Güçlü Yönleri	30
1.3.1.6. Parlamenter Sistemin Zayıf Yönleri	32
1.3.2. Kuvvetlerin Sert Ayrılığına Dayalı Başkanlık Hükûmet Sistemi	33
1.3.2.1. Başkanlık Sisteminin Genel Özellikleri	34
1.3.2.1.1. Sert Kuvvetler Ayrılığı	34
1.3.2.1.2. Monist Yürütme	35
1.3.2.1.3. Halk Tarafından Seçilme	36
1.3.2.1.4. Yasamanın Güvenine Dayanmama	37
1.3.2.1.5. Yasama ve Yürütmenin Birbirlerinin Hukuki Varlıklarına Son Veremeyişi	38

1.3.2.1.6. Aynı Anda Hem Yasama Hem De Yürütmede Aynı Kişinin Görev Alamayışı	39
1.3.2.1.7. Yürütme Organı Olarak Başkanın Yasama Organı Çalışmalarına Katılamayışı	40
1.3.2.2. Amerika Örneğinde Amerika Tipi Başkanlık Sistemi	41
1.3.2.2.1. Kongre	42
1.3.2.2.1.1. Senato	42
1.3.2.2.1.2. Temsilciler Meclisi	43
1.3.2.2.2. Yasama ve Yürütme Arasındaki İlişki	44
1.3.2.2.2.1. Frenler ve Dengeler Sistemi	45
1.3.2.3. Başkanlık Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları	47
1.3.2.4. Başkanlık Sisteminin Uygulama Alanı	50
1.3.3. Fransız Yarı-Başkanlık Hükûmet Sistemi	50
1.3.3.1. Yarı Başkanlık Sisteminin Genel Özellikleri	52
1.3.3.1.1. Yürütme Organının Yapısı	53
1.3.3.1.2. Yürütmenin Seçimi	54
1.3.3.1.3. Yasama-Yürütme Arasındaki İlişki: Yasamanın Güveni	54
1.3.3.2. Yarı Başkanlık Hükûmet Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları	55
1.3.3.3. Türkiye’de 2007 Anayasa Değişikliğinin Yarı Başkanlık Hükûmet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi	56
1.3.4. Melez/Hibrit Hükûmet Sistemleri	57
1.3.5. Başkancı Sistemler	59

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN VE TÜRKİYE’DE HÜKÛMET SİSTEMİ

2.1. KIRGIZİSTAN’DA HÜKÛMET SİSTEMİ	61
2.1.1. Kırgızistan Üniter Cumhuriyeti Öncesi Durum	61
2.1.1.1. Sovyet Sosyalist Kırgızistan Özerk Bölgesi’nin 1929 Anayasası	63

2.1.1.2. Sosyalist Kırgızistan Özerk Bölgesi'nin 1937 Anayasası	64
2.1.1.3. Sosyalist Kırgızistan Özerk Bölgesi'nin 1978 Anayasası	67
2.1.2. Kırgızistan Anayasacılık Tarihinde Hükûmet Sistemi	69
2.1.2.1. 1993 Anayasası Hükûmet Sistemi	70
2.1.2.2. 1993 Anayasası'nda Yasama Organı	73
2.1.2.3. 1993 Anayasası'nda Yürütme Organı	76
2.1.2.4. 1993 Anayasası'nda Yargı Organı	78
2.1.3. 2010 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi	80
2.1.3.1. Yasama Organı	82
2.1.3.2. Yürütme Organı	84
2.1.3.3. Yargı Organı	86
2.1.4. 2010 Anayasası'nda Yapılan 11 Aralık 2016 Anayasa Değişikliğine Göre Geçerli Olan Kırgızistan Hükûmet Sistemi	88
2.2. TÜRKİYE'DE HÜKÛMET SİSTEMİ	91
2.2.1. Türk Anayasacılık Tarihinde Hükûmet Sistemi	91
2.2.1.1. 1876 Kanun-u Esasi Dönemi Mutlak Monarşiden Meşrutiyete Geçiş	93
2.2.1.1.1. I. Meşrutiyet Dönemi Hükûmet Sistemi	94
2.2.1.1.1.1. Meclis-i Umumi	97
2.2.1.1.1.2. Heyet-i Vükelâ	98
2.2.1.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi Hükûmet Sistemi: 1909 Anayasa Değişiklikleri	98
2.2.1.1.2.1. Meclis-i Umumi	100
2.2.1.1.2.2. Heyet-i Vükelâ	101
2.2.1.2. 1921 Anayasası ve Saf Meclis Hükûmeti Sistemi	102
2.2.1.2.1. Yasama Organı: Türkiye Büyük Millet Meclisi	103
2.2.1.2.2. Yürütme Organı: İcra Vekilleri Heyeti	104
2.2.1.2.3. Yargı Organı: İstiklal Mahkemeleri	105
2.2.1.3. Cumhuriyetin İlanı ve 1923 Anayasa Değişiklikleri	106

2.2.1.4. 1924 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi: Karma Hükûmet Modeli	106
2.2.1.4.1. Yasama Organı	108
2.2.1.4.2. Yürütme Organı	109
2.2.1.4.3. Yargı Organı	110
2.2.1.5. 1961 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi: Parlamenter Hükûmet Sistemi	111
2.2.1.5.1. Yasama Organı	113
2.2.1.5.1.1. Cumhuriyet Senatosu	113
2.2.1.5.1.2. Millet Meclisi	114
2.2.1.5.2. Yürütme Organı	115
2.2.1.5.3. Yargı Oranının Rolü ve Anayasa Yargısı	117
2.2.1.5.4. 1961 Anayasası'nın Uygulanması, 12 Mart Muhtırası ve 1971-1973 Ara Rejim Dönemi Anayasa Değişikliği	118
2.2.1.6. 2007 Anayasa Değişikliğine Kadar 1982 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi ve Yürütmenin Güçlendirilmesi	119
2.2.1.6.1. Yasama Organı	120
2.2.1.6.2. Yürütme Organı	121
2.2.1.6.3. Yargı Organı	124
2.2.1.7. 1982 Anayasası'nda Yapılan 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliğine Göre Geçerli Olan Türk Hükûmet Sistemi	124
2.2.1.7.1. Anayasa Değişikliğine Göre 24 Haziran 2018'de Yapılan Seçim	128
2.2.1.8. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi	129
2.2.1.8.1. Yasama Organı	130
2.2.1.8.2. Yürütme Organı	131
2.2.1.8.3. Yargı Organı	133
2.2.1.9. Kırgızistan ve Türkiye'deki Anayasal Sistemlerde Günümüzde Geçerli Olan Hükûmet Sistemlerinin Hukuki Karşılaştırılması	135

SONUÇ

137

KAYNAKÇA

140

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BMM	Büyük Millet Meclisi
b	Bendi
bkz.	Bakınız
KSSC	Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
md .	Madde
ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RSFSC	Rusya Sovyetler Federe Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

Anayasa hukukunun da alanına giren siyasi sisteme ilişkin bir olgu olan hükûmet sistemlerinin temel amacı, devletin erkleri arasındaki yetki dağılımını sağlamaktır. Dünyadaki birçok ülkede hükûmet sistemi üzerinde tartışmalar yaşanmıştır ve hâlihazırda da yaşanmaktadır. Bu tartışmalar, ülkelerdeki demokrasi anlayışının tamamen kurumsallaşmaması ve siyasi kültürün gelişmemesinden kaynaklanmaktadır. Tezin ana konusu hukuki açıdan iki ülke hükûmet sistemlerinin karşılaştırılmasıdır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet sistemleri karşılaştırılarak iki ülkenin hükûmet sistemlerinin güncel durumları da tespit edilecektir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hükûmet sistemleri ile ilgili genel açıklama yapılacaktır. Monarşi sisteminden başlayarak günümüzde sıklıkla uygulanan parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık hükûmet sistemleri hakkında bilgi verilecektir. Bu hükûmet sistemlerinin temel kaynağı ve tarihte kullanıldıkları ülkeler, başarılı olup olmadıkları ve nasıl uygulandıkları birinci bölüm kapsamında ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise Kırgızistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti hükûmet sistemleri ve bu sistemlerin tarihinden, değişime uğradığı dönemlerden ve hangi durumlarda hangi gerekçe ile değiştirildiklerinden bahsedilecektir. Ayrıca, iki ülkenin yönetim sistemlerindeki tecrübeleri, devlet organları arasındaki fren ve denge sistemleri hakkında teorik bilgi aktarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÛMET SİSTEMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. GENEL OLARAK KUVVETLER AYRILIĞI PRENSİBİ

Kuvvetler ayrılığı prensibinden önce devlet, cumhuriyet, hükûmet ve hükûmet sistemi kavramlarına genel olarak değinmemiz yararlı olacaktır. Devlet belli bir toprak bütünlüğüne sahip olan siyasal örgütlü ve ulusal topluluğun oluşturduğu varlıktır. Devlet kendi örf adeti, bayrağı, medeniyeti, ekonomisi ve siyasal kültürünün varlığıyla oluşan bir siyasi-hukuki bileşendir. Devlet hukuksal kurallar çerçevesinde yönetilecektir¹.

Platon devlet kavramı hakkında şöyle demiştir: Devlet toplumun oluşumundan ortaya çıkmıştır. Toplumun doğuş nedeni ise insanın kendince yaşayamamasıdır. İnsanın ihtiyaçları onu mutlaka birilerine başvururur. Böylece eksiklikler insanların bir araya toplanmasına yol açmaktadır. Bu yaşam tarzına toplum düzeni denilmektedir².

Cumhuriyet “halka ait olan devlet” diye tanımlanmıştır. Cumhuriyet yönetimi ise ulusun yönetimin tümünün veya bir parçasını elinde bulundurmasıdır.³ Cumhuriyet geniş anlamda demokrasi ile özdeş bir yönetim sistemidir.

Cumhuriyet kelime anlamında “halk yönetimi” ya da “halkın kendi kendini yönetmesi” anlamına gelmektedir⁴.

Hükûmet; ülkenin siyasi kültürünün çerçevesinde düzenlenecektir. Hükûmet devletin görevlerini yerine getirilmesini sağlayan yetkili aynı anda sorumlu bir organdır. Hükûmet siyasi icradan oluşmaktadır⁵.

Hükûmet sistemi; devlet erklerini oluşturan yasama, yürütme ve yargı organlarının arasındaki ilişkilerin dağılımı ve düzenlenişi açısından getirilen kural ve

¹ N.İ. Matuzov, A.V. Malko, **Devlet ve Hukuk Teorisi**, Moskva 2007, s. 48-49.

² Mehmet Akad, Birlerin (Ural) Dinçkol, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 10-11.

³ Kemal Gözler, **Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 54, 1999, Sayı 1, ss. 51-62.

⁴ bkz: <https://www.google.ansiklopedi/tarih/776/cumhuriyet-ne-demektir> (erişim tarihi 01.09.2019).

⁵ Matuzov, s. 66-89.

kurumlar bütünüdür. Elbette organlar arasındaki ilişkinin dağılım kuralları hükûmet sistemine göre belirlenecektir⁶.

Kuvvetler ayrılığı prensibine göre yönetim sistemleri üç ana bölüme ayrılarak incelenmektedir. Bu farklılık, kuvvetlerin birbirleri ile olan ilişkileri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Kuvvetlerin sert bir biçimde ayrıldığı modele başkanlık hükûmeti sistemi ve yumuşak biçimde ayrıldığı modele ise parlamenter hükûmet sistemi denilmektedir. Bu kuvvetler ayrılığı çerçevesinde oluşturulan üçüncü modele yarı başkanlık hükûmet sistemi denmektedir⁷.

Bağımsızlığını sağlamış olan ülkeler, günümüze kadar bu teoriyi kullanarak devlet fonksiyonlarını ve faaliyetlerini üçe ayırmışlardır. Bu ayırım yasama, yürütme ve yargı olarak adlandırılmaktadır⁸.

Yukarıda belirttiğimiz gibi devlet faaliyetlerinin yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılması ve bu faaliyetlerin üç ayrı organa verilmesi savunulmuştur. Bu organlar, güçler ayrılığını tam olarak yerine getirdiğinde devlet yönetiminin ve aynı zamanda vatandaşların da özgürlüğünün sağlanabileceği ifade edilmiştir⁹.

O halde tekrarlar isek, kuvvetler ayrılığı teorisinin esas amacı, devlet iktidarını kendi içinde faaliyetlerini üçe ayırarak sınırlandırmak ve böylece devlet karşısında vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumaktır¹⁰. Kuvvetler ayrılığı prensibinin tartışmalarına katılanların hepsi hukuk devleti yaratma ve hukuka saygı gösterme olgusunun bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, bir hukuki sorunun çözümünde, yasaların öngördüğü dışında bir çözüm olmamalıdır. Bunun için de demokratik sistemi koruyan birtakım mekanizmaların bulunması gerekmektedir. Bir nokta, üç farklı kuvvet tarafından çekilirse ve bu kuvvetler farklı yönlere yönelirse o nokta hareketsiz kalır. Bunun gibi devlet de yasama, yürütme ve yargı faaliyetleri tarafından ayrılırsa ayakta kalacaktır. Kuvvetler ayrılığının da temel esası buna dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kuvvetler ayrılığı teorisi, anayasacılıkla aynı

⁶ bkz: <http://mecliste.org/mecliste-org-dan/hukumet-sistemi> (erişim tarihi 01.09.2019).

⁷ Ahmet Ceylan, **Türk Siyasal Yaşamındaki Hükümet Krizlerine İlişkin Farklı Bir Örnek: 7 Haziran -1 Kasım Genel Seçim Süreci**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2017, s. 7.

⁸ Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukuku El kitabı**, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 11.

⁹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı**, 8. Baskı, Bursa, 2016, s. 218.

¹⁰ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 218.

amacı desteklemektedir¹¹. Hukukun ve yasaların üstünlüğü de bireylerin haklarının korunması konusunda önemli noktalardandır¹².

Kuvvetler ayrılığı teorisi hakkında Gözler'in düşüncesi: *"Kuvvetler ayrılığı teorisi, devlet iktidarını sınırlandırarak vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla, devlet iktidarını yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçe ayırıp, bunların hepsini birbirinden bağımsız üç ayrı organa verilmesi gerektiğini savunan bir teori"*¹³ ' olduğu yönündedir.

Elbette kuvvetler ayrılığı teorisinden söz ederken aklımıza ilk olarak ünlü Fransız yazar Montesquieu gelir¹⁴. Bu teori hakkında ilk olarak Montesquieu dillendirilse de, kuvvetler ayrılığı teorisinin kökeni İngiltere tarihinde bulunur. İngiltere'de "Magnum Concilium", kanun yapabilmek için yasama organını kraldan ayrı bir organ olarak olgunlaştırmıştır.¹⁵ Bu nedenle, kuvvetler ayrılığı ilkesinin tarihi tartışıldığında, İngiltere tarihi ön saflara çıkmaktadır.

Egemenliğin monarkın elinden alınarak halka verilirken hürriyet ve özgürlüğün ön plana alınacağı, bununla birlikte baskıya dayalı egemenlik anlayışının ortadan kalkacağı ve devletin genel iradesi adına çoğunluğun yöneteceği savunulmuştur.¹⁶

Düşünürlerden kendi zamanında kuvvetler ayrılığı teorisinin sistemleşmesine katkısı olan çoktur. Kuvvetler ayrılığı teorisinin temellerini atan Locke, yasama, yürütme ve konfederatif olarak üç kuvveti öngörmüştür. Ülkedeki kanunlar yapıldıktan sonra o kanunlarla devletin iyi yönetilmesi için yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrı organ olması gerektiğini öngörmektedir¹⁷. Fakat yürütme ve

¹¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 218.

¹² Mehmet Turhan, **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Diyarbakır, 1989, s. 7.

¹³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 218.

¹⁴ Montesquieu'den aktaran Turhan, s. 5. *"Montesquieu bu üç kuvveti veya daha doğrusu bu üç iktidarı şöyle tanımlıyor: Yasama iktidarı ile hükümdar ya da bu işe memur edilmiş kimse ya bir süre için ya da her zaman için yürürlükte olacak yasalar yapar veya yapılmış yasaları düzeltir yada kaldırır. Yürütme iktidarı ile savaş ve barış yapar, elçiler gönderir, eiçiler kabul eder, asayişi sağlar, ülkeyi düşmanlardan korur. Yargı iktidarı ile de, suçluları cezalandırır ve uyuşmazlıkları çözer. Montesquieu'ya göre, bu üç iktidar ayrı ayrı ellerde bulunmalıdır; çünkü iktidarın kötüye kullanılmaması için olayların düzeni gereğince, iktidarın kendisinin iktidarı durdurması gerekir".*

¹⁵ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 218.

¹⁶ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku Genel Esasları**, 13. Bası, İstanbul, 2009, s. 408-409.

¹⁷ Mehmet Merdan Hekimoğlu, **Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı "Demokratik Hükümet Sistemleri" ve Türkiye**, 1. Baskı, Ankara, 2009, s. 12. *"Çünkü yasama, yürütmenin bir diktatör haline gelmesini önlemek bakımından, yürütme gücü üzerindeki yegane gücü oluşturmaktadır. Locke'ın daha 1690 yılında yazdığına göre, eğer kanunları koyma ve bunları uygulama gücüne aynı kişi sahip olursa, bunların kendilerini hukuktan muaf tutmaları ve hukuku kendi kişisel çıkarları için*

konfederatif kuvvetler birbirlerinden kesin olarak ayrılamaz. Bu nedenle yürütme kuvvetinin dış ilişkilerde konfederatif kuvvet ile ister istemez aynı elde toplanması gerektiğini savunmuştur. Yargı organını ise yasama organına bağımlı bir faaliyet olarak düşünmüştür¹⁸.

Özetle, 18. yüzyılda bu husustaki ana düşünce kuvvetlerin birbirlerinden ayrılması ve bu kuvvetlerin devletin üç temel organına verilmesi ve böylece bu organların iktidarı sınırlandırması gerektiği şeklindedir¹⁹. Burada belirtmek gerekir ki yukarıda gördüğümüz gibi bu ayrılıklar yasama, yürütme ve konfederatif olarak belirtilmiştir. Bazı araştırmacılara göre yasama, yürütme ve yargı kuvveti olarak belirtilmiştir. İngiltere'nin siyasi organlarından esinlenilerek doğan ve modern anayasacılığın temelini oluşturan kuvvetler ayrılığı görüşü, doktrinde farklı olarak yorumlansa da, araştırmacıların eserlerinde yerini almıştır²⁰.

Sonuç olarak, kuvvetler ayrılığı teorisi günümüze kadar çok tartışılmış ve birkaç kez değiştirilerek bize ulaştırılmıştır²¹. Kuvvetlerin ayrı organlara verilmesi ve bu kuvvetlerin bir denge sağlaması, devletin iyi yönetilmesi ve demokrasinin geliştirilmesi amacına hizmet etmektedir.

kullanmaları mümkün olabileceğinden, yasama ve yürütme güçlerinin birbirinden ayrılması gerekmektedir. Tirani bir yönetime karşı tedbir olarak, yasama ve yürütme erklerinin birbirinden ayrılması anlamında kuvvetler ayrılığının önemi de esasen burada yatmaktadır”.

¹⁸ Teziç, **Genel Esasları**, 13.Bası, s. 409-410.

¹⁹ İbrahim Ö. Kabaoğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar**, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 98.

²⁰ Kabaoğlu, s. 98.

²¹ Turhan, s. 3. “Gerek kamu hukuku, gerek siyasal bilim literatüründe üzerinde en çok tartışılmış ve yazılmış konuların başında kuvvetler ayrılığı kuramının geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle Avrupa’da XX’nci yüzyılın başına kadar, anayasa hukukçularının yapıtlarının en önemli bölümlerini ve bu konuda tez yazanların tez konularının temel konusunu kuvvetler ayrılığı kuramı oluşturmaktaydı. Günümüzde, artık gelişmiş Batı ülkelerinde bu konuya bu denli canlılıkla yaklaşılmamaktadır. Bunun nedeni ise, Cemil Oktay’ın belirttiği gibi bu ülkelerde siyasal düzen ve düzenleme sorununun büyük ölçüde çözüme bağlanmış olmasıdır. Bu ülkeler siyasal kurumlarını ve örgütlenmelerini kararlı bir duruma getirebilmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, konu eski canlılığını korumaktadır. Ünlü Amerikalı siyasal bilimci Samuel P. Huntington, siyasal katılımın, siyasal kurumsallaşmanın çeşitli nedenlerle özümlemediği ve kanalize edilemediği toplumların siyasal istikrarsızlıklarla karşılaşacaklarını söylemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli niteliklerinden birini de, siyasal kurumların ve örgütlerin yeterli ölçüde gelişmemiş olması oluşturmaktadır. İşte bu ülkelerde, kuvvetler ayrılığı kuramı ve buna bağlı hükümet sistemleri sınıflandırması hala eski çekiciliğini korumaktadır”.

1.2. KUVVETLER BİRLİĞİNE DAYALI HÜKÛMET SİSTEMLERİ

“Kuvvetler birliği sistemleri (*systemes de confusion des pouvoirs, systems of unification of powers*)”; yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı güçte toplandığı hükûmet sistemleridir. Bu birlik ise iki şekilde mümkündür; yasama ve yürütme kuvvetleri ya yürütme organında ya da yasama organında birleşecektir²². Bunlar, kuvvetlerin yürütme organında birleşmesi durumunda oluşan mutlak monarşi ve diktatörlük rejimleri (otoriter-totaliter) ile kuvvetlerin yasama organında toplanması durumunda ortaya çıkan meclis hükûmeti sistemleridir²³.

1.2.1. Yürütme Erkinde Kuvvetlerin Birleştiği Hükûmet Sistemleri

1.2.1.1. Mutlak Monarşiler

En eski ve yaygın bir monarşi şekli olarak mutlak monarşi (absolute monarchy veya absolute Monarchie) kelimesi, Yunanca’da mono (alone: tek başına) ve archein (to rule: hükmetmek) den gelmektedir. Hükûmet sistemlerinden en basit devlet şekli olan mutlak monarşi; mutlak ve gerçekte sadece iktidar şekli olarak, tek egemenli bir hükûmet biçimine izin vermektedir²⁴. “Bu monarşi sisteminde, devlet içinde tek ve en yüksek otorite sahibi hükümdardır. Yasama, yürütme yetkisinin sahibi de hükümdardır ve zaten yargı organı hükümdarın elindedir. Bu sistemde, hükümdar yasama yetkisini kullanarak kanun koymakta, yürütme yetkisinin görünümü olarak kanunları uygulamakta ve artık yargı yetkisiyle ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmektedir²⁵. Elbette hükümdar, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini doğrudan doğruya kullanamaz. Bunlar için kendisine yardımcı olması amacıyla birtakım görevliler atar. Ancak bu görevlilerin hükümdar karşısında hiçbir bağımsızlıkları olmayacaktır. Onlar hükümdarın tayin ettiği memurlardır. Hükümdar, atamış olduğu bu görevlileri istediği zaman azledebilir ve onlara devrettiği yetkileri geri alabilir veya değiştirebilir”²⁶.

²² Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı**, 5. Baskı, Bursa, 2014, s. 223.

²³ Kemal Gözler, **Anayasa hukukuna Giriş**, 11. Baskı, Bursa, 2007, s. 85-87.

²⁴ Mehmet Merdan Hekimoğlu, **Anayasa Hukukunda Antidemokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye**, 1. Baskı, Ankara 2010, s. 53-54.

²⁵ Hekimoğlu, s. 55.

²⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 223-224.

Diğer bir ifadeyle mutlak monarşiler, hükümdarın herhangi bir şekilde sınırlandırılmamış yönetimi anlamına gelmektedir. Böylece mutlak monarşide, devletin kendi bünyesinde sahip olduğu iradeyi sadece hükümdar kullanabilir²⁷.

Devlet şekli bir mutlak monarşi olduğu müddetçe, yurttaşların devletin hükümdarına mutlak itaat yükümlülüğü vardır²⁸. Mutlak monarşilerdeki hükümdarların sınırlandırılmamış bir iktidarı elinde bulundurması nedeniyle, faşizm ile mutlak monarşilerin kıyaslandığı da görülmektedir. Bu kıyasta; faşizmin, mutlak monarşilere geri dönmekten başka bir şey olmadığı bile iddia edilmiştir. Mutlak monarşilerde, hükümdarın elinde bulundurduğu yönetim hakkının, hükümdarın bizzat Tanrı tarafından seçilerek verilmiş kutsal bir hak olduğu varsayılmaktadır. Krallar, bu hakkı Avrupa’da 17. ve 18. yy.’da yaygın olarak kullanmışlardır. Burada *Jean Bodin* ve *Thomas Hobbes’un* mutlak monarşinin teorisyenleri olarak ortaya çıkmışlardır.²⁹.

1.2.1.2. Diktatörlükler

Diktatörlük rejiminde; yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkilerini bir kişi ya da yönetici grup elinde bulundurmasıdır. Bu durum, yasama meclisinin ortadan kaldırılmasını zorunlu hale getirmeyebilir. Ancak yasama meclisi, tamamen yürütmeye bağlıdır³⁰. Bununla birlikte bazı diktatörlükler, kendilerinin demokratik olduğu iddiasında bulunurlar ve bunu göstermek amacıyla göstermelik seçimler ve halkoylamaları düzenlerler³¹.

Düzmece halk oylamaları ile iktidara gelindiği gibi seçim yoluyla iktidara gelen diktatörlükler de olabilir. Örneğin, *Napoleon Bonaparte’nin* iktidara geldikten sonraki zamanlarda bazı konularda halk oylamasına başvurması veya *Hitler’in* 1933 yılında, Almanya’da seçim yolu ile iktidara gelmesinde olduğu gibi. Seçim yolu ile gelseler de belli bir süre için ya da ömür boyu iktidarlıklarını korumak için seçilebilmektedirler. Ayrıca, ulusa karşı sorumlulukları da açık şekilde

²⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 223-224.

²⁸ Fevzi Demir, **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 6. Bası, İzmir, 2005, s. 28.

²⁹ Hekimoğlu, s. 54-55.

³⁰ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esasları**, 20. Baskı, İstanbul 2016, s. 497.

³¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 224.

belirtilmemiştir³². Bazı ülkelerde ise insan haklarını korumak ve kendi halkına zulüm etmemek için geldiğini belirterek diktatörlüğe yöneticiler mevcuttur. Mesela Kuba’da *Castro*, İtalya’da *Benito Mussolini* ve İspanya’da *Franko*³³.

Bu rejimlerde belli konularda halkın oyuna başvurulmasına plebisiter diktatörlük denilmektedir³⁴. Bu rejimlerin demokratik olmamasının nedeni, halkın katıldığı oylamaların gerçek bir değer taşımaması, yani göstermelik olmasındandır. Zira seçim veya halk oylamalarında kullanılan baskı ya da tek yönlü bir propaganda, halkın muvafakatına gölge düşürmektedir. Diktatörlüklerde yapılmış olan seçim ya da oylama sonuçlarında yüzde yüze yakın bir çoğunluk sağlanması daima kuşkuyla yol açmaktadır³⁵.

Ayrıca bazı diktatörler, yönetimdeki sisteme ve keyfi olarak kurmuş oldukları demokratik kurumlara meşruiyet kazandırmak için, yeni bir anayasa ortaya koyarlar veya mevcut anayasada başlı başına değişiklik yaparlar. Ancak diktatörlüklerin keyfi yapmış olduğu anayasalar insanlara özgürlük getirmediği gibi yine yapmış oldukları düzmece seçimlerle de yönetimi denetim altına alırlar. Çünkü diktatörün isteğine göre şekillendirmiş olduğu sistemdeki yönetim modeli de yine diktatörün istekleri doğrultusunda olacağı için, yapılmış olan seçimi kaybetme veya halk oylamasında oy alamama endişesi düşünülmez³⁶.

Roma hukukunda diktatörlük yönetimini görmek mümkündür. Roma bir şehir devleti iken, yöneticileri krallardan oluşuyordu ve daha sonraları *Lucius Junius Brutus*, Konsülün ve esas olarak hürriyetçi cumhuriyet kurumlarının kurulmasını ve gelişmesini sağlamıştır³⁷. Önceleri diktatörlüklerin olağanüstü hallerde olabileceği varsayılıyordu. Her ne kadar Roma’da sistem, tek bir kişinin cumhuriyeti kontrolü altına almasını önlemeyi amaçlamış olsa da daha sonraları oluşturulan durumda diktatörlük makamı yaratılmış olması nedeniyle Roma’daki rejimin bir diktatörlük olduğu ifade edilebilir³⁸.

20. yy. ’da diktatörlüklerin yükselişine tanıklık edilmiştir. Tarih bize, sıklıkla demokratik yolların saptırılması şekliyle yavaşça diktatörlüklerin ortaya çıkışını ve

³² Turhan, s. 22.

³³ bkz: <https://www.nedir.com/diktatörlük> (Erişim tarihi 12.12.2017)

³⁴ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, Bursa 2011, s. 555-556.

³⁵ Teziç, s. 497-498.

³⁶ Hekimoğlu, s. 81.

³⁷ bkz: <https://www.nedir.com/diktatörlük> (Erişim tarihi 12.12.2017)

³⁸ Hekimoğlu, s. 81.

gelişmesini tecrübe ettirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Rusya komünist bir diktatörlük haline gelmiş iken, 1933'te *Adolf Hitler* Almanya'da diktatörlüğünü başlatmıştır. *Hitler*'in III. *Reich* ile kurduğu diktatörlük rejimi doğası ile güçlerin tek elde toplanması sistemine dayanır³⁹.

Diktatörlüklerin, daima ülkelerinde ayrımcılık yapma amacıyla işler yaptığı görülmektedir. Ayrıca diktatörlükler, kadınların herhangi bir politik, sosyal ve ekonomik değişiklik için katılımlarını engelleyici bir rejimin kurulmasını isterler.

Proleter diktatörlükler, toprak mülkiyetini tamamen kaldırır. Diktatörlükler politik, sosyal, ekonomik, çeşitli iç ve dış ilişkilerde barış getirmez⁴⁰. Öyleyse, buradan fıkren şunu çıkarmamız gerekir ki, tarihten günümüze gelen süreçte diktatörlükler hiçbir yerde ve hiçbir zaman bünyesinde bulundurduğu devlete barış getirmemiştir.

Diktatörlük hükûmet rejimlerinin çok çeşitli olduğunu belirtsek de diktatörlükler esas olarak, “totaliter diktatörlük” ve “otoriter diktatörlük” olmak üzere ikiye ayrılabilir⁴¹.

1.2.1.2.1. Otoriter Diktatörlük

Otoriter diktatörlük konusunu ele alırken temelde diktatörlüğün esas görünüşünü şekillendiren otoriter ve totaliter rejimler olduğundan bunların arasındaki farkın ne olduğu sorusu karşımıza çıkacaktır. Bu konunun daha iyi anlaşılması için en başından, “Otoriter” diktatörlüğün ne olduğu sorusunu ele alarak başlayalım.

Otoriter rejimler, diktatoryal rejimlerde bulunmaktadır. Bu rejim az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha yaygındır. Bunun nedeni ise demokratik anayasaları kurma konusunda siyaseten yetersiz şartların olmasıdır⁴².

*“Sınırlı bir çoğulculuğa bünyesinde yer veren, ideoloji yerine zihniyete dayalı, yaygın ve yoğun nitelikte bir siyasi mobilizasyon ve katılma ortaya çıkarmayan rejimler olarak ifade edilebilir”*⁴³.

³⁹ Hekimoğlu, s. 82.

⁴⁰ Hekimoğlu, s. 83.

⁴¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 225.

⁴² Hayati HAZIR, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**, Konya, 1990, s. 173.

⁴³ Gözler, **Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, s. 556

Politik sosyolojide ise otoriterizm, başka bir deyişle merkez tarafından alınmış olan politik kararların bir veya az sayıda egemen tarafından yönetilmesidir. Halk veya bunun işlemesi için öngörülmüş olan kurumların yeterli veya istenilen düzeyde toplumsal kontrolü gerçekleştiremediği bir iktidar modelidir⁴⁴.

“Otokrasileri olgunlaşmış şekliyle, aşağıdaki politik özelliklerin mevcut bulunmasıyla tanımlamak mümkündür: a. Vatandaşların politik katılımı baskı altına alınmıştır. b. Yürütme gücü liderliği sadece siyasi elitler tarafından belirlenir. c. Yürütme gücünün iktidarı ya hiç ya da az kurumsal sınırlamalarla kullanması anlatılmaktadır.

Daha az olgunlaşmış otokrasilerde ise şu özellikler görülmektedirler: a. Vatandaşların politik katılımı baskı altına alınmıştır. b. İcra gücünün başı, hükûmet darbesi gibi olmayan biçimsel yollar vasıtasıyla belirlenmektedir. c. İcra gücü başının kişisel iktidarı, askeriye veya tek partili, otoriter iktidar birliğinin içindeki kurallarla sınırlandırılmıştır”⁴⁵.

Günümüzde otoriter rejime, diktatörlüklere tarihte ve günümüzde birçok örnek bulunmaktadır. Franko dönemi İspanya’sı, Salazar Portekiz’i ve bazı Afrika ülkelerinde, Güney Amerika’da görülmüş olan birçok anti-demokratik sistem bu tür diktatörlüğe örnek gösterilebilir⁴⁶.

⁴⁴ Hekimoğlu, s. 90.

⁴⁵ Hekimoğlu, s. 90-92.

⁴⁶ Gözler, **Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, s. 556

1.2.1.2.2. Totaliter Diktatörlük

Mehmet Turhan'a göre günümüzde totaliter ve otoriter rejimler hala bulunabilen rejimlerdir⁴⁷.

Totaliterizmi, diktatörlük rejiminin başka bir türü olarak düşünebiliriz. Totaliterizm terimi bütüncül baskıyı ifade eder.

Totaliter diktatörlük ise devlet için bireylerin hukuki özgürlüklerini kısıtlı tutan ve toplumun her alanına el atan diktatörlüklerdir⁴⁸.

“Totaliterizm” teriminin politik bilimcilerin çevresinde rağbet görmesinin 1940'lı yılların sonu ile 1950'li yılların başında gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Diktatörlüğün yeni görünüm şekillerinden biri olan totaliterizm ile demokratik sistem günümüz tartışmalarında birbirleriyle aynı yolda ilerleyemeyecek bir zıtlıkta iki kavram olarak öne çıkmaktadırlar⁴⁹.

Totaliterizmi farklı olan yönleri bağlamından hareketle yola çıkarak şu şekilde gösterebiliriz. Diktatörlük otoriter bir yönetimi bünyesinde bulundurur. Totaliterizm ise diktatörlük rejimine ek olarak, komünizmde görüldüğü gibi ekonomik ilişkilerin bütüncül ve mutlak kontrolünü de içermektedir. Uluslararası düzeyde bulunan ilişkilerde diktatörlük rejimlerinde yansıyandan farklı olarak işbirliği yapmayı reddetmektedir⁵⁰. Esas olarak diktatörlüğün en uç düzeyi olarak totaliterizme az sayıda, başlangıçta aslında otoriter rejimi kabul etmiş devletlerin sonradan yöneldiği görülmektedir. Çünkü diktatörlüğün, evrilerek totaliterizme geçişiyle oluşan yeni sistem bünyesinde bulundurmuş olduğu ideolojik anlamı kapsar⁵¹.

⁴⁷ Turhan, s. 24.

⁴⁸ Zehra Odyakmaz, Ümit Kaymak, İsmail Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, 7. Bası, Ağustos 2006, s. 256.

⁴⁹ Hekimoğlu, s. 93.

⁵⁰ Hekimoğlu, s. 93.

⁵¹ Hekimoğlu, s. 94.

1.2.3. Yasama Erkinde Kuvvetlerin Birleştiği Hükûmet Sistemi

1.2.3.1. Genel Olarak Meclis Hükûmeti Sistemi

Meclis Hükûmeti Sistemi, devlet işlerinde yasama ve yürütme organlarının yasamada toplanmasıdır⁵². Meclis hükûmet sisteminde kanun koyma ve kanunları yürürlükte kullanma usulü halk tarafından seçilmiş olan meclise aittir. Hatta belirtmemiz gerekirse bu sistemde yargı organı da meclise boyun eğmektedir. Esasında meclis hükûmeti sistemi bünyesinde kuvvetlerin ayrılığı prensibini bulundurmaz, kuvvetlerin yasamada birliğini barındırır.⁵³

1.2.3.2. Tarihsel Süreçte Meclis Hükûmeti Sistemi

Meclis hükûmeti sistemi, 1792’de, ilk defa Fransa’da toplanan “Ulusal Konvansiyon Meclisi”⁵⁴ döneminde çok kısa bir zaman aralığı itibariyle uygulanmıştır. Nitekim sistemin bir adı da “Konvansiyonel Rejim”dir. Bu dönemde yapılmış olan 1793 Anayasası da aynı modeli öngörmektedir fakat bu anayasa uygulanmamıştır. İsviçre Anayasası da meclis hükûmet sistemini öngörmüştür⁵⁵. Böylelikle, meclis hükûmet sisteminin zamanla geliştiği görülmektedir.

İlk olarak belirtmek gerekirse, meclis hükûmet sisteminde yer alan parlamento kavramı her ne kadar tarihte Fransa’da uygulanmasıyla gündeme gelse de bu kavramın temeli İngiliz siyasal tarihindedir⁵⁶. Bu nedenle kısaca İngiliz tarihinden bahsetmek yararlı olacaktır.

İngiltere’de 13. yüzyıldan beri halkı temsil eden parlamento bulunmaktadır. Bununla birlikte I. Charles zamanında, (1600-1649) Charles’in keyfi hareketleri dolayısıyla ortaya çıkan olumsuzluklardan ötürü parlamento ile Charles arasında

⁵² Odyakmaz, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 257.

⁵³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 226.

⁵⁴“Ulusal Konvansiyon (Fransızca: *Convention nationale*), Fransız Devrimi sırasında Fransa’yı yöneten (20 Eylül 1792-26 Ekim 1795) ulusal meclis. Ulusal Konvansiyon, 1791 Anayasası’nın askıya alınmasından (10 Ağustos 1792) sonra yeni bir anayasa hazırlamak için halkoyuyla seçilmişti. Kamuoyu, toplumsal çalkantılar içinde kararsız ve çekimser kalarak seçimlere rağbet etmedi. Bunun üzerine kararlı devrimci azınlık, adaylarını rahatlıkla seçtirtti. İşadamları, tüccarlar ve çok sayıda meslek sahibinden oluşan 749 üyesi vardı”. bkz: https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKFmG7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Ulusal_Konvansiyon.html, (Erişim tarihi 28.12.2017).

⁵⁵ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s.20.

⁵⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 226.

gerginlik olmuştur. 1640'lı yıllarda Charles, parlamentoyu fesh etmeyi denemiş fakat bu isteğinde başarıya ulaşamamıştır. Bunun sebebi ise, kral ve parlamento arasındaki en büyük uyuşmazlık olan “yetkilerin çatışması”dır. Charles parlamentonun karşısında daha güçlü konuma gelebilmek için sistemde çeşitli değişiklikler yapmak istemekte, parlamento da yapılmak istenen değişikliklere karşı çıkmaktadır⁵⁷. Bu tartışmalar Charles'in idam edilmesi ile 1640'lı yılların sonunda nihayete ermiştir. Devlet içerisinde bir süreliğine sağlanan huzur ortamı II. Charles'in ölümü ile son bulacaktır. Çünkü II. Charles'in hüküm sürmüş olduğu tahta kardeşi Katolik olan II. James oturmuştur. Halkın çoğunluğunun Protestan olduğu 17.yy İngilteresi'nde II. James'in tahta oturması parlamentoda endişeye sebebiyet vermiştir. James krallığa geldikten sonraki zamanda ülkedeki Katoliklere yönelik açılımlar yapmıştır. Bu açılımlar, kral ile parlamento arasında tartışma çıkmasını sağlamıştır⁵⁸. II. James parlamento arasındaki tartışmaların sonucunda parlamentoya son vermiştir. Bu gelişme İngiliz tarihinde “Glorious Revolution” olarak bilinen “Şanlı Devrim”e sebebiyet vermiş ve böylelikle II. James tahttan indirilmiştir. Bu olay sonrasında da 1689'da, “Bill Of Rights” olarak bilinen “İnsan Hakları Bildirgesi” yayınlanmıştır. Bu bildirgenin en önemli özelliği de parlamentonun her şeyden üstün olduğunu içermesidir⁵⁹.

Meclis hükûmeti sistemi Türkiye, İsviçre ve kısmen de Fransa'da bir dönem uygulandığı için, bu ülkeler dışındaki ülkeler tarafından az kullanılmış veya az tartışılmış bir hükûmet sistemidir

⁵⁷ İrem Şahin, **2007 Anayasa Değişikliği Sonrasında Türkiye’de Hükümet Sistemi Arayışları**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Fakültesi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, 2014, s. 8-9.

⁵⁸ Şahin, s. 9.

⁵⁹ Şahin, s. 8-9.

1.2.3.3. Meclis Hükûmeti Sisteminin Temel Özellikleri

Meclis hükûmet sistemi 1792-1795 yılları arasında Fransa’da kısa bir dönem uygulanmıştır. Meclis hükûmeti sisteminin esas maksadı halkın bu sistem ile halk egemenliği teorisi bağlamında, birlikte yönetime katılmasını sağlamaktır⁶⁰.

Meclis hükûmet sistemi, demokratik hükûmet sistemlerinin içerisinde yer alır. Yasama, yürütme ve yargı güçleri halkın seçtiği meclisin elinde bulunur ve bu güçlere sahip olan meclis adeta devletin ta kendisi sayılmaktadır. Meclis hükûmeti sisteminde, halk seçimler vasıtasıyla ülkeyi yönetecek meclisi oluşturmaktadır⁶¹. Meclis de oluşacak olan hükûmeti kendi içerisinde oluşturur. Burada dikkat çekmemiz gerekir ki, meclis hükûmeti sisteminde çift meclis yerine tek meclisli bir yapı öngörülmektedir. Çünkü ikinci oluşacak olan meclis halkın egemenliğine zarar verebileceğinden, tek meclis bu sistem için daha uygun görülmektedir⁶².

Meclis içindeki yürütme organı, meclisten aldığı talimatlarla yürütme görevini üzerine alır. Bunun anlamı ise, yürütme organının yasama organına karşı mutlak bir sorumluluk içinde olduğudur. Yürütme organının meşruiyet kaynağı yasama olduğu için yürütme organı tek başına karar verememektedir. Bir bakıma yürütme organı, yasamanın danışma organı olarak görülür ve böylece meclisin aldığı kararlar ile görevine devam etmektedir⁶³.

Yürütme organı oluşturulduğu zaman, yasama, yürütme görevini tek bir kişiye değil bir heyete yükler. Bunun sebebi ise yürütmeye verilmiş olan gücün tek bir elde toplanmasını önlemektir. Bir açıdan da yasama, yürütmeyi her zaman denetimi altında bulundurabilmek için bu görevi bir heyete bırakmıştır⁶⁴.

Mehmet Turhan’ın düşüncesine göre, meclis hükûmeti sistemi başkanlık hükûmet sistemine nazaran daha çok parlamenter hükûmet sistemine yakın olmaktadır. Parlamenter hükûmet sistemiyle konvensiyonel hükûmet sisteminin ayırt edici nuans farkı bulunmaktadır. Meclis hükûmet sisteminde yürütme organı meclisin içinden çıkmaktadır ve onun emrindedir. Parlamenter hükûmet sisteminde ise bakanlar kurulunun yani yürütmenin meclisin siyasal güvenine sahip olması

⁶⁰ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 226-267.

⁶¹ Odyakmaz, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 257

⁶² Şahin, s. 10.

⁶³ Odyakmaz, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 257

⁶⁴ Şahin, s.11.

gerekir, onun emrinde değildir. Bu nedenle iki sistem arasında nuans farkı bulunmaktadır⁶⁵.

Erdoğan Teziç meclis hükûmeti sistemi ile parlamenter rejim arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır; parlamenter rejimde, meclisin hükûmeti düşürebilme yetkisine karşılık, hükûmet bir taraftan güvenoyu talebinde bulunarak meclise baskı yapabileceği gibi diğer taraftan da bazı koşulların oluşması durumunda yürütmenin diğer kanadı devlet başkanı meclisi feshedebilmektedir⁶⁶. Oysa ki, meclis hükûmet sisteminde, yürütmenin yasamaya uyması tek taraflı olup meclis yürütmenin karşı ağırlığından çekinmez. Diğer bir anlatımla da meclisin yürütme organı tarafından feshedilebilmesi söz konusu dahi değildir⁶⁷.

1.2.3.3.1. Meclis Hükûmeti Sisteminde Yasama Organının Özellikleri

Meclis hükûmeti sisteminde, yasama organı özelliğini kısaca açıklarsak:

Meclis hükûmeti rejiminde, yasa yapma yetkisi bizzat halk tarafından seçikle gelen temsilcilerden (milletvekilllerinden) oluşmuş bir meclise aittir⁶⁸.

Meclis hükûmeti rejimlerinde, yasama organı her zaman tek meclislidir. Halbu ki parlamenter sistemlerde görüldüğü gibi yasama organı, meclis hükûmet sistemindeki gibi tek meclisli olabileceği gibi bu sistemde, iki meclisli olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Diğer sistemlerden farklı olarak bu sistemde meclis, kendisini toplantıya çağırabilme ve yine kendisini feshedebilme hakkını elinde bulundurmaktadır. Yürütme organının elinde meclisi feshetme yetkisi bulunmaz. Meclis hükûmet sisteminde meclis sürekli olarak çalışmaktadır⁶⁹.

Yasama organının bir diğer özelliği ise devlet egemenliğini elinde bulundurmasıdır. Meclis hükûmeti sisteminde yasama organınınından bağımsız bir yürütme organı olamaz⁷⁰.

⁶⁵ Turhan, s. 25-26.

⁶⁶ Teziç, s. 500.

⁶⁷ Odyakmaz, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 257

⁶⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 226.

⁶⁹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 226.

⁷⁰ Demir, s. 56. bkz: “Yasamadan bağımsız bir yürütme organı yoktur. Halkın seçmiş olduğu yasama organı (meclis), devlet egemenliğini kullanan tek siyasi güçtür. Meclis, yürütme işlerini yerine getirmek üzere kendi üyeleri arasından seçeceği bir kurulu (Hükûmeti) görevlendirir. Bu kurul, bağımsız bir organ olmayıp, tamamen meclisin emir ve direktiflerine göre çalışır ve genellikle meclise

1.2.3.3.2. Meclis Hükûmeti Sisteminde Yürütme Organının Özellikleri

Yukarıda belirttiğimiz gibi meclis hükûmeti sisteminde yürütme yetkisi de bizzat meclisin elinde bulunur⁷¹. Meclisin yapmış olduğu kanunları yürürlükte olarak bizzat uygulaması mümkün değildir. Bu noktada yürütme organının özelliklerinden bahsedelim.

Meclis hükûmeti sistemlerinde meclis, yürütme işini yapabilmek için kendi içerisinde bir “heyet” ve bir “komite” seçer. Böylelikle yürütme işi tek kişinin iradesine değil, bir “heyet”e verilmiş olur. Yürütme işini vermiş olduğu heyet üyelerinden her birini, temel kamu hizmeti bölümlerinin yönetilmesi işiyle mesul tutar. Bu nedenle, heyetin seçilmiş olan her bir üyesini “bakan”a benzetebiliriz⁷². Meclis hükûmeti rejiminde yürütme işi bir grup olarak işler.

Meclis hükûmet sisteminde, yürütmenin içinden seçilmiş olan heyetin aldığı kararlar meclisin denetimine tabi tutulmaktadır. Meclis, grubun aldığı kararları onaylayabileceği gibi iptal edebilme yetkisini de elinde bulundurmaktadır. Fakat yürütmede, yasama organının vermiş olduğu kararlara karşı herhangi bir yaptırım uygulama yetkisi bulunmamaktadır⁷³.

1.2.3.3.3. Meclis Hükûmeti Sisteminde Yargı Organının Özellikleri

Meclis hükûmet sisteminde, yargı organını ayrı olarak ele alamayız. Çünkü yargı organının, meclis hükûmeti sisteminde meclisin içerisinde bulunduğu teorik olarak bilinmektedir⁷⁴. Bu sistemde kuvvetler her zaman meclise tabi olduğundan yargı organının meclisin yaptığı kanunlara göre ve meclisin görevlendirmiş olduğu

bağlı bir ad alır. Örneğin, 1921 ve 1924 Türk Anayasalarının benimsediği meclis hükûmeti sisteminde, hükûmete “ Türkiye Büyük Meclisi Hükûmeti” adı verilmiştir”.

⁷¹ Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukuku El Kitabı**, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 16.

⁷² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 226.

⁷³ Şahin, s.13.

⁷⁴ Turhan, s. 26.

sistemde iş yapması gerekir. Buna 1921 Anayasası döneminde meclis tarafından kurulmuş olan İstiklal Mahkemelerini örnek verebiliriz⁷⁵.

1.3. KUVVETLER AYRILIĞINA DAYALI HÜKÛMET SİSTEMLERİ

Siyaset ve anayasa teorisinde hükûmet rejimlerinin “kuvvetlerin ayrılığı” açısından bölümlere ayrılması yerleşik bir gelenek haline gelmiştir.

Kuvvetler ayrılığı üç faaliyetin bulunmasını ifade eder. Bunlar yasama, yürütme ve yargıdır. Bu faaliyetlerin üç ayrı organa verilmesi ve kendi görevlerini yerine getirmesi kuvvetler ayrılığı ilkesini anlatmaktadır⁷⁶.

Kuvvetler ayrılığı doktrinin “başına gelen” bir talihsizlik, zaman geçtikçe ilkenin esas manasını yitirerek devletin hukuki işlevlerinin bölümlere ayrılmasının teknik bir aracından ibaret hale dönüşmüş olmasıdır. Gerçekten de “kuvvetler ayrılığı”nın şimdiki anayasa ve siyaset teorilerindeki vazgeçilmezliği, “anayasal yönetim” duyarlılığından “daha çok onun bu araçsal işlevinden kaynaklanmaktadır.”⁷⁷ Kuvvetler ayrılığı sistemleri kendi bünyesinde kuvvetler ayrılığının derecelerine göre “yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi” ve “sert kuvvetler ayrılığı sistemi” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁷⁸.

1.3.1. Kuvvetlerin Yumuşak Ayrılığına Dayalı Parlamenter Hükûmet Sistemi

Bu bölümde kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayalı parlamenter hükûmet sisteminin tarihsel gelişimi, doğuşu ve genel olarak özelliklerinin açıklanması yararlı olacaktır.

Yumuşak kuvvetler ayrılığı rejimine genel olarak “Parlamenter Sistem” denilmektedir⁷⁹. Parlamenter hükûmet sistemi en eski yönetim sistemlerinden biridir. Parlamento, halk tarafından bizzat seçilmiş, halkı temsilde söz sahibi olan, kanun yapma işini üstlenen siyasi bir kuruluştur ve yönetim sisteminde önemli rol

⁷⁵ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 228.

⁷⁶ Yüzbaşıoğlu, s. 10.

⁷⁷ Erdoğan, s.13.

⁷⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 230.

⁷⁹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 242-243.

oynamaktadır. Parlamenter sistem, ilk olarak İngiltere’de doğmuştur⁸⁰. Bu sebeple, bu sistemin doğduğu yer olan İngiltere’den bahsedilmesi gereği bulunmaktadır.

1.3.1.1. Tarihsel Süreçte Parlamenter Hükûmet Sistemi

Parlamenter hükûmet sistemi, ilk olarak İngiltere’de monark ile halkın temsilcilerinden oluşmuş olan parlamento arasındaki iktidar münasebetlerinin zaman içerisinde, parlamentonun gelişmesi ile ortaya çıkmıştır⁸¹. Diğer bir ifade ile parlamenter hükûmet rejimi, İngiltere’de doğal sürecin bir parçası olarak doğmuştur⁸².

1.3.1.2. Kralın Mutlak İktidarının Sınırlandırılması

Kralın mutlak iktidarına belirli sınırların koyulması ve mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş sürecini içeren ilk dönem, 11. yy.’dan 17. yy.’a kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemde Fransa’da da İngiltere’de de sınırlı monarşi, sonraki zamanlarda yerini parlamenter monarşiye bırakmıştır. İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da da kralın vassaları bulunmaktadır. Kral da bazı işlerini vassalara gördürmektedir⁸³.

Kralın mutlak iktidarının tarihte ilk olarak sınırlandırılması ve denetlenmesi 1215 tarihli Magna Carta ile olmuştur. Magna Carta baronların kral tarafından feodal ayrıcalıklara hürmet etmesini sağlamak için, kralla karşı karşıya gelmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Magna Carta latince “Büyük Ferman” anlamına gelir. Magna Carta sadece baronların vergilerinden bahsetmekte, halk için herhangi bir yenilikten söz etmemektedir. Büyük ferman, yazıldığı zamanda bulunan tüm ayrıcalıkların en mühimlerini sıralayan resmi bir belge hükmündedir⁸⁴. Böylelikle Magna Carta’dan sonra, özetlersek, soylulardan ve aynı zamanda da din

⁸⁰ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 243.

⁸¹ Şule Özsoy Boyunsuz, **Başkanlı Parlamenter Sistem, Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliği**, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 9.

⁸² Şahin, s. 14.

⁸³ Şadiye Deniz, **Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi tartışmaları**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2005, s. 4.

⁸⁴ Deniz, s. 4.

adamlarından oluşmuş olan bir konsey kuruldu. Kurulan konseyde, feodal beyleri ile din adamları “*Lordlar Kamarasını*” birlikte oluşturdular. Şövalyeler ticari işlerini oluşturduktan sonra burjuvalarla birlikte “*Avam Kamarasını*” oluşturmuşlardır⁸⁵.

1.3.1.2.1. Parlamenter Rejime Doğru

Liberal bir iktidarın oluşmasıyla parlamenter rejime doğru geçişin sağlandığı bu ikinci dönem, 17. yy ile 18. yy arasındaki döneme rastlar. 17. yüzyıldan sonraki dönemde İngiltere, parlamento ile kralın arasındaki iktidar kavgasına şahit olmuştur. Bu kavgada, siyasi ve dini etkenler de önemli rol oynamıştır.⁸⁶ Böylece, bu mücadelenin sonunda kralın iktidardaki etkisi giderek azalmış ve parlamento zafere ulaşmıştır.

1689 tarihinde imzalanmış olan *Haklar Bildirgesi* ile konsey gücünü ilan etmiştir. Bu bildirge Kral’ın parlamentoya mağlup olduğunun kanıtı durumundadır⁸⁷. Haklar Bildirgesi’ne göre yasama ve vergi koyma gücü parlamentonun eline geçmiştir. Parlamento üyesi seçimlerinin serbest bir şekilde yapılması belirlenmiştir. Avam Kamarasının görüşmelerinin serbest olması, kralın kanun yapılmasına karışmaması ve sadece kanunları yürürlüğe koyması kararları alınmıştır⁸⁸.

Parlamenter sistemin gelişmesiyle bu tür maddeler ele alınmış, hukuki etkinlik kazanmış ve kralın iktidarı ciddi ölçüde sınırlandırılmıştır.

1.3.1.2.2. İngilterede Parlamenter Sisteminin Doğuşu ve Westminster Parlamenter Sistemi Örneği

17. yy’da İngiliz parlamenter rejiminin açıkça kendi siyasi yerini oluşturduğu söylenmektedir.⁸⁹ İngiltere’de yasama gücünü Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası olarak iki meclis ele almıştır⁹⁰. Yürütme görevini ise kral elinde

⁸⁵ Deniz, s. 4

⁸⁶ Yüzbaşıoğlu, s. 18.

⁸⁷ Şahin, s. 15

⁸⁸ Yüzbaşıoğlu, s. 18.

⁸⁹ Hekimoğlu, *Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, s. 110.

⁹⁰ Gözler, *Genel Teorisi*, Cilt I, 1. Baskı, s. 598

bulunduruyordu. Bu hal, parlamenter rejimdeki kuvvetlerin ayrılığı prensibinin esasını oluşturmaktadır. Haklar Bildirgesi’nden sonraki zamanlar vergi koyma ve yasa yapma gücü konseye geçmişti.⁹¹ Bir başka önemli mesele ise, kralın seçmiş olduğu bakanların konseye karşı kişisel sorumluluklarının olmasıdır. Bunun anlamı ise; kralın atadığı bir bakanın, konsey tarafından siyaseten denetlenebileceğidir⁹².

1714’te Alman asıllı Hannover soyunun tahta geçmesiyle, krallar devlet işlerinden daha da geri kalmışlardır. Bunun sebebi, Kral I. *George’un* ingilizce bilmemesi ve bu hanedanın kendilerini İngiltere’ye karşı yabancı hissetmeleridir⁹³. Kral zamanla sıkıldığı için kabine tarafından yapılan toplantıları yönetmekten vazgeçmiş ve kabine ya da kral konseyinin içerisinde birliğin sağlanması başbakana bırakılmıştır. Bundan dolayı kral tümüyle sembolik hale gelerek önemini yitirmiştir⁹⁴.

Böylelikle parlamenter hükûmet sistemi, zaman içerisinde kendini toparlamış ve demokratik bir sistem haline gelmiştir. Bu sırada oy verme hakkı üzerine çeşitli reformlar yapılmış fakat kadınlara oy verme hakkını getirmemişlerdir⁹⁵.

Başka bir deyişle seçim sistemi sadece belli bir kesimi kapsadığı için seçimle gelmiş olan yönetim aslında demokratik olmaya uzaktır. Seçim sistemi alanında yapılmış olan birçok reformdan sonra 1883’te kadınlar ve çocuklar haricinde, her vatandaş oy hakkına sahip olmuştur. Fakat 1918 yılında kadınlara da oy hakkı tanınınca İngiltere açısından parlamenter sistem, demokratik bir sistem haline gelmiştir.⁹⁶

⁹¹ Şahin, s. 15.

⁹² Şahin, s. 16.

⁹³ Sezen Kama, **Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme The “Westminster Model” as a Parliamentary System A Study based on a British Example**, MÜHF-HAD, C.22, s. 69. bkz: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/275226> (Erişim tarihi 29.12.2017).

⁹⁴ Deniz, s. 10.

⁹⁵ Şahin, s. 17.

⁹⁶ Şahin, s. 17.

Parlamenteer sistemin iki türü vardır. Bunlar “klasik parlamentarizm” ve “Westminster” olarak adlandırılmaktadır⁹⁷. Bu türler arasında örnek olarak **Westminster Parlamenteer Sistemi** hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse;

a. Westminster parlamenteer sistemi demokratik bir sistem anlamına gelmektedir. Bu sistem zaman içerisinde, iki partinin kendi aralarındaki iktidarı devralmak suretiyle tek parti hükûmetlerinin kurulduğu parlamenteer sistemi ifade eder.

Westminster Parlamenteer Sistemin on temel özelliğinin bulunduğ u kabul edilir. Bu özellikler;

- *Gücün tek partiye ve onun hükûmetine verilmesi,*
- *Kabinenin siyasal sisteme hakimiyeti,*
- *İki partili sistem,*
- *Çoğunluk seçim sistemleri,*
- *Baskı (menfaat) gruplarının birbirleriyle koordineli olmayan bir şekilde ve rekabet ederek hükûmete etki etmeye çalışması,*
- *Merkezi (tek yapılı) devlet,*
- *Parlamentonun ya tek kanatlı olması ya da iki kanat arasında birinin diğerini iktidar paylaşımında bir hayli gölgede bırakması,*
- *Maddi anayasa,*
- *Anayasa yargısının yokluğu,*
- *Merkez bankasının yürütmenin kontrolünde olması”⁹⁸.*

Westminster Parlamenteer Sistemi’nde hükûmetin bütünü meclis üyesi konumundadır. Başbakanın liderliğindeki hükûmet, siyasal gündemi belirlemede ve siyasal tercihlerin şekillenmesinde ciddi bir gücü elinde bulundurur. Hükûmetin lideri konumundaki başbakan, aynı zamanda da iktidar partisinin de lideri sıfatıyla konumlanır.⁹⁹

⁹⁷ Hekimoğlu, **Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye**, s. 128. bkz: Hekimoğlu’nun kitabından yararlanırsak, güçlü yasama ve güçsüz yürütme organlarının olması klasik parlamentarizmin anlamını taşımaktadır. Westminster parlamentarizm ise tam tersine güçlü yürütme ve güçsüz yasama organının oluşumu söz konusudur.

⁹⁸ Boyunsuz, s. 27.

⁹⁹ Boyunsuz, s. 28.

1.3.1.2.2.1. Meşruti Monarşiler

“Meşruti monarşi (constitutional monarchy, monarchie constitutionnelle, monarchie limite)”yi mutlak monarşiyle karıştırmamak gerekir. Meşruti monarşi; monarşinin, mutlak monarşide olduğu gibi kuvvetler birliği sisteminin değil, bir kuvvetler ayrılığı sisteminin benimsenmiş halidir. Günümüzde İngiltere, Hollanda, Belçika, Danimarka, Japonya gibi ülkeler meşruti monarşi sistemini benimsemiş durumdadırlar¹⁰⁰. Özet olarak; meşruti monarşi demokratik, mutlak monarşi ise anti-demokratik bir monarşi sistemi diyebiliriz¹⁰¹. Mutlak monarşilerin günümüzde teorik olarak uygulanabilirliği olsa da tarihte kalmışlardır. Burada, klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Rus Çarlığı’nı birer mutlak monarşi sistemine örnek olarak sayabiliriz¹⁰².

Keyfi veya mutlak monarşilerin zıttının sınırlı monarşiler olduğu ifade edilmelidir. Çünkü mutlak monarşilerde devletin yasama, yürütme ve yargı güçleri hükümdarda bulunup hükümdarın dışında başka bağımsız ve onunla rekabet edebilecek otorite veya kişide mevcut değildir¹⁰³. Oysaki sınırlı veya anayasal monarşilerde, hükümdarın dışında bağımsız bir şekilde işleyen ve etkili otoriteye kendiliğinden sahip olan ve aynı zamanda egemenlik gücünü paylaşan diğer politik kişilerin veya kurumların varlığı söz konusudur. Ayrıca anayasal monarşilerde hükümdar çoğu kez hükûmetin değil, devletin başı konumunda bulunmaktadır¹⁰⁴.

Mutlak monarşilerde hükümdar, yasa yapma ve bu yasaları uygulama ile ülkenin iç ve dış politikasının kontrolü içinde bütün gücü elinde bulundurmaktadır¹⁰⁵. Oysa sınırlı monarşilerde hükümdarın elinde bulundurmuş olduğu güç, anayasa ve hukukla kısıtlanmıştır. Esasen egemenin gücünün hukuk

¹⁰⁰ Hekimoğlu, s. 55.

¹⁰¹ bkz: https://books.google.com.tr/books?id=7_rcwaaqbaj&pg=pa555&lpg=pa555&dq=meşruti+monarşi+demokratik,+mutlak+mona-false, (Erişim tarihi 12.01.2018).

¹⁰² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 224.

¹⁰³ Demir, s. 29.

¹⁰⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 223-224.

¹⁰⁵ Demir, s. 28. bkz: “*Mutlak monarşide hükümdarın yetkileri hiçbir şekilde sınırlandırılmamıştır. Bu tip monarşide hükümdar, devletin tek temel ögesidir ve onun egemenlik haklarını sınırlandıran bir jbjektif hukuk kuralı, bir yaptırım bulunmamaktadır. Egemenlik haklarının hükümdar için sınırlarını, hükümdarın kendi vicdanı çizmiştir. Buunla birlikte, bazı egemenlik hak ve yetkilerini kendi kurfuğu birtakım organlara devredebilir. Hatta, devlet organlarının çeşitli görev ve yetkilerini düzenleyen bazı hukuk kurallarına rastlamak mümkündür*”.

yoluyla sınırlandırıldığı monarşiler sınırlı monarşilerdir¹⁰⁶. Bu tür monarşilerde egemenin gücü anayasanın yanında yasama meclisi ile sınırlayıp frenlenmektedir. Bu durumda, hükümdarın gücünün anayasalarda özenli bir şekilde tanımlanması ve sicil altına alınması şekliyle gerçekleştirilmektedir¹⁰⁷.

Burada önemli olan şu ki görüldüğü üzere mutlak monarşiler, günümüzde nadir kullanılan bir hükûmet sistemi haline gelmiş olup günümüzde daha çok meşruti monarşilerin bazı şekillerine rastlanmaktadır. Esasen başlangıçtaki zorbalık ve despotlukla yönetilen devletlerin tarihsel süreç içerisinde önce Roma ve Yunan polis devletlerine daha sonrasında ise Ortaçağ monarşilerine ve nihayet modern-rasyonel ve sınırlı anayasal monarşilere evrilerek gelişim gösterdiği saptaması herkes tarafından bilinen bir gerçektir¹⁰⁸.

Tarihsel gelişim sıralamasından da görüldüğü üzere, mutlak monarşilere bakıldığında, anayasal monarşiler daha yeni bir monarşi türünü önümüze sermektedir. Yukarıdaki örneklerde belirtilen devletlerde görüldüğü gibi, artık tarihte yerini almış olan ve kuvvetler birliği prensibini benimsemiş olan mutlak monarşiler, anti-demokratik bir hükûmet sistemi halindeyken, kuvvetler ayrılığı prensibini benimsemiş olan meşruti monarşiler ise daha çok demokratik bir sistemi ifade eder¹⁰⁹.

1.3.1.3. Kuvvetlerin Yumuşak Ayrılığı İlkesinde Parlamenter Hükûmet Sisteminin Özellikleri

Avrupa dillerinde kullanılan Latince kökenli ‘parlamento’¹¹⁰ sözcüğü Türkçe’deki meclis ve divan sözcüklerinin karşılığı durumunda bulunup “bir karara varmak için görüşme yapılan kurul” anlamında kullanılmaktadır. Hukuk ve siyaset bilimlerinde ise parlamento, halkı temsil etmek amacıyla, bizzat halk tarafından seçilmiş olan insanlardan oluşan, kanun yapan ve devletin önemli

¹⁰⁶ Demir, s. 28.

¹⁰⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 223-224.

¹⁰⁸ Hekimoğlu, s. 56.

¹⁰⁹ Hekimoğlu, s.55-59.

¹¹⁰ Hekimoğlu, **Demokratik Hükûmet Sistemleri ve Türkiye**, s. 112. “Modern parlamenter hükûmet sisteminin anavatanı İngiltere’dir, öyleki parlamento kelimesinin türediği Consilium (Danışma Konseyi), 13. Ve 14. yüzyıllarda krala danışmanlık hizmeti veren ve aynı zamanda vergilerin onay ve toplanması konularında yetkili baron ve piskoposlardan oluşan kurulun adıdır”.

işlerinde karara söz sahibi olan siyasi bir kurul anlamına gelmektedir¹¹¹. *Leon D. Epstein*'e göre, parlamenter hükûmet sistemi, “yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi”¹¹² anlamına gelmektedir.

Kuvvetlerin yumuşak ayrılığı sistemini incelerken yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki ilişki önümüze çıkmaktadır. Bu faaliyetler her ne kadar birbirinden ayrı organlara verilse de organlar arasında karşılıklı iş birliği vardır¹¹³. Şimdi bu ilişkiye yakından bakalım.

Parlamenter sistemde yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden bağımsız organlara verildiği fakat bu yetkileri elinde bulunduranlar arasında sürekli bir münasebetin olduğu bir anlayış mevcuttur. Yasama ve yürütme erklerinin birbiriyle münasebetinden doğan ilişkinin ortaya çıkardığı işbirliği iki şekilde görünebilir:¹¹⁴ *İşlevsel* ve *organik* olarak iki ayrı konu ifa edilmektedir.

- İşlevsel olarak işbirliği, yasaların yapılması sırasında tezahür edebilir. Yasaların oluşturulması sırasında yürütme organının da söz sahibi olarak yasa önerisinde bulunma hakkı vardır. Yasaların yapılması aşamasında yürütme erki kanun teklifini yasama erkine sunar. Yasama organının yasa önerisinde bulunduktan ve yasaların onaylanma sürecinden sonra, yasaların uygulanması aşamasında, yine yürütme organı müdahil olacaktır¹¹⁵.

- Organik açıdan işbirliğinde hükûmet başkanının ve yine bu hükûmetin bünyesinde bulunan bakanların yasama organının içerisinden çıkması durumu vardır. Devlet başkanı parlamento tarafından seçilmekle beraber, yasama ve yürütme organları arasındaki bağ yumuşak kuvvetler ayrılığını gösterir¹¹⁶.

Yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan hükûmet sistemleri *parlamenter hükûmet sistemleri* olarak adlandırılmaktadır¹¹⁷.

¹¹¹ Deniz, s. 29-30.

¹¹² Leon D. Epstein'den aktaran Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 243.

¹¹³ Demir, s. 63.

¹¹⁴ Deniz, s. 30.

¹¹⁵ Şahin, s. 18.

¹¹⁶ Şahin, s. 18.

¹¹⁷ Gözler, **Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, s. 566.

1.3.1.3.1. Yürütmenin Düalist Yapısı

Parlamente hükûmet sisteminde yürütme erki *iki başlı'dır* ve bu iki başlığa “düalist yürütme” denir. Bu iki başlığın bir tarafında *devlet başkanı* diğer tarafında ise *bakanlar kurulu* bulunmaktadır¹¹⁸. *Devlet başkanı*, monarşik parlamente sistemlerde *kral* denilmekte, cumhuriyet tipi parlamente sistemlerde ise *cumhurbaşkanı* denilmektedir. Monarşik parlamente sistemde bulunan kral veya cumhuriyet tipi parlamente sistemlerde cumhurbaşkanı, devlet başkanları yasama erki karşısında tamamen sorumsuzdur. Yasama organının karşısındaki sorumsuzluğu sebebiyle devlet başkanı bu yetkilerini ancak başbakan veya bir bakanın “karşı imza”sı ile kullanabilmektedir. Yürütme erkinin diğer kolunda “bakanlar kurulu” yer almaktadır. Yürütme organının diğer kolunda olan bu yapıya kabine veya hükûmet de denilmektedir. Yürütme organının diğer kolunda bulunan bakanlar kurulu ise yasama organına karşı siyaseten sorumludur¹¹⁹. Yürütme organı seçmenler tarafından değil de yasama organının içinden kurulduğu için direk yasama organına karşı sorumludur¹²⁰.

Cumhuriyet tipi parlamente sistemlerde cumhurbaşkanı devletin başkanı, hükûmetin başkanı ise başbakandır. Yine bu sistemde hükûmetin izleyeceği politika başbakan tarafından belirlenecektir ve yine başbakan, hükûmeti yasama organına karşı temsil edecektir. Hükûmetin başında bulunan başbakan, bakanlar kurulunun izlediği politikanın tutarlılığını sağlayacaktır. Hükûmetin başında bulunması sebebiyle başbakanın, hükûmetin başından çekilmesi durumunda hükûmet de çekilmiş sayılacaktır¹²¹.

Hükûmetin sorumsuz kanadında devlet başkanı bulunduğu bir denge bulunmaktadır. Yine devletin başında bulunacak kişinin siyasal yönden sorumsuzluğu söz konusu olduğunda yasama organının görev süresinin dolmasından önce bu kişinin de süresi bitmemiş sayılacaktır. Yürütmenin sorumsuz kanadını temsil eden başkanın parlamento tarafından görevine son verilemez. Bu sistemde başkanın sorumsuz

¹¹⁸ Odyakmaz, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 259

¹¹⁹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 243-244.

¹²⁰ Turhan, s. 55.

¹²¹ Muammer Öz, **Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanının Yürütmeye İlişkin Yetkilerinin Parlamente Hükümet Sistemi ve Hukuk Devleti Açısından Durumu**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009, s. 17-18.

olması aynı zamanda yetkisiz olmasını haber vermektedir¹²². Bunun sebebi ise cumhuriyet tipi parlamenter sistemdeki cumhurbaşkanının devletin ve aynı zamanda halkın da temsilcisi olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet başkanı sorumsuz kanadını temsil ettiği için bir denge tutmaktadır¹²³.

Cumhuriyet tipi hükûmet sistemlerinde, yürütme organının güçlü kanadını oluşturan hükûmet, başbakandan ve görevli bakanlardan meydana gelmektedir. Başbakanın esas olarak konumu teorik olarak diğer bakanlara eşittir. Pratikte ise başbakan hükûmetin bünyesinde bulunan bakanların amiri konumunda yer almaktadır¹²⁴. Başbakanın meclise karşı siyasi yönden sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk iki çeşit olarak karşımıza çıkmaktadır; “kollektif sorumluluk” ve “bireysel sorumluluk” olarak bulunmaktadır. Kollektif sorumlulukta, bakanlar kurulundaki bütün bakanların sorumlu olduğu anlaşılabilecek, bireysel sorumlulukta ise yasama organının karşısında hükûmetin başı sayılan başbakan ve her bir bakanın kendi görevinden ayrı ayrı sorumlu olduğu anlaşılabilecektir. Ayrıca, bakanlar kurulunun görevde kalabilmesi ve bu görevini sürdürebilmesi için meclisin vereceği güvenoyuna ihtiyacı bulunmaktadır¹²⁵.

1.3.1.3.2. Yürütme Organının Göreve Gelişi

Parlamenter hükûmet modelinde yürütme organından bahsedersek, yürütme organının göreve gelişi ve varlıklarını nasıl sürdüreceği hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Yürütme organı doğrudan halk tarafından seçilemez. Parlamenter hükûmet sisteminde yürütme organının iki kanadı bulunmaktadır. Birinci kanadı “devlet başkanı” olarak vardır. Parlamenter hükûmet sisteminde devlet başkanı iki türlü olacaktır. Cumhuriyet parlamenter sistemde yasama organı tarafından seçilir. Monarşik parlamenter sisteminde ise veraset (irisi) yoluyla seçilecektir¹²⁶.

Yürütme organının ikinci kanadı kabine ise genellikle yasama organı içinden çıkmaktadır. Mesela; günümüzde bu tür sistemlere örnek olarak Almanya ve

¹²² Turhan, s. 51-52.

¹²³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 243.

¹²⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 243-244

¹²⁵ Şahin, s. 19-20.

¹²⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı s. 245.

Japonya’da başbakan doğrudan doğruya yasama organı tarafından seçilir¹²⁷. Bazı ülkelerde yürütme organı kral veya devlet başkanı tarafından parlamentonun güvenini kazanabilecek birisini atanmaktadır, bu şekilde kurulmuş olan kabine yasama organından güven istenmektedir¹²⁸. Sonuç olarak parlamenter hükûmet sisteminde ne kadar tartışılırsa tartışılsın yürütme organı yasama organı içinden çıkmakta ve ona karşı sorumludur.

1.3.1.3.3. Yasama Organının Güvenine Dayanma

Parlamenter hükûmet sisteminde bahsedildiği gibi yürütme organının iki kanadı olmaktadır. Birinci kanadı devlet başkanı ya da kral olarak adlandırılır, bunlar yasama organı karşısında sorumsuzdur. İkinci kanadı da kabine yani bakanlar kuruludur. Bakanlar kurulu yasama organına karşı sorumludur. Yasama organı, güvensizlik oyuyla kabinenin görevine son verebilmektedir. Yasamaya karşı kabine *kolektif ve bireysel* olarak sorumludur. Kolektif sorumluluk dediğimiz şu anlamı taşımaktadır, eğer yasama organı kabineye “güvensizlik oyu” vermişse o zaman kabinenin tümü olduğu gibi düşer. Bireysel olarak sorumlulukta ise sadece bir bakana güvensizlik oyu verilerek bakan görevinden alınabilir.¹²⁹

1.3.1.3.4. Yürütme Organının Yasama Organını Feshedebilmesi

Parlamenter hükûmet sisteminin esas kurallarının biri; yasama organının yürütme organına güvensizlik oyu vermek sureti ile görevine son verebilmesi yetkisine karşılık, yürütme organı da yasama organına karşı *fesih* yetkisini kullanabilmektedir. Bu nedenle iki organ birbirlerinin varlıklarına son verebilmektedir. Bu ve başka kurallarını dikkate aldığımızda parlamenter hükûmet sistemi “yumuşak” kuvvetler ayrılığı diye sınıflandırılmıştır¹³⁰.

¹²⁷ Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, op. Cit., s.63. Gözler, Ders Kitabı, 8. Baskı s. 245.

¹²⁸ Gözler, Ders Kitabı, 8. Baskı s. 245.

¹²⁹ bkz: <http://www.turkiyehukuk.org/baskanlik-sistemi-ile-parlamenter-sistemin-karsilastirilmesi-infografik/> (Erişim tarihi 18.03.2019).

¹³⁰ bkz: Gözler, Ders Kitabı, 8. Baskı s. Gözler’in dediğine göre: “Fesih yetkisi hiç olmadığı veya Türkiye’de olduğu gibi çok sıkı şartlara bağlanmış olduğu bir hükümet sistemi, asli özellikleri taşımak kaydıyla, parlamenter hükümet sistemi olarak kabul edilir. Yani sırf yürütme organının yasama

Bu sistemde fesih yetkisi sadece devlet başkanının imzasıyla kullanılabilir. Bazı ülkelerde anayasalar, fesih yetkisini devlet başkanına vermiş olabilir. Böyle durumlarda devlet başkanı, başbakanın istemi olmaksızın fesih yetkisini kullanabilmektedir. Parlamenter hükûmet sisteminde devlet başkanı başbakan ya da bakanlar kurulu istemi ile fesih yetkisi de kullanılabilmektedir¹³¹.

1.3.1.3.5. Aynı Kişinin Hem Yürütmede, Hem Yasamada Görev Alabilmesi

Parlamenter hükûmet sisteminde kabinenin, bakanlar kurulunun başı olan başbakanın parlamento üyesi olması zorunluluğu getirilmiştir. Zaten kabine üyelerinin çoğu parlamentonun da üyesi olmaktadır. Ama kabine kurulurken parlamentodan ve dışarıdan da atanabilirler¹³². Bundan dolayı bir kişi yürütme üyesi de ve parlamento üyesi de olabilmektedir¹³³.

1.3.1.3.6. Bakanlar Kurulunun Yasamanın Çalışmalarına Katılması

Parlamenter hükûmet modelinin diğer hükûmet modellere göre farkı şudur: Parlamenter sistemde yasama ve yürütme arasında sert bir ayrılık olmadığından ikisi arasında işbirliği vardır. Kabine yani bakanlar kurulu yasama organının çalışmalarına katılabilmektedir. Bunu da belirtmemiz gerekir ki yürütme organı, kanun teklif etme ve yasama organının çalışmalarına katılma ve orada söz sahibi olma haklarını kullanır. Diğer yandan yürütme organı parlamentoya baskı yaparak güvenoyu da isteyebilir. Daha ilginç yanıysa bakanlar kurulu veya devlet başkanı parlamentoyu toplantıya çağırabilmektedir¹³⁴. Bu tür hususlarla parlamenter hükûmet sistemi kendi kurallarını yerine getirmiş olmaktadır.

organını fesih yetkisine sahip olmaması, bir parlamenter hükûmet sistemini, “parlamenter” nitelikte olmaktan çıkarmaz” demiştir.

¹³¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı s. 246.

¹³² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı s. 246.

¹³³ Örneğin: Kırgızistan’da 2010 Anayasası ile birlikte böyle bir kural getirilmiştir. Yani başbakan ve başbakanın iki yardımcısı aynı anda görevlerine devam etmektedirler ve parlamento üyesi de olabilirler. (2010 Anayasası f. 3 m.72).

¹³⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı s. 247.

1.3.1.4. Karşılıklı Etkileşim Araçları

Her ne kadar parlamenter hükûmet sisteminde yasama organı, hükûmeti güvensizlik oyuyla düşürebilse de buna karşı yürütme organı da yasama organına karşı “fesih” yetkisini elinde bulundurmaktadır¹³⁵. Bu yetkileri elinde bulundurmaları sebebiyle yasamanın yürütme organı üzerinde siyasi denetim güven oylaması ve yürütmenin de yasama organı üzerinde fesih yetkisi bulunmaktadır. Bu sebeple de, parlamenter sistemlerdeki yasama ve yürütmenin kesin hatlarla birbirinden ayrılmadığını ifade etmek için “yumuşak kuvvetler ayrılığı” ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca, bu sistemde yasama ve yürütme organları her ne kadar birbirlerinden ayrı olsalar da pratikte birbirlerine kısmen de olsa bağımlı olabilmektedirler.¹³⁶

Yürütme organının yasamaya karşı sahip olduğu fesih yetkisi yürütmenin sorumsuz kanadını teşkil ettiren tarafsız devlet başkanının vereceği imzayla kullanılabilecek bir yetkidir¹³⁷. Bu yetkinin kullanılması durumunda iki ihtimal oluşabilir. Bazı devletlerde, devlet başkanına vermiş oldukları fesih yetkisini devlet başkanı tek başına kullanabilir fakat parlamenter hükûmet sistemlerinde ise 2.seçenekte genellikle devletin başında bulunan kişi fesih yetkisini ancak hükûmetin başında bulunacak başbakanın veyahut da bakanlar kurulunun istemi üzerine kullanabilir.¹³⁸

Teorik olarak fesih ve güvenoyu verme yetkisi yürütme ve yasama organına tanınmış olsa da, bu organlar sahip oldukları bahse konu yetkileri her zaman kullanmak istemezler. Çünkü sahip oldukları bu yetkiler karşılıklıdır ve parlamenter sistem de zaten bu sistem üzerine oturtulmuştur. Parlamenter hükûmet sistemleri bir çeşit “güçlerin işbirliği” anlamına da gelmektedir¹³⁹. Bu nedenle

¹³⁵ Demir, s. 64-65. bkz: Fevzi Demir; Yasama organını yürütme organı tarafından fesih hakkı devlet başkanı yada bakanlar kurulu tarafından istenince onun tarafından kullanılabilmektedir. Bu hakkın kullanılmasının en temel nedeni ise yasama ve yürütme organları arasındaki sorunların çözülmemesi halinde rejimin siyasi buhrana girmemesi isteğidir. Bu nedenle fesih hakkını kullanılırken erken seçime gidilmesi de sistemi rahatalatabilir.

¹³⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 246.

¹³⁷ Ceylan, s. 8.

¹³⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 246.

¹³⁹ Şahin, s. 20. Ayrıca bkz: Şeref İba, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda) Ek: 1982 Anayasası Pratik Çalışma Testi**, Ankara, 2006, s. 93. Parlamenter rejimde fesih mekanizması sistemin temel unsurlarından biridir. Fesih hakkı yasamanın karşısında yürütmenin denge sağlayıcı

aşağıda, iki organın birbirlerine karşı hangi yetkileri kullandıkları ve o yetkilerin sisteme nasıl oturtulduğu işlenecektir:

a. Kanun Yapımına Yürütmenin Katılması: Yürütme organının kanun teklif etme hakkı bulunmaktadır. Parlamenter hükûmet sisteminde yasama organınınca kanun kabul edilince, devlet başkanı tarafından vetoyla durdurulabilir¹⁴⁰. Bundan dolayı devlet başkanına kanunları geciktirici veto anlamıyla “*bir daha görüşülmek üzere geri gönderme*” hakkı tanınmıştır. Bu nedenle devlet başkanı uygun bulmadığı kanunları yürürlüğe girmesine engel olabilmektedir¹⁴¹.

b. Bütçe: Yukarıda da belirttiğimiz gibi parlamenter sistem yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemidir. Bu sistemde bütçeyi yürütme organı hazırlar ve yasama organı ise kabul eder. Böylece iki organ birbirini tamamlar¹⁴².

c. Uluslararası Anlaşmalar: Parlamenter sisteminde uluslararası anlaşma yapma yetkisi yine yürütme organına verilmiştir ama bu anlaşmaların onay yetkisi yasama organına verilmiştir¹⁴³.

ç. Denetim: Bilindiği üzere yasama ve yürütme kuvvetleri arasında iç içe girmiş etkileşim araçları bulunmaktadır. Onların arasında denetim de yer almaktadır. Denetimde, yasama, gensoru, soru, meclis araştırması, meclis soruşturması gibi etkileşim araçları yoluyla yürütme organını denetleyebilir¹⁴⁴.

1.3.1.5. Parlamenter Sistemin Güçlü Yönleri

Devletlerin genel olarak en çok kullandığı sistem, parlamenter hükûmet sistemidir. Dolayısıyla bu sistemi anlatırken sistemin güçlü ve zayıf yönlerine değinmemiz gerekir. Çünkü devletlerin kullandığı her hükûmet sisteminde sistemin bünyesinde güçlü ve zayıf taraflar bulunmaktadır. İlk olarak parlamenter sistemin güçlü yönlerini inceleyelim.¹⁴⁵

mekanizma rolünü ifa eder. Ama bu mekanizmayı kullanmayan ülke de olabilmektedir. Bunun için Norveç fesihsiz parlamenter rejimin tipik bir örneğidir.

¹⁴⁰bkz: https://books.google.com.tr/books?id=7_ =false (Erişim tarihi 19.10.2018).

¹⁴¹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukukun**, 17. Baskı, Bursa, 2011, s. 95-96.

¹⁴² Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 96.

¹⁴³ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 96.

¹⁴⁴ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 96.

¹⁴⁵ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 248

Parlamenteer hükümet sisteminde yürütme organı halkça seçilmiş parlamentonun içinden doğduğu için ve ona karşı sorumlu olduğu için anayasal demokrasinin doğasına daha uygun olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁶.

Şunu belirtmek gerekmektedir ki başkanlık sisteminin zayıf tarafı parlamenteer sistemde güçlü tarafı olarak ortaya çıkmaktadır¹⁴⁷. Ama parlamenteer sistem, sistemde oluşacak tıkanıklıklara meydan vermez. Bu sistemde, yasama ile yürütme arasında bir kriz çıkacak olursa bu krizin “güvensizlik oyu” veya “fesih” ile giderilmesi mümkündür. Böyle bir çözüme gidilmesi sonrasında yeni seçimler yapılacak ve ortadaki tıkanıklık halk tarafından ortadan kaldırılacaktır¹⁴⁸.

Yine parlamenteer hükümet sisteminde seçimlerin tamamlanmasından sonra her ne kadar seçimi kazanmış olan parti büyük bir avantaj ele geçirse de seçimden mağlup ayrılan partiler siyaset ortamından uzaklaştırılmamakta ve hatta bu partiler meclisteki yasama faaliyetlerine dahi katılabilmektedirler. Yani, halkın kullanmış olduğu oylara sahip partiler işlev görecektir. Bunun diğer bir anlamı da halkın kullandığı oyların değerlendirilmesidir ki bu da demokrasi anlayışı ile birebir bağdaşmaktadır¹⁴⁹.

Bu konuda Gözler’in belirttiğine göre parlamenteer sistemde yürütme organının halkın istediğini ortaya koymadığı zaman, parlamenteer sistemin başkanlık sistemine nazaran diğer seçimlere kadar beklemesi (bu çoğunlukla beş veya altı sene sürmektedir) gerekmemektedir.¹⁵⁰

Parlamenteer hükümet sisteminde devletin başında bulunan kişi devlet ve milleti temsil eden kişi sayılmaktadır. Devlet başkanı yasama ve yürütme karşısında tarafsızdır ve arabuluculuk veya hakemlik yapabilir. Bu sistemde devlet başkanı, devleti ve milleti temsil eder. Yasama ve yürütme organları arasında tarafsız olduğunu ifade eder ve arabulucu veya hakem rolü üstlenebilir¹⁵¹.

¹⁴⁶ İba, s. 92.

¹⁴⁷ Gözler, **Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, s. 611.

¹⁴⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 248

¹⁴⁹ Şahin, s. 23.

¹⁵⁰ Şahin, s. 23.

¹⁵¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 248-249.

1.3.1.6. Parlamenter Sistemin Zayıf Yönleri

Parlamenter hükûmet sistemiyle yönetilen ülkelerde anayasalardaki rasyoneleştirilmiş parlamentarizm düzenlemelerine rağmen sürekli siyasi krizler yaşanabilmektedir¹⁵².

Parlamenter hükûmet sisteminde seçimi kaybeden siyasi parti siyasetten dışlanmamaktadır. Buna karşılık seçimi kazanan siyasi partinin yalnız başına koalisyon kurması için yeteri kadar çoğunluğu elinde bulundurması her zaman mümkün olmamaktadır. Bu durumda karşımıza “koalisyon hükûmetleri” çıkacaktır. Farklı görüşleri bünyesinde bulunduran bu partiler tek bir hükûmet kurmaları durumu ortaya çıktığında bu hükûmete “koalisyon hükûmeti” adı verilecektir. Dolayısıyla parlamenter hükûmet sisteminde hükûmetin farklı partiler tarafından oluşturulması hükûmetin zayıf ve istikrarsız olmasına yol açabilecektir¹⁵³.

Örnek verecek olursak gerçekten de parlamenter sistemin uygulandığı Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetlerinde, Alman Weimar Cumhuriyetinde, İkinci Dünya sonrası İtalya’sında ve ayrıca 1961-1980 ve 1990-2002 yılları arasında Türkiye’de yaygın bir hükûmet istikrarsızlığı görülmüştür¹⁵⁴. Mehmet Turhan da bu hususa dikkat çekmektedir.¹⁵⁵

Parlamenter hükûmet sisteminde halk hükûmeti vermiş olduğu oylarla doğrudan seçmemektedir. Halk, vermiş olduğu oylarla meclis üyelerini seçmekte seçtiği meclis üyeleri de hükûmeti oluşturmak üzere oy kullanmaktadır. Ayrıca, parlamenter sistem özellikleri gereği “hesap sorulabilirlik” yönüyle eksik niteliktedir. Özellikle, birden fazla partinin oluşturmuş olduğu hükûmetlerde görülen sorumluluğun kime ait olduğunun belirlenmesi zorlaşmaktadır. Hükûmetin koalisyon hükûmeti olması dolayısıyla sorunların ortaya çıkmasıyla halk, hesap sorması gereken kişi, kurum veya partileri bilemeyecektir¹⁵⁶. Bu sebeple, koalisyon

¹⁵² Hüseyin Nail Kubalı, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**, İstanbul, 1965, s. 507.

¹⁵³ Şahin, s. 24.

¹⁵⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 249.

¹⁵⁵ Turan, s. 62. bkz: Aşırı çok parti sistemi parti disiplini ve parti tutarlılığını güçlü etmek daha zayıf olabilecektir. Bundan dolayı fazla parti sisteminde iktidarın el değiştirme mekanizması işlememektedir. Çünkü hükûmet devamlı merkez partileri tarafından yönetildiği için hükûmetin yıkılması çok önemli değildir. Merkez partilerinin yeni kurulmuş olan hükûmet içerisinde görev alacakları bellidir. Çok fazla part sistemine göre iki partili sisteminde, parti disiplini ve tutarlılığı daha güçlü olmaktadır.

¹⁵⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 249.

hükûmetlerinde partilerin sorumluluktan kurtulup sorunu diğer kişilere, partilere yıkması görülebilir. Halk, seçim sırasında vereceği oylar ile hükûmeti belirleyemediğinden parlamenter hükûmet sistemi demokratik olarak düşük nitelikte sayılır¹⁵⁷.

1.3.2. Kuvvetlerin Sert Ayrılığına Dayalı Başkanlık Hükûmeti Sistemi

Kuvvetlerin sert ayrılığı sisteminde, yasama ve yürütme erkleri kesin olarak iki farklı organa verilmiştir¹⁵⁸. Bu organların ayrılması başkanlık hükûmeti sisteminin temel unsurlarındandır. Aslında iki organ tarihsel kaynağı ve kendi faaliyetlerini sürdürmek amacıyla bile birbirlerine bağlı olamaz. Dolayısıyla bu iki organ iki başka oy verme sistemiyle seçilir ve seçildikten sonra da birbirlerinin işine karışamaz ve birbirlerini hukuken görevlerinden alamazlar. Anayasal sistem kurallarında iki organ bağ içerisinde, frenler ve dengler sisteminde birbiri ile ilişkiye geçebilirler.¹⁵⁹

Başkanlık hükûmeti sistemi, parlamenter hükûmet sisteminden farklı olarak belli bir dönem içerisinde ABD’de ortaya çıkmıştır. Bu sistem 1787 senesinde ABD’nin Anayasası ile birlikte yazılmıştır¹⁶⁰. ABD’nin Anayasası’na göre, yönetim organlarının faaliyeti tümüyle başkan ve onun yardımcıları olan sekreterler tarafından yürütülür¹⁶¹.

ABD’de yasama organını iki meclisten oluşan Senato ve Temsilciler Meclisi oluşturur. Senatoya her Birleşik Devletlerden yani eyaletlerden ikişer senatör seçilir. Onlar 6 senelik süre için seçilirler. Senato’da eyaletlerden seçilen senatörlerin sayısı 100’ü bulmaktadır. Temsilciler Meclisine seçilen temsilciler ise yerel halkın nüfus sayısına göre hesaplanır. Bu süreç ABD’de yerel halkın sayısına göre, temsilcilerin seçilmesini sağlayan iki senede bir olan seçimle olur.¹⁶² Bu konuyla ilgili aşağıda daha geniş bilgi vermeye çaba göstereceğiz.

¹⁵⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 249.

¹⁵⁸ Kubalı, s. 503. Kubalı’nın düşüncesine göre; “*Bunlar ABD’i Anayasasına ve oradaki tatbikata göre yasama ile yürütme arasındaki kesin ayrılık ve yürütmenin yasama karşısındaki üstünlüğüdür*”.

¹⁵⁹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 231.

¹⁶⁰ Atilla Özer, **Anayasa Hukuku Genel İlkeleri**, 2. Bası, Ankara 2005, s. 165.

¹⁶¹ Öz, s. 17-18.

¹⁶² Öz, s. 17-18.

1.3.2.1. Başkanlık Sisteminin Genel Özellikleri

Başkanlık Hükûmeti sistemi terimi ABD’de ortaya çıkmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi başkanlık sistemi ABD’nin 1787 senesinde oluşturulan Anayasası’yla birlikte Amerikan sistemine girmiştir¹⁶³.

Bu sistemle ilgili araştırmacılar kendi görüşlerinde üç unsuru göstermişlerdir:

- a. Başkanın belli bir süre için (mesela beş sene) doğrudan halk tarafından seçilmesi.
- b. Yasama organının, yürütme organının görevini hukuken süresinden önce bitirememesi.
- c. Yürütme organının yönetimini sadece başkanın monist olarak yürütmesi. Bu üç unsur başkanlık yönetimi sisteminin en temel unsurlarındandır¹⁶⁴.

Başkanlık hükûmeti sistemini parlamenter hükûmet sisteminden farklı yapan özelliklerinin en önemlisi sorumsuzluktur. Parlamenter hükûmet sisteminde yürütme organı yasama organına karşı siyaseten sorumludur. Başkanlık hükûmeti sisteminde ise, yürütme organının başı olan başkan meclisin önünde sorumlu değildir. Yasama organlarının temsilcileri ona güvensizlik oyu vererek başkanın yönetimini durduramazlar.¹⁶⁵ Yine bir farklılık gösteren özellik olarak parlamenter hükûmet sisteminde ülkeyi yöneten sorumsuz devlet başkanı mecliste temsilciler tarafından seçilirken, başkanlık hükûmeti sisteminde ülke yöneticisi başkan doğrudan halk tarafından seçilir. ABD Başkanlık hükûmet sisteminin en doğru örneğidir.¹⁶⁶

1.3.2.1.1. Sert Kuvvetler Ayrılığı

Genel olarak kuvvetlerin sert ayrılığının anlamına bakarsak başkanlık hükûmeti sisteminin diğer sistemlerden farklılığı kuvvetlerin sert ayrılığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Başkanlık hükûmeti sisteminde iki erkin çalışma yöntemleri birbirinden sert şekilde ayrılmıştır¹⁶⁷.

Diğer konularda da bahsettiğimiz gibi başkanlık hükûmeti sisteminde iki erk asla birbirinin işlerine karışamaz ve birbirinin işlerini durduramaz. Bunun nedeni ise

¹⁶³ Özer, s. 165-166.

¹⁶⁴ Şahin, s. 25.

¹⁶⁵ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 7. Baskı, Ankara, 2005, s. 206.

¹⁶⁶ Erdoğan, s. 206.

¹⁶⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 5. Baskı, s. 231.

iki erkin doğrudan halk tarafından belli bir süre için (mesela 4 sene) seçilmesine dayalı demokratik meşruiyettir. Bundan dolayı iki erk kendilerinin seçildiği süreler içerisinde asla birbirinin görevlerine son veremez ve karışamazlar¹⁶⁸.

Bundan yola çıkarak belirtmemiz gerekirse yasama ve yürütme organları ortaya çıkan kaynakları ve kendi faaliyetlerini geliştirme amaçları açısından birbirinden tamamen ayrılmıştır¹⁶⁹.

Başkanlık hükûmet sisteminin kurallarına göre iki organ birbirinden tamamen bağımsız olması da gerekir¹⁷⁰. Kvvetlerin sert ayrılığı sistemi “Başkanlık Hükûmet Sistemi” olarak da adlandırılır¹⁷¹.

1.3.2.1.2. Monist Yürütme

Başkanlık Hükûmeti sisteminde monist yürütme kavramı bulunmaktadır. Bu terim “tekçi”¹⁷² anlamına gelmekle birlikte başkanlık hükûmeti sisteminde, monist terimi yürütme organının tek kişiye ait olduğu anlamına da gelmektedir¹⁷³.

Öncelikle parlamenter hükûmet sisteminde yürütme organı iki başlı yönetimden oluşur. Bir tarafta cumhurbaşkanı, ikinci tarafında ise “kabine” yani bakanlar kurulu vardır. Kabine de başbakan ve bakanlardan oluşur¹⁷⁴. Böylece parlamenter hükûmet sisteminde başkan devletin öncüsü ve sembolü olarak görülür¹⁷⁵.

Başkanlık hükûmet sisteminde ise yürütme sadece bir kişidir. Bu sistemde başkanının dışında o devletin sembolü olarak hiç kimse yoktur.¹⁷⁶ Dolayısıyla başkan devleti yönetir ve aynı anda yürütme organına da başkanlık eder.

Başkanlık hükûmet sisteminde kurul olarak iş yapan yürütme organı olmaz, dolayısıyla burada yürütme organının başı olan başkanının yetki ve haklarını çoğaltmaya önem vermişlerdir. Başkanlık hükûmet sisteminde hükûmetin yapısı

¹⁶⁸ Şahin, 26-27.

¹⁶⁹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 231.

¹⁷⁰ Şahin, s. 26-27.

¹⁷¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 231.

¹⁷² Kaboğlu, s. 117.

¹⁷³ dkz: <http://www.tipsboard.ru/monizm-eto-ponyatie-znachenie-principy-monizma>. (Erişim tarihi, 26.05.2017.)

¹⁷⁴ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 18. Bası, Ankara, 2011, s. 31-32.

¹⁷⁵ Gözübüyük, **18. Bası**, s. 31.

¹⁷⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 231

parlamenteer hükûmet sistemine göre tamamen farklıdır. Başkanlık hükûmet sisteminde bakanlar “sekreterler” olarak adlandırılır. Sekreterler ise, başkana bağlı olurlar. Farklı bir deyişle başkanın yönetimi altında toplanırlar. Onları başkan göreve atar ve görevden uzaklaştırır.

O yüzden sekreterler yasama organlarına değil, doğrudan başkana boyun eğler ve sorumlulukları da onadır.¹⁷⁷

Başkanlık hükûmet sisteminde sekreterlerin karar almasına ve genel siyasi yönü belirlemesine kanun izin vermez. Dolayısıyla sekreterler sadece başkana danışmanlık yapma hakkına sahiptir. Net olarak sekreterleri başkanın danışmanları olarak adlandırmak daha da anlamlı olur aslında. Fakat danışma sonucunda da en son kararın tekrar başkana ait olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz¹⁷⁸. Böyle bir işleyişin yönetimde uygulandığını söyleyebiliriz.

Bu haklara ilişkin olarak, günümüzde başkanlık hükûmet sistemini kullanan ABD’nin tarihinden bir örnek vermek mümkündür. ABD’nin 16. Başkanı Abraham Lincoln yedi sekreterinin karşı olmasına rağmen toplantı sırasında kendi görüşünü destekleyip 7’ye karşı 1 kabul oyla bir oy kazandı demiştir. Karşı 7 oyun değil 1 kabul oyun değerli olduğunu göstermiştir¹⁷⁹. Bunun gibi örneklerle başkanlık hükûmet sistemi bir monist yürütmeye dayalı yürütme erki olarak sistemde çalışır.

Başkana dayalı olan yürütme organının temel üç özelliği şunlardır: “Başkanın *“halka siyaseten dayanması, anayasal başkanlık yetkileri ve yasama organlarına bağımlı olmaması”*.¹⁸⁰

1.3.2.1.3. Halk Tarafından Seçilme

Başkanlık hükûmet sisteminin kriterlerinden birincisi şudur: Başkan, başka bir deyişle yürütme organlarının yöneticisi belli bir süre için (mesela altı sene)

¹⁷⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 232

¹⁷⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 232

¹⁷⁹ Öz, 13.

¹⁸⁰ Kaboğlu, s. 117.

doğrudan halk tarafından seçilir¹⁸¹. Halk tarafından seçilmesinden dolayı yasama organı tarafından yürütme organının görevine son verilemez¹⁸².

Başkanlık hükûmet sistemini doğru kullanan ABD’de, siyasi yönden sorumlu birçok yetki ve haklara sahip olan başkan genel oy verme yoluyla iki tur ile 1 defa düzenlenen seçimde seçilir. Aslında anayasal demokrasilerde doğrudan halk tarafından oy verilerek seçilmelidir ama Amerikan seçim sistemi iki derecelidir¹⁸³.

ABD’de seçim sistemiyle göreve gelen başkan yürütme organını üstlenir. Yine seçim sistemiyle oluşturulan kongre ise yasama organını yönetir. Ancak bu iki organa demokratik prensipler hakimdir. Bunlar birbirine bağlı olmayan organlardır. Bundan dolayı iki organ birbirlerini hukuken görevlerinden alamazlar.¹⁸⁴

Başkanlık hükûmet sisteminde yürütme organının yöneticisi olan başkan, yürütme alanında yetkilerini kullanmakta doğrudan halk tarafından destek alır aynı anda sorumluluklarını yerine getirmekte halka karşı sorumluluk hisseder¹⁸⁵. Halk tarafından seçilmesine rağmen yasama organının önünde otorite kazanır.

1.3.2.1.4. Yasamanın Güvenine Dayanmama

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi başkan halk tarafından seçim sistemiyle seçildiği için kendi süresi bitene kadar çalışır¹⁸⁶. Bu sistemde parlamenter hükûmet sisteminde kullanılan mekanizma gibi yasama organıyla güvensizlik ilkesiyle ve oyu ile görevinden alma mekanizması kullanılamaz¹⁸⁷. Bundan dolayı başkan yasama organı karşısında sorumlu değildir¹⁸⁸.

Başkanlık hükûmet sisteminde başkanın süresi bitmeden görevinden almak için suç, ceza ve sorumluluk (impeachment: itham)¹⁸⁹ mekanizması kullanılabilir.¹⁹⁰ Başkanlık hükûmet sisteminde temel olarak belirtecek şey başkan doğrudan halk

¹⁸¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 232-233.

¹⁸² Erdoğan, s. 18.

¹⁸³ Teziç, s. 446.

¹⁸⁴ Yüzbaşıoğlu, s. 17.

¹⁸⁵ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 233.

¹⁸⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 233.

¹⁸⁷ Zehre Odyakmaz, Ümit Kaymak, **Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, İstanbul 2016, s. 270.

¹⁸⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 233.

¹⁸⁹ “impeachment – bu terim İngilizceden gelmiş, Türkçe’de “şüphe, suçlama” anlamını veren terim olarak kullanılır. İtham bir ülke başkanının vatana hainlik yaptığı ve ağır suç işlediği için süresinden önce işinden alınması için kullanılan hukuksal sistemdir.”

¹⁹⁰ Teziç, s. 446.

tarafından seçildiği için onun sorumluluğu halk tarafınca seçimle hesap sorulacak şekildedir¹⁹¹. O yüzden başkan yasama organının güvenoyuna tabi değildir ve sistem de ona yönelmemiştir.

1.3.2.1.5. Yasama ve Yürütmenin Birbirlerinin Hukuki Varlıklarına Son Veremeyişi

Bu aşamada yasama ve yürütme organları birbirlerinin hukuksal faaliyetlerini engelleyememesiyle ilgili bilgi vereceğiz.

Başkanlık hükûmet sisteminin kurallarına göre her iki organ doğrudan halk tarafından seçim sistemiyle seçildiğinden birbirlerinin faaliyetlerine karışamaz¹⁹². Dolayısıyla başkanın parlamenter hükûmet sistemi gibi yasama organını fesihle dağıtabilme hakkı yoktur. Aynı zamanda yasama organı da başkanı güvensizlik oyu ile görevinden alamaz. Bunun temelinde kuvvetlerin sert ayrılığı sistemi ve ilkesi yatar.¹⁹³

Bu iki organ arasında kuvvetlerin sert ayrılığı nedeniyle, bu sistem devlet işlerinde karışıklık yaşanmasına neden olabilir. Dolayısıyla iki organ arasında dengeyi korumak için bazı işleri birbirine bağlama konusu ele alınmıştır. Bu bağlar karşılıklı etkileşim araçları süreçlerinde belirir¹⁹⁴

Bazı organların yöneticilerini göreve alma işini başkan yapmasına rağmen bazılarında yasama organlarının desteğine ihtiyaç duyar. Bu süreci açıklayacak olursak başkan bazı konularda yasama organının desteği için dikkatli olmaya çalışır¹⁹⁵

Yukarıda da anlattığımız gibi başkanlık hükûmet sisteminde her organ kendi faaliyetini sahiplenir ve ondan sorumlu olur. Dolayısıyla birbirlerinin işlerine karışamaz. Ancak her organa diğer organın bazı işleri yapmasını engelleme hakkının

¹⁹¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 233.

¹⁹² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 234.

¹⁹³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 234.

¹⁹⁴ Şahin, s. 28.

¹⁹⁵ Şahin, s. 28.

verilmesi de ele alınmıştır¹⁹⁶. Örneğin başkanlık hükûmet sisteminde ABD’de kullanıldığı gibi, başkan ilk başkan kanunları “veto”¹⁹⁷ etmede rapor ve mesajları göndererek kongrenin faaliyetine karşı gelme hakkına sahiptir. Bu karşı gelme süreci XIX. yüzyıldan günümüze kadar kullanılmıştır ve hala kullanılmaktadır. Mesela, ABD’nin 22 ve 24. olarak iki defa seçilen Başkanı G. Gleveland (1885-1889 ve 1893-1897) kendi başkanlık döneminde 414 vetoyu kullanmıştır. Bundan dolayı da “vetocu başkan” olarak adlandırılmıştır¹⁹⁸.

Net olarak belirtecek olursak başkanın en temel haklarından birisi vetodur¹⁹⁹. Çünkü veto edilen bir kanunun tekrar kullanılabilmesi için kongrenin iki önemli dalı olan Temsilciler Meclisi ve Senatonun 2/3’den az olmayan oyuyla kabul edilmesi gerekecektir. Buna karşı olarak kongre ise uluslararası andlaşmaları imzalamayarak ve başkana karşı impeachment (itham) yoluyla suç ve ceza davasını açarak başkana karşı dengeyi koruyabilir²⁰⁰. Böylece bu organlar arasındaki denge sağlanmasıyla iki organ birbirinin varlıklarına hukuken karşı gelemmez, son veremez.

1.3.2.1.6. Aynı Anda Hem Yasama Hem De Yürütmede Aynı Kişinin Görev Alamayışı

Başkanlık hükûmet sisteminde, diğer sistemlere göre kuvvetli ve bağımsız bir yürütme organı vardır²⁰¹.

Parlamenter hükûmet sistemi gibi başkanlık hükûmet sisteminde aynı zamanda bir kişi iki organda çalışamaz²⁰². Başka bir deyişle sekreter olarak çalışırsa bu göreve başladığı andan itibaren kongre üyeliğinden çıkartılır. Böyle sistemleştirilen bu kural, başkanlık hükûmet sisteminin temel kurallarının biri sayılır²⁰³.

¹⁹⁶ Kaboğlu, s. 116.

¹⁹⁷ Veto-bu terim Latineden gelmiştir, Türkçe’de “karşı gelmek” anlamını verir. Bu terim yasalarda kullanılır. Mesela, yasama organı meclis tarafınca kabul edilen yasa sürecinin başkan tarafınca kabul edilmemesi, farklı bir deyişle başkanın yasaya karşı gelmesidir.

¹⁹⁸ Teziç, s. 448.

¹⁹⁹ Kaboğlu, s. 116.

²⁰⁰ Yüzbaşıoğlu, s. 17-18.

²⁰¹ İbrahim Ö. Kabaoglu, **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş**, 11. Baskı, İstanbul, 2016, s. 139.

²⁰² Şahin, s. 28.

²⁰³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 234.

Eğer işe alınan yardımcılar Kongre üyesi olursa o zaman o andan başlayarak kongre üyeliğinden çıkartılır²⁰⁴. Bu sürece karşın yasama organının üyeleri de yürütme organlarının üyesi olamaz ve yürütme organının faaliyetine karışamaz²⁰⁵.

1.3.2.1.7. Yürütme Organı Olarak Başkanın Yasama Organı Çalışmalarına Katılamayışı

Başkanlık hükûmet sistemi kendi içerisine kapsayan kurallarda belirtildiği gibi başkan yasama organının çalışmalarına katılmaz ve katılma hakkı da yoktur²⁰⁶.

Bu kuralın temeli bağlamında başkan ve onun yardımcılarının kongre işlerine karışamaması gerekmektedir²⁰⁷.

Başkanlık hükûmet sistemi kurallarının içerisinde başkan ve sekreterler yasama organının toplantılarına katılarak kendi düşüncelerini belirtemez. Kongre üyeliğinde başkan tarafından seçilen başkanın temsilcisi de olamaz²⁰⁸. Başka bir deyişle yasama organlarının sonuç ve karar alma toplantılarında başkanın temsilcisi olarak başkanın yerine konuşmaya kimsenin hakkı yoktur.

Yasama organı faaliyetine hiçbir organın katılımı olmadan kanunu oluşturma hakkına sahiptir. Başkan kanun tavsiye etme hakkına sahip değildir. Başkanın yasama organını olağanüstü toplantıya çağırmaya, yasama organının toplantılarını durdurmaya ve tatile çıkması için zorlamaya hakkı yoktur. Yasama organı kendisi istediği zaman toplantı düzenler ve çalışma kurallarını ve sürelerini sadece kendisi belirler.²⁰⁹

Yukarıda belirttiğimiz hak ve sorumluluklara her yönüyle baktığımızda başkanlık hükûmet sisteminin kurallarının hükûmet sistemini oluşturduğunu görürüz. Bu sisteme örnek olarak günümüzde kullanılan ABD'nin yönetim sistemini en iyi örnek olarak gösterebiliriz.

²⁰⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 234.

²⁰⁵ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 234.

²⁰⁶ Şahin, s. 28.

²⁰⁷ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 19. Baskı, Ankara, 2013, s. 37-38.

²⁰⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 5. Baskı, s. 234.

²⁰⁹ Gözler, **Desr Kitabı**, 8. Baskı, s. 234.

1.3.2.2. Amerika Örneğinde Amerika Tipi Başkanlık Sistemi

Daha önce belirttiğimiz gibi Başkanlık hükûmet sistemi ile ilgili konuşulduğunda ilk olarak ABD aklımıza gelir²¹⁰.

Başkanlık hükûmet sistemi oluştuğunda ABD’de bazı karışık süreçler yaşandığı söylenir. Bu süreçler koloni süreçleri, hukuksal direnişler ve savaş mücadelesi olduğu için belli bir süre içerisinde başkanlık hükûmet sistemi teoride oluşturularak amerikanın kurucularınca yaratılmıştır²¹¹.

ABD’nin yönetim sistemi tipik başkanlık hükûmet sistemidir. Dolayısıyla yukarıdaki her konumuzda yazdıklarımızın kanıtı olarak ABD’nin Anayasası’nı örnek olarak göstermek mümkündür²¹².

Bu sistem ABD’de anayasal ve siyasal demokrasi kültürüne yol açmıştır. Dünya hukukçuları tartışmalarına rağmen günümüzde ABD’de başarılı bir şekilde kullanılmaktadır. Halk ve devlet organları arasındaki ilişkileri hukuksal düzene sokma işlerinin durumunun çerçevesini ABD Anayasası çizer.²¹³

ABD’nin hukuksal yapısı temel üç organın çevresinde oluşturulmuştur. Bunlar yürütme sisteminin faaliyetini yürüten başkan ve sekreterlerinden oluşan “Yürütme Organı”, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşan “Yasama Organı(Kongre)” ve son olarak “Yargı”.²¹⁴

Bu iktidarı paylaşırma sistemi ABD’de doğru ve kesin çizgilerle, kurallarla Anayasaca yapılmıştır. Amerikan sisteminde başkan, yürütme organının ve aynı zamanda devletin de başı sayılır. Yasama fonksiyonu ise Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından yerine getirilmektedir²¹⁵. Her organ kendi faaliyetini yürüttüğünde çok dikkatli olurlar ve burada birbirinin işlerine engel olmadıkları için siyasi

²¹⁰ Bu husus hakkında daha geniş olarak bakınız: Demir, s. 76. Fevzi Demir’in söylediklerine göre Amerika tipi başkanlık sistemi, İngiliz parlamenter sistemi gibi zaman içerisinde tecrübe edilmiş bir sistem değildir. İnsanın kafasından yazılmış bir teorik ürün olduğunu vurgulamak gerekir. 1787 tarihinde Amerika’nın Phidelpia şehrinde kurucu meclis toplantısı sırasında düşünülüp prensipleri belirlenmiştir. Ancak 1787’de yazılmış olan Amerika Anayasası hazırlanırken İngiliz monarşisinden yararlanılmıştır. Bundan dolayı bu modelin meşruti monarşiden cumhuriyete dönüştürülmüş sistem olduğu belirtilir.

²¹¹ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 37-38.

²¹² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 237.

²¹³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 237.

²¹⁴ Şahin, s. 33.

²¹⁵ Hazır, s. 149.

istikrarlılık oluşmuştur²¹⁶. Şimdiden belirtecek olursak ilerideki konularımızda yasama organıyla ilgili geniş bilgi vermeye çaba göstereceğiz.

1.3.2.2.1. Kongre

Kongre (United States Congress), ABD'nin Yasama organını oluşturmaktadır. Kongre "Temsilciler Meclisi" ve "Senato" olarak iki meclisten oluşur²¹⁷.

ABD'nin yasama organının Temsilciler Meclisi, federasyon devlet halkına temsilcilik yapar, Senato ise federasyon devletleri olarak eyaletlerin dengesinin sağlanması ve dengeli davranmak için onlar adına temsilcilik görevlerini üstlenir²¹⁸.

1.3.2.2.1.1. Senato

ABD'nin Senatosu (United States Senate), iki meclisli yasama organındaki meclislerden biridir.²¹⁹ Senato ABD'de 50 eyaletten, 6 senelik süre için her eyaletten ikişer kişinin seçilmesiyle tam olarak 100 senatörden oluşur. Senato yasama organının eyaletleri temsil eden dalını oluşturmaktadır²²⁰.

Senato, ABD'nin yasama organında Temsilciler Meclisine göre daha çok yetki ve haklara sahiptir ve o hakları kullanır. Bunu açıklayacak olursak, devlet faaliyetinde yapısal iş ve sorumluluklara bağlı daha çok haklara sahiptir. Dolayısıyla başkanın, sekreterlerini işe alırken Senatonun kabul etmesine ve düzenlemesine ihtiyacı vardır²²¹. Başkan kendi faaliyetleri sürecinde uluslararası anlaşmaları yaparken devletin amaçlarına uygun anlaşmaları yapamazsa o anlaşmanın geçersiz ya da geçerli olduğunu saptamak da Senatonun yetkisidir.²²² Senato, Temsilciler Meclisine göre birçok düzeyde aktiftir.

²¹⁶ Gözübüyük, **18. Bası**, s. 37-39.

²¹⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 237.

²¹⁸ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 237.

²¹⁹ Öz, s. 11.

²²⁰ Öz, s. 11.

²²¹ bkz: <https://www.turkcebilgi.com/senato> (Erişim tarihi 05.03.2017)

²²² Şahin, s. 37-38.

1.3.2.2.1.2. Temsilciler Meclisi

Temsilciler Meclisi, ABD'nin iki meclisli yasama organının diğerk kanadıdır. Temsilciler Meclisinin İngilizce adlandırılması: "United States House Of Representatives" şeklindedir. Temsilciler Meclisi; toplamda 435 kişiden oluşmaktadır. Bu temsilciler ABD'nin federasyon halkını, nüfusunu temsil etme hakkına sahip olurlar²²³.

Temsilciler Meclisi üyeleri genel seçim kuralıyla doğrudan halk tarafından seçilir. Seçilecek olan temsilcinin adaylığı her eyaletin halkının nüfus sayısına göre belirlenir. ABD halkının nüfus sayısı her 10 senede bir yapılan istatistiklere göre belirlenerek o istatistik sonucuna göre adayların sayısı değişir. Temsilciler Meclisi her iki senede yukarıda da belirtildiği gibi genel seçimle halkça seçilir²²⁴. Temsilcilik için 2 senelik sürede seçilme önemli bir özelliktir.²²⁵

ABD'de yasama organı iki büyük siyasi partiden oluşur. O partiler Cumhuriyetçiler ve Demokratlar olarak adlandırılır. Meclis (kongre) başkanını seçme kuralına göre genellikle Temsilciler Meclisinde üyeliği fazla olan partiden meclis başkanı seçilir. Temsilciler Meclisinde az üyesi olan siyasi partinin meclis içerisinde kabul edilen kararlarda etkisininin az olduğu bir gerçektir.²²⁶

ABD'nin yasama organında kanun oluşturma süreci Temsilciler Meclisi ve Senato arasında anlaşma yapılmasına bağlıdır. Çoğunlukla Temsilciler Meclisi mali sorunlarla ilgili kanunları oluşturma hakkına sahiptir²²⁷. Böyle olmasına rağmen hazırlanmış olan kanun Senato temsilcileri tarafından desteklenmelidir. Senatonun ise hazırlanmış olan kanunu kabul etme veya reddetme kararını almada bağımsız olduğu kanunda tespit edilmiştir²²⁸. Bu nedenle yukarıda da söylediğimiz gibi Senato Temsilciler Meclisine göre daha çok haklara sahiptir.

²²³ Kaboğlu, s. 116.

²²⁴ Şahin, s. 38.

²²⁵ bkz: Hamilton, Madison, ve Jay, **Anayasa Üzerine Düşünceler Federalist'lerin Makalelerinden Seçmenler, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 3, Prof. Dr. İrfan Baştuğ'un Armağanıdır, Çeviren.: Asistan Dr. Mümtaz Soysal (Siyasal Bilimler Fakültesi), İstanbul, 1962, s. 33.** Birleşik Devletler Temsilciler Meclisine üye seçilebilmede; 25 yaşını doldurmuş, yedi yıldır Birleşik Devletlerin vatandaşı sayılmak ve seçim zamanında temsil olacağı eyalette ikamet etmek şartlarını taşımak zorunludur.

²²⁶ bkz; https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birleşik_Devletleri_Temsilciler_Meclisi (Erişim tarihi 05.03.2017).

²²⁷ Şahin, s. 38.

²²⁸ Şahin, s. 38.

1.3.2.2.2. Yasama ve Yürütme Arasındaki İlişki

Başkanlık Hükûmet sisteminde ülke başkanının görev süresi anayasada yazılıdır. Bundan dolayı diğer konularımızda da bahsettiğimiz gibi ülke başkanının anayasada düzenlenmiş olan görev süresine kimse karışamaz, azaltamaz. Bu kurala dayanarak ülke başkanının görevinde keyfiliğe varan davranışlarda bulunmaması için siyasi yönden halk önünde sorumlu olması düzenlenmiştir. Bundan dolayı ülke başkanı doğrudan halk tarafından ABD’de iki dereceli seçimle seçilir²²⁹.

Eğer net olarak belirtecek olursak başkanlık hükûmet sisteminde yasama organı ülke başkanının siyasi takdir faaliyetlerine karışmadığı gibi ülke başkanı da yasama organının işine karışamaz ve süresi bitmeden önce meclis üyelerini istifa ettirmeye hukuken hakkı yoktur.²³⁰

Bu sistemde ne kadar düzeyde iki devlet organı arasında kuvvetlerin sert ayrılığı ilkesi yer alsa bile bu kuralların mutlak sert şekilde uygulanması devlet işlerinde tıkanıklık olmasına neden olabilir²³¹. Dolayısıyla iki organın bazen birbiriyle sıkı bağ içerisinde olması gerçeği ve gereği ortaya çıkabilir.

Devlet faaliyetinde tıkanıklığa yol vermemek için iki organ arasında bazı işlere ilişkin etkileşim olarak kurallar koyulmuştur. Mesela, ülke başkanı diğer organların kamu görevlilerini işe almada çoğunlukla kendi karar vermesine rağmen bazı devlet organlarının personellerini işe almada Senatörün desteğine ihtiyaç duymaktadır²³². Yine bir başka örnek olarak bütçeyi verelebiliriz; ülke başkanı bütçe konusunda senatonun düşüncesine önem vermelidir. Kongre başkanın bütçesini onaylamayabilir. Yürütme bütçeyi yapar. Başkan bütçenin çıkması için Senato ile iyi geçinmek zorundadır. Atamalarda, uluslararası antlaşmaların onaylanmasında, meclis araştırmasında, impeachmentta(suçlama),veto da ve başkanın kongreye ocak ayında birliğin durumuna ilişkin okuduğu mesaj da bu karşılıklı etkileşim görülür.²³³

²²⁹ Erdoğan, 7. Baskı, s. 207-208.

²³⁰ Şahin, s. 28.

²³¹ Şahin, s. 28.

²³² Gözler, **Ders Kitabı**, 5. Baskı, s. 235.

²³³ Şahin, s. 29.

1.3.2.2.2.1. Frenler ve Dengeler Sistemi

Başkanlık hükûmet sisteminde organların birbirinden sert ayrılığından dolayı onların arasında anlaşmazlık olmaması için bu sistem oluşturulmuştur.²³⁴ Özellikle ABD’de kullanılmakta olan fren ve denge sistemi vardır ve ABD’de sistemin istikrarlı işlemisi için önemli görev ifa eder bu fren ve denge mekanizmaları.²³⁵

Aslında, bu kuralı düşünsel temelde ilk olarak Montesquieu oluşturmuş idi. Çünkü kuvvetler ayrılığında bir organ ikinci bir organa karşı güçlü olmamalı, denge olmalı ve her organ birbiriyle yine de bağ içerisinde olmalıdır. Güç birikmesi olmamalıdır.²³⁶

Örneğin, kurumların kurulması, onların yetkileri, hak ve sorumlulukları yasama organı tarafından hazırlanan kanunlar tarafından düzenlenir. Toplumda insanların birbiriyle olan ilişkisi ve insan ile devletin arasındaki ilişkilerden doğan anlaşmazlıkları çözme görevini yargı organı üstlenir. Yargı yasama ve yürütmeden her koşulda bağımsız olarak kuvvetler ayrılığının modern anlamını oluşturur. Fren ve denge sisteminin en önemli ayağıdır bağımsız yargı.²³⁷

Bu sistemi uygulamada kullanan ABD’yi örnek olarak gösterebiliriz. Çünkü ABD’de organlar birbirinden sert ayrılmasına rağmen işleyişin çeşitli fren ve denge mekanizması durumlarına dayandığını belirtebiliriz²³⁸. Burada temel faktör olarak ABD’nin siyasi partilerini göstermek mümkündür. Siyasi partiler sert ayrılık ilkesini kullanmazlar. Çünkü ideolojik olarak onlar birbirine çok yakın olurlar. Dolayısıyla başkan ve yasama organı arasındaki ilişki Kongre’deki çoğunluğu sağlayan partiye bağımlı olmaz²³⁹. Bu sebeple ABD’de kullanılmakta olan sistem tıkanıklık sürecine yol açmaz. Sistemde karşılıklı etkileşim araçları olmaktadır. Bunun ne olduğunu ve nasıl çalıştığını aşağıda göreceğiz.

²³⁴ Teziç, s. 443-446.

²³⁵ Odyakmaz, s. 271.

²³⁶ bkz; https://www.wikiplanet.click/enciclopedia/tr/Kuvvetler_ayrılıgi (Erişim tarihi 18.06.2017).

²³⁷ bkz; https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuvvetler_ayrılıgi (Erişim tarihi 22.12.2016).

²³⁸ Erdoğan, 7. Baskı, s. 208.

²³⁹ Öz, s. 13.

a. Atamalar: Yukarıda belirttiğimiz gibi başkanlık hükûmet sisteminde atama başkana ait yetkidir. ABD’de başkan bazı atamalarda senatonun onayına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebepten başkan atamalarda senatoyla uzlaşmak zorundadır.²⁴⁰ Bunun için karşılıklı etkileşim araçları bulunmaktadır.

b. Milletlerarası Anlaşmaların Onaylanması: ABD’de milletlerarası anlaşmaları yapmak başkana aittir. Başkan tarafından milletlerarası anlaşmalar yapılırken o, senatonun onayını almak zorundadır. Milletlerarası anlaşmalar yapılırken senato tarafından 2/3 çoğunlukla onaylanması gerekmektedir²⁴¹.

c. Meclis Araştırması: Meclis araştırmasında, yasama organı yürütme organının faaliyetlerine ilişkin bir hususta bir araştırma yaptırabilme hakkına sahiptir. Belli bir konuda ve özel komisyon tarafından bilgi sahibi olmak amacıyla yaptırılan araştırmadır²⁴². Ama yaptırılan araştırma olumsuz sonuçlansa da yasama organı, başkanı görevden alamaz²⁴³.

ç. Suçlama (Impeachment): Başkanlık sisteminde başkan halk tarafından seçildiğine göre sadece halka karşı sorumludur. Ancak sorumluluk, başkanın “impeachment” adı verilen “bireysel ceza sorumluluğu” ile sınırlıdır²⁴⁴. Bu yüzden belirtmek gerekirse impeachment usulü siyasi sorumluluk değil, cezai sorumluluktur. Dolayısıyla suç işlememiş bir başkanın siyasi yolla görevine son verilmesi mümkün değildir. Bu tür impeachment usulünü *Gözler* parlamenter sistemdeki “meclis soruşturması” usulüne benzetmiştir²⁴⁵.

d. Bütçe: Bütçe projesini sunma yetkisi başkana ait olsa da onay yetkisi senatoya tabidir. Senato isterse onay verecektir isterse onaylamayabilir. Yürütme organının her zaman bütçeye ihtiyacı olduğundan başkan, senato ile arasını iyi tutmak zorundadır²⁴⁶. Dolayısıyla bu tür konularda etkileşim araçları çok önemli rol oynamaktadır.

e. Veto: Yukarıda belirttiğimiz gibi ABD’de yasama organının yürütme organı üzerindeki yetkilerine karşı başkanın da önemli yetkileri vardır. Bu yetki

²⁴⁰ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 85.

²⁴¹ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 85.

²⁴² Odyakmaz, s. 148.

²⁴³ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 85.

²⁴⁴ Kaboğlu, 11. Baskı. s. 139.

²⁴⁵ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 85.

²⁴⁶ Kaboğlu, 11. Baskı. s. 140.

vetodur. Veto, fren ve denge sisteminde önemli noktalarındandır²⁴⁷. Başkanın yasama organının çıkarttığı kanunları geri gönderme yani veto etme hakkı vardır. Başkan tarafından veto edilen kanunların yürürlüğe girme ihtimali oldukça düşüktür. Ama veto edilen kanunun tekrar yürürlüğe girmesi için Temsilciler Meclisi ve Senatonun her birinin üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmelidir.²⁴⁸ Bu tür karşılıklı etkileşim araçları ile her iki organ da birbirinin yetkilerine karşı dikkatli davranacaklardır. Dolayısıyla bu etkileşim yolları ile ABD’de devletin siyasi işleri sorunsuz işleyecektir.

f. Mesaj: ABD’de Başkanın kanun teklif etme hakkı olmasa da yasama organına mesaj gönderme hakkı bulunmaktadır. Bu mesajın en önemlisi “Birliğin Durumu” ile ilgili mesajdır. Başkan bu mesajı Senato ve Temsilciler Meclisinin birleşik toplantısında Ocak ayında okur. Bu mesajlar ile başkan istediği kanunları çıkarması için kongreye mesaj gönderebilir²⁴⁹.

1.3.2.3. Başkanlık Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları

Başkanlık Hükûmet sisteminin yararlı tarafı çoktur ama aynı zamanda sistemin zararlı tarafının da ortaya çıkma ihtimali vardır. Mesela, başkanın süresi net olarak belirtildiği için bu sistemin destekleyicileri yürütme organının istikrarlılığı ve yararlılığını sağlamanın kolay olduğunu söylerler²⁵⁰.

Bu sistemde ülkenin sadece tek bir lideri olur. Liderin halk arasından seçilmesi sisteme demokratik güç verir. Başkan ise yasama organının dışından olması sebebiyle salt yürütme ile ilgilenir, sürekli iş icra eder; bu sistemin destekleyicileri tarafından övülen bir husustur.²⁵¹ Başkanlık hükûmet sisteminde ülke başkanının belli bir süre için halk tarafınca seçilmesi ve o süre içerisinde diğer organlar tarafından işinden alıkoyulamaması sonucunda bu sistemde yürütme ve idare organları arasında anlaşmazlık olmayacaktır, idari istikrar olacaktır.²⁵²

²⁴⁷ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 86.

²⁴⁸ Kaboğlu, 11. Baskı, s. 140.

²⁴⁹ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 17. Baskı, s. 86-87.

²⁵⁰ Deniz, s. 116.

²⁵¹ Atilla Özer, **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, Geliştirilmiş 7. Baskı, Ankara, 2016, s. 186-190.

²⁵² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 239.

Başkanlık hükûmet sisteminin önemli ve güçlü tarafı denilince gösterilmesi gereken husus veto konusudur. Eğer ülke için yararsız bir kanun teklifinde bulunulursa başkanın kendi hak ve yetkileriyle veto kullanabilmesi ülkeyi olumsuz sonuçlardan korumuş olmaktadır²⁵³.

Bu sistemin yürütülmesinde organlar arasında anlaşmazlık olmadığı için yönetim sistemi daha da güçlü ve istikrarlı olur. Başkan halk tarafından seçildiği için başkan daha saygın olur ve birçok yetki ve haklara sahiptir. Dolayısıyla başkan seçildiği süresi boyunca korkmadan siyasi hakkını kullanabilir²⁵⁴.

Başkanlık hükûmet sistemi diğer sistemlere göre daha demokratik. Çünkü ülke başkanı doğrudan halk tarafından seçildiği için demokratik olduğu herkesçe bilinmektedir. Dolayısıyla siyasi sorumluluk ülke başkanına, başka bir deyişle yürütme organının yöneticisi olan başkana ait olur²⁵⁵. Yürütme organı tek kişinin yönetimi altında olduğu için devletin iş planlarında ilerleme fark edilir. Eğer devletin işleyişinde gerileme olursa halkın kimden hesap soracağı herkes tarafından bilinmektedir. Yani, asla başkan kendi yetkisi dâhilinde meydana gelmiş bir hatanın sorumluluğunu başkasına yükleyemez²⁵⁶. Çünkü yürütme organının hukuki meşru yöneticisi başkandır.

Başkanlık hükûmet sisteminde “önceden bilinebilirlik” kuralı da demokratikliği işaret etmektedir. Önceden bilinebilirlik ilkesi temelinde seçmen kendi oy pusulasını atarken ülkenin kim tarafından başkan olarak yönetileceğini bilerek oyunu kullanır. Oy kullanma sonucunda kazanan aday ülkeyi 5 ya da 6 sene yönetir. Parlamenter sistemde ise seçmenler bir siyasi partinin temsilcileri için oy kullanırlar. Siyasi partinin hangi üyesinin hükûmeti yöneteceğini parti üyeleri arasından genelde devlet başkanınca saptanır. Seçmenler ise bu konuya karışamaz. Bu nedenle, parlamenter sistemde seçmenler ülkenin kimin tarafından yönetileceğinden kesin bigi sahibi değildirler.²⁵⁷

İki sistemi karşılaştıracak olursak bilinebilirlik kuralıyla başkanlık hükûmet sisteminin daha demokratik olduğu görülmektedir.

²⁵³ Demir, s. 83.

²⁵⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 239.

²⁵⁵ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 37-40.

²⁵⁶ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 239.

²⁵⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 239.

Başkanlık hükûmet sisteminin yukarıda da belirtildiği gibi güçlü özelliklerine karşılık sistemin zayıf tarafları da olduğu ileri sürülmüştür. Bazı hukuk uzmanları parlamenter yönetim sistemini destekleyerek başkanlık hükûmet sisteminin zayıf yönünü belirtirler.

Başkanlık hükûmet sisteminde yürütme organının yöneticisi olan başkan ve yasama organının temsilcileri iki farklı seçim ile seçildikleri için demokratik meşruluk açısından bu sistemin devletin siyasi faaliyetinde tıkanıklık, farklı bir deyişle organlar arasında anlaşmazlığa da yol açabileceği görüşü savunulmaktadır.²⁵⁸

Bu sistemde diğer sistemlere göre organlar arasında anlaşmazlıklar açığa çıkarsa tekrar seçime gidilme imkânı yoktur. Dolayısıyla sorunları seçim ile çözemezler. Bundan dolayı organlar arasındaki ya da yönetim sistemindeki sorunları demokratik yolla çözme imkânı olmadığından ülkede darbe ve devrim olma imkânı çoktur.²⁵⁹ Seçimle gelen başkan kendi hak ve yetkilerine dayanarak sistemi iktidar kişiselleşmesi şeklinde diktatörlüğe götürebilir. Latin Amerika'da bu hususta örnek çoktur.²⁶⁰

Başkanlık hükûmet sistemi siyasi çatışmalara yol açılabilir. Başkanlık hükûmet sisteminde kazanan taraf tüm hükûmeti kendi yönetimi altına alırken, kazanamayanlar tamamen siyasi çevreden uzaklaşır. Kaybeden her şeyi kaybeder.²⁶¹ Eğer bu bakış açısıyla bakarsak başkanlık hükûmet sisteminde siyasi çatışmalar çoğalır.

Başkanlık hükûmet sisteminde ülke başkanı olmak için aday olanlar kazanamazsa o zaman siyasi alandan uzaklaşmak zorunda kalır. Çünkü bu sistem kazanan adayı kendi rakipleri ile ilişki kurmak zorunda bırakmaz. Dolayısıyla bu sistemde özel yönetim süreçlerinin gerçekleşebileceği ihtimal dahilindedir.²⁶²

Seçilen ülke başkanı yetki, hak ve sorumluluklarıyla ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olmayabilir. Zamanla yetki ve hakların genişliğinden yararlanarak

²⁵⁸ Şahin, s. 31.

²⁵⁹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 240.

²⁶⁰ Demir, s. 84

²⁶¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 240.

²⁶² Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 240.

yürütme organını, yasama organını ve yargı organını yönetmeye çalışabilir.²⁶³ Seçilmiş ülke başkanının tüm organlar ve halkın adına aslında anti-demokratik olan, kendi faaliyetinde keyfiliğe varan davranışlar sergileme ihtimali ortaya çıkabilir²⁶⁴

1.3.2.4. Başkanlık Sisteminin Uygulama Alanı

Başkanlık hükûmet sistemini Amerika ve Latin Amerika ülkeleri kullanmıştır ve bazıları hala kullanmaya devam etmektedir. Net olarak bakıldığında Başkanlık hükûmet sistemi ABD’de çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Latin Amerika ülkelerinde ise yanlış ve başarısız kullanıldığı için diktatoryal rejimlere neden olduğunu görmekteyiz²⁶⁵.

Bu sistemi uygulayan ve kullanan örnek olarak söyleyebileceğimiz diğer devletler ise SSCB’den ayrılarak kendi bağımsızlığını kazanmış Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan, Brezilya, Meksika, Şili, Arjantin ve Güney Kore devletleridir.²⁶⁶

1.3.3. Fransız Yarı-Başkanlık Hükûmet Sistemi

Yarı başkanlık hükûmet sistemi tarihine bakacak olursak 1958 senesinde Fransa’nın Anayasası’yla birlikte Fransız hukuk ve siyasal sistemine girmiştir²⁶⁷. Başka bir deyişle bu sistem Fransa’da anayasal reformla ortaya çıkmıştır. Ancak Fransa’nın Anayasası’yla kabul edilen yarı başkanlık hükûmet sistemi kriterlerinin ilk adımlarının aslında Weimer’in Anayasası’nda görülebileceği ileri sürülmüştür.²⁶⁸ Weimar Anayasası’nda belirtildiği gibi yürütmenin başına bazı önemli yetki ve haklar verilmiştir. Bu hakları biraz açıklamak gerekirse başbakanı tayin etme ve onu görevden alma, tüm devlet organındaki kararnameleri, emirleri hazırlama ve

²⁶³ Şahin, s. 32.

²⁶⁴ Kaboğlu, **11. Baskı**, s. 98.

²⁶⁵ Şahin, s. 32.

²⁶⁶ Nebi Miş, Ali Aslan, M. Erkut Ayvaz, Hazal Duran, **Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları**, 1. Baskı, SETA Yayınları 51, İstanbul, 2015. S. 35-36.

²⁶⁷ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku Gözden Geçirilmiş**, 12. Baskı, Ankara, 2011, s. 350-354.

²⁶⁸ Weimar Anayasası Birinci Dünya savaşıdan sonra Almanya İmparatorluğunda, liberal demokrasiyi destekleme hareketi başlatılarak Weimar şehrinde toplanan meclis tarafınca 31 Temmuz 1919 tarihinde liberal Anayasa olarak kabul edilmiştir. Weimar şehrinde olduğundan Weimar Anayasası olarak adlandırılmıştır. Adı geçen Anayasa 1933 senesine kadar kullanılmıştır. Öz, s. 24.

uygulanmalarını gözetim altına almak gibi. Kendi isteğiyle meclisi dağıtmak gibi birçok yetki ve haklara sahip olmuştur devlet başkanı. Ancak sistemde Weimar Anayasası, parlamenter hükûmet sistemi olarak tanınmıştır²⁶⁹.

1958’de kabul edilen Fransız Anayasası’nda cumhurbaşkanının yetki ve hakları çok geniş olarak düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı tüm ülkenin, devletin yöneticisi olarak görülmüştür. Hükûmeti ve diğer devlet organlarını da yönetmiştir. Ancak cumhurbaşkan halk tarafından doğrudan seçim yoluyla seçilmediğinden sistem uzun süre parlamenter hükûmet sistemi olarak tanınmıştır²⁷⁰. 1962’de Anayasa’ya düzeltme ve eklemeler yapılarak cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Devam eden süreçte ise Fransa devletinin yönetim sistemi klasik parlamenter yönetim sisteminden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Böylece cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin sonucunda siyasi işlerden sorumlu olması sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer tüm organlara göre cumhurbaşkanı doğrudan yönetim gücüne sahip olmuştur²⁷¹.

Genel olarak tekraren belirtecek olursak yarı başkanlık sistemi 1958 senesinde Fransa Anayasası’yla birlikte hukuk sistemine girmiştir²⁷². Bu sistemin başkanlık hükûmet sistemine benzemeyen yönü iki başlı yürütme organının olmasıdır. Cumhurbaşkanı da, milletvekilleri de halk tarafınca seçilir. Yürütme organının diğer kanadını oluşturan başbakan, bakanlar kurulu ile birlikte hükûmeti teşkil eder. Aynı zamanda bakanlar kurulu ve başbakan meclisin önünde siyaseten sorumludur.²⁷³

O halde, Fransa’nın yarı başkanlık hükûmet sistemi “monist” kuralları benimsemez. Bunun nedeni yürütme organını yöneten iki organ olmasından kaynaklanmaktadır. Yürütme organının bir dalı başbakan, bakanlardan oluşur. Eğer sistemde bir sorun çıkar ve hükûmetin işleyişinde ilerleme olmazsa, siyasal buhran olursa o zaman başbakan ve bakanların hepsi, güvensizlik oluşması nedeniyle yasama organı tarafından güvensizlik ile görevden alınabilir.²⁷⁴

²⁶⁹ Öz, s. 24.

²⁷⁰ Öz, s. 24.

²⁷¹ Özbudun, s. 352.

²⁷² Turhan, s. 78.

²⁷³ Öz, s. 24.

²⁷⁴ Erdoğan, 7. Baskı, s. 222.

1.3.3.1. Yarı Başkanlık Sisteminin Genel Özellikleri

Yarı Başkanlık Hükûmet sistemi başkanlık ve parlamenter hükûmet sistemleri arasındaki bir sistem olarak görülür. Bu sistemi bazı durumlarda başkanlık hükûmeti sistemine, bazı durumlarda ise parlamenter hükûmet sistemine benzetmemiz mümkündür²⁷⁵. Dolayısıyla bu sistemi araştırırken başkanlık sistemini parlamenter sistemle karşılaştırarak araştırma yapmamızın daha da yararlı olacağını söyleyebiliriz.

Gözler yarı başkanlık hükûmet sistemini “Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi kuralını içerisinde bulunduran parlamenter hükûmet sistemi öğeleri taşıyan hükûmet sistemi” olarak tanımlamaktadır. Teziç ise sistemi, “Sistemde meclis yönetim gücüne dayanan yarı başkanlık hükûmet rejimi” olarak ifade eder.²⁷⁶

Genelde bu sistemi “Parlamenter Başkanlık Hükûmet Sistemi” diye de adlandırmak mümkündür. Fakat bu konuda ne kadar tartışmalar yaşansa da “Yarı Başkanlık Hükûmet Sistemi” olarak adlandırılmaktadır²⁷⁷.

Bu sistemi her ülke kendi özgün anayasasına göre farklı şekilde uygular. Mesela, Almanya 1949 senesindeki Anayasası’nda belirttiği gibi meclis yönetim gücüne dayanan “parlamenter hükûmet sistemi” olarak kabul etmiştir²⁷⁸. Yine de Almanya’nın bu dönemde benzese de tam yarı başkanlık olduğu söylenemez. Orta Asya ülkelerinden birisi olan Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığına ulaştıktan sonra 1993 Anayasası’yla birlikte başkanın yönetim gücüne dayanan “Başkanlık Parlamenter Hükûmet Sistemini” kabul etmiştir. Bu sistem 27 Haziran 2010 tarihine kadar kullanılmıştır²⁷⁹.

²⁷⁵ Gözübüyük, **18. Bası**, s. 44-46.

²⁷⁶ Teziç, s. 452-453.

²⁷⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 241.

²⁷⁸ bkz; [http:// www. lisansegitim.com/ ulkelerin- yonetim- sekilleri /almanyani-yonetim-sekli.html](http://www.lisansegitim.com/ulkelerin-yonetim-sekilleri/almanyani-yonetim-sekli.html), (Erişim tarihi 02.07.2017).

²⁷⁹ Nurlan Şeripov, **Kırgız Respublikasının Anayasa Hukuku Ders Kitabı**, Bişkek, 2015, s. 52-54.

1.3.3.1.1. Yürütme Organının Yapısı

Yukarıda bahsedildiği gibi başkanlık hükûmet sisteminde yürütme organı tek başlı olarak kendi faaliyetini yürütür. Yarı başkanlık hükûmet sisteminde ise yürütme organı çift başlı olur. Başkanlık hükûmet sisteminde başkandan, yarı başkanlık hükûmet sisteminde başbakan ve bakanlardan (bakanlar kurulu) oluşan hükûmet üyeleri vardır²⁸⁰.

Yarı başkanlık hükûmet sistemi iki başlı yürütme organına sahip olduğundan, parlamenter hükûmet sistemine yakın olduğu savunulmuştur.²⁸¹

Milli siyaseti ve devlet siyasetini yürütme işi yürütme organına yüklenir. Yürütme organının yapısı cumhurbaşkanı başta olmak üzere, başbakan ve bakanlardan oluşur²⁸². Yürütme organının yapısını oluşturan kanunlarda belirtildiği gibi cumhurbaşkanını halk seçer, seçilmiş olan cumhurbaşkanı başbakanı tayin eder. Başbakan ise hükûmetin diğer üyelerini göreve almada tavsiyede bulunur ve cumhurbaşkanı tarafından atanırlar. Aynı zamanda görevden alma hakkı da cumhurbaşkanına aittir.²⁸³

Yarı başkanlık hükûmet sisteminde iki başlı yürütme oluştuktan sonra bir taraftan cumhurbaşkanı, diğer taraftan ise başbakan yürütme organının faaliyetini ele alır. Başbakan da birçok yetkiler, haklar ve sorumluluklara sahip olduğundan sistem iki başlı yürütme organı olarak adlandırılır²⁸⁴.

Burada belirtilmesi gereken en önemli şey yarı başkanlık hükûmet sisteminde cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin parlamenter yönetim sisteminden farklılık gösteren en temel faktörlerinin biri olduğudur²⁸⁵. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiğinden kendi faaliyetinde daha güçlü ve demokratik olarak halka hesap verebilir olur ve yürütme organında aslında başat aktör olarak önemli bir konumdadır.

²⁸⁰ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 241.

²⁸¹ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 241.

²⁸² Turhan, s. 78.

²⁸³ Deniz, s. 129.

²⁸⁴ Deniz, s. 129.

²⁸⁵ Erdoğan, **7. Baskı**, s. 222.

1.3.3.1.2. Yürütmenin Seçimi

Yarı başkanlık hükûmet sistemini araştırdığımızda üç temel kriter göze çarpmaktadır. Kriterlerden biri, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesidir. Ancak bu seçim sistemi her ülkenin kendi kanununda belirtildiği gibi farklı da olabilir. En çok kullanılan seçim sistemi olarak iki turla yapılan genel seçim sistemini belirtebiliriz. Bu sistemi günümüze kadar dünyada birçok ülke kullanmıştır. Burada örnek olarak Avusturya, Finlandiya, Bulgaristan, Slovakya²⁸⁶, Kırgızistan gibi ülkeleri belirtmek mümkündür.

Seçim süreci açısından yönetim sistemine bakacak olursak Başkanlık hükûmet sistemi yürütme organının başı olan başkan belirli bir süre için (mesela 6 sene) doğrudan halk tarafından seçilir. Yarı başkanlık hükûmet sistemi de buna benzer. Yani, yürütme organının bir dalı olan cumhurbaşkanı halk tarafından seçiliyorsa o zaman yarı başkanlık hükûmet sisteminin başkanlık sistemine benzediği aşîkardır.²⁸⁷

Parlamente hükûmet sisteminde sorumsuz ve sembolik olduğu halde, yarı başkanlık hükûmet sisteminde cumhurbaşkanı sembolik olarak kabul edilemez. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiği için devletin başıdır ve birçok yetki ve haklara sahiptir.²⁸⁸

1.3.3.1.3. Yasama-Yürütme Arasındaki İlişki: Yasamanın Güveni

Yarı başkanlık hükûmet sisteminin bazı durumlarda başkanlık sistemine, bazı durumlarda ise parlamente hükûmet sistemine benzediği ileri sürülmüştür²⁸⁹.

Yarı başkanlık hükûmet sistemindeki en temel süreç siyasi işleyişteki yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkidir. Zaten yarı başkanlık hükûmet sisteminin ortaya çıkmasının temel nedeni ise Fransa'da olduğu gibi yürütme işlevinin

²⁸⁶ Şule Özsoy Boyunsuz, **Başkanlı Parlamente Sistemi, Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamente Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edebilirliği, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı**, İstanbul, 2014, s. 298-320.

²⁸⁷ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 241

²⁸⁸ Öz, s. 28.

²⁸⁹ Teziç, s. 452-453.

etkinliğinin arttırılması arayışıdır.²⁹⁰ Ne var ki, böyle olmasına rağmen yarı başkanlık yönetim sisteminde yürütme organının bir dalını yöneten başbakan ve bakanlar kurulu yasama organının güvenoyuna bağlı olurlar. Dolayısıyla yasama organı ile yürütme organı arasındaki siyasi ilişki önemli yer tutmaktadır²⁹¹.

Yarı başkanlık hükûmet sisteminde hükûmetin diğer dalını yöneten cumhurbaşkanı yasama organını hukuken özellikle krizlerde dağıtma hakkına sahiptir. Ancak, bir sene içerisinde iki defa dağıtamaz²⁹² Az önce ifade ettiğimiz gibi yürütme organının diğer tarafının hükûmet kanadını yürüten bakanları yasama organı güvenoyunu kullanarak görevinden alma hakkına sahiptir.²⁹³ Sonuç olarak söyleyecek olursak yarı başkanlık hükûmet sistemi, başkanlık hükûmet sistemi gibi kuvvetlerin sert ayrılığına dayanmaz. Yarı başkanlık hükûmet sisteminde cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiği için parlamenter sistemden ayrılır. Düalis yürütme vardır. Bakanlar kurulu da önemli yetkileri hükûmet olarak kullanır; hükûmet meclise karşı siyaseten sorumludur; monist bir yürütme olmadığı için de başkanlık sisteminden farklıdır.²⁹⁴

1.3.3.1.4. Yarı Başkanlık Hükûmet Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları

Bu sistemde cumhurbaşkanının, yürütme organının ikinci dalı olan bakanlar kurulu ile iyi ilişkileri varsa, siyasi bakış açıları uyarsa devlet yönetimi ve icraatlar yapılır ve o zaman sistemdeki tıkanlılık oluşursa kendince çözülür²⁹⁵.

Yarı başkanlık hükûmet sisteminde cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin sisteme demokratik bir yapı kattığı gerçektir. Bu sistemdeki cumhurbaşkanı parlamenter hükûmet sistemindeki devlet başkanına göre birçok yetki ve haklara sahiptir. Halk seçtiği için yasama organının karşısında siyasi sorumluluğu olamaz²⁹⁶ Siyasi sorumlu olan hükûmettir.

²⁹⁰ Turhan, s. 78.

²⁹¹ Erdoğan, s. 21.

²⁹² Öz, s. 26.

²⁹³ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 241.

²⁹⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 241.

²⁹⁵ Şahin, s. 41.

²⁹⁶ Özbudun, 352-353.

Seçilmiş olan devlet başkanı devleti ve hükûmeti yarı başkanlık sisteminde güçlü ve etkili yetkilerle donanmış bir şekilde güçlü halk desteği ile yöneteceği için sistemde başat aktör kılacaktır. Yarı başkanlık hükûmet sisteminin faaliyetleri, siyasi iradenin güçlü yanı olarak değerlendirilir. Burada başkanlık hükûmet sistemine benzer durumun olduğu ortaya çıkar. Demek ki, başkanlık hükûmet sisteminde başkanının halk tarafından seçilmesinin sonucunda sistem güçlü olarak kabul ediliyorsa o zaman yarı başkanlık hükûmet sisteminin de güçlü yanı benzer şekilde cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve güçlü yönetimin sağlanmasıdır.²⁹⁷

Yarı başkanlık hükûmet sisteminde cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiğine dayanarak hükûmeti siyasi olumsuz durumlara da sürükleyebilir çünkü yarı başkanlık hükûmet sisteminde cumhurbaşkanı demokratik meşruiyetle halk tarafından seçilir. Bu nedenle hükûmet yönetimi konusunda birçok büyük haklara sahiptir aslında.²⁹⁸

Yarı başkanlık hükûmet sisteminin zayıf yanının, halk tarafından seçilmiş olan cumhurbaşkanının kendi gücüne ve kanunda belirtilmiş olan haklarına dayanarak keyfiliğe varabilecek davranışlarda bulunabilmesi ihtimalinin olmasıdır.²⁹⁹

Sonuç olarak her sistemde güçlü ve zayıf yanları bulunduğunu görmekteyiz. Nitekim her sistemin güçlü ve zayıf tarafı olmakla birlikte genelde bu süreç her ülkenin özgün siyasal koşullarına göre değişir.

1.3.3.3. Türkiye’de 2007 Anayasa Değişikliğinin Yarı Başkanlık Hükûmet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye hükûmet sistemi olarak 2007 senesine kadar parlamenter hükûmet sistemini kullanmıştır. Bu sürecin en eleştirilir tarafı, yürütme organını oluştururken birçok defa anlaşmazlıkların sonucunda hükûmet krizlerinin ortaya çıkması olmuştur. Bu yüzden seneden seneye hükûmetin görev süresi azalarak hükûmet sık sık

²⁹⁷ Şahin, s. 41.

²⁹⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukununna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, 18. Baskı, Bursa, 2012, s. 89-91.

²⁹⁹ Bertil Emrah Oder, Osmanlı Korkut Kanadoğlu, *Uygulamalı Anayasa Hukuku*, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s. 225.

değişmiştir. Bundan dolayı sistem 21 Ekim 2007 tarihinde anayasa değişikliğine uğramıştır³⁰⁰.

2007’de değişikliğe uğrayan anayasadaki düzenleme hükûmet sistemini yarı başkanlık hükûmet sistemine doğru yaklaştırmıştır. Böyle olmasının temel nedeni yarı başkanlık hükûmet sisteminin üç temel kriterinden birisi sayılan cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi sisteminin kabul edilmesidir.³⁰¹

Anayasanın değişikliğe uğramasının nedeni ise 2007 senesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin on birinci Cumhurbaşkanı seçilirken anlaşmazlık yaşanması ve seçim süresinin çok fazla uzamasıdır³⁰². Siyasi kriz ve anlaşmazlık sonucunda anayasa değiştirilmek zorunda kalmıştır.

Ne kadar anlaşmazlık yaşansa da 28 Ağustos’ta 11. Cumhurbaşkanı Türkiye’nin yasama organı tarafından cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Buna rağmen 21 Ekim 2007 tarihinde anayasada değişiklik yapılmış, ilgili yapılan referandum sonucunda değişikliklerin tümü halk tarafından kabul edilmiştir³⁰³.

Anayasadaki bu temel değişimin gereği olarak 10 Ağustos 2014 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin on ikinci cumhurbaşkanı ilk kez halk tarafından seçilerek göreve başlamıştır. Bu seçimden sonra Türkiye’de yönetim sistemi klasik parlamenter hükûmet sisteminden yarı başkanlık hükûmet sistemine kaymıştır³⁰⁴.

1.3.4. Melez/Hibrit Hükûmet Sistemleri

Eğer açık anlatılması gerekirse görülmekte olan şu ki günümüzde kullanılmakta olan hükûmet sistemlerini oluşturan husus, hükûmet sistemlerinin temeli, yasama ve yürütme organlarının birbirinden bağımsız çalışmasıdır. Bilimsel açıdan baktığımızda başkanlık ve parlamenter hükûmet sistemleri de eleştirilir bir hale gelmiştir. Günümüzde anayasalar, kullanılmakta olan hükûmet sistemlerini, yasama ve yürütme ilişkilerini, istediği şekilde düzenleyerek güncel hükûmet sistemini ortaya koymaktadır. Bu işleyişte geleneksel kalıpları içeren çok sayıdaki hükûmet modelinden söz etmek mümkündür. Ama şunu belirtmemiz gerekir ki ne

³⁰⁰ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 242.

³⁰¹ Oder, Kanadoğlu, s. 39-41.

³⁰² Boyunsuz, . 321.

³⁰³ Gözler, **18. Baskı**, s. 280-281.

³⁰⁴ Gözler, **Ders Kitabı**, 8. Baskı, s. 242.

kadar geleneksel kalıptan sapmalar olursa olsun türev hükûmet sistemi şüphesiz özgün bir sistem değildir³⁰⁵.

Yukarıda bahsettiğimiz görüşün ne kadar doğru olduğunu ispatlamamız için şu örneği verebiliriz. Bir hükûmet modelini üretmek için başkanlık ve parlamenter modelden, bunların geleneksel kurallarından, sistem açısından önemli sapmalar oluşturulmuştur. Bu tür sapmalar oluşturulmuştur ancak özgün bir ayırım taşımayan hükûmet modelleri ortaya çıkartılmıştır. Bu tür modeller yine de parlamenter sisteme benzeyen modeller ve yarı başkanlık hükûmet modelleridir. Aslında bu tür hükûmet modellerinin hepsi ya başkanlıktır ya da parlamenter hükûmet modelidir.

Bu tür modeller biraz başkanlık biraz da parlamenter modellerden yararlandıkları için kendi başına özgün bir hükûmet modeli olamıyorlar ve bu tür modellerin ayrı ayrı nitelendirilmesinde güçlük çekilmektedir. Bundan dolayı kamu hukuku kavramlarından yararlanarak “ara”, “karma”, “melez” (baterde), “hibrit”, “sui generis”, “atipik” gibi isimleri kullanarak bu ismi taşıyan hükûmet modeli nitelemesine gidilmektedir³⁰⁶.

Başka bir açıdan bakarsak karma sistemlerde³⁰⁷, yarı başkanlık ve başkancı hükûmet modelinde sisteme hâkim unsur başkandır. Meclis hükûmeti modelinde ise yasama organı sisteme hâkimdir. Bundan sonra “başkancı” sistemin özelliklerini görmemiz yararlı olacaktır.

³⁰⁵ Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku: Genel Kısım Temel İlkeler, Kavram Ve Kurumlar**, 1. Basım, 2018, s. 408.

³⁰⁶ Anayurt, **Anayasa Hukuku: Genel Kısım** kitabının s. 408’den aktaran bkz: Prolet-Boulouis, s. 151, 156, 163; Pactet-Sucramanien, s. 147; Moulin, s. 45; Pactet, s. 142, 151; Clapie, s. 188; Jeanneau, s. 123; Albert, Richard “The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism” American Journal of Comporotive Law, 2009/57, 531-578; Guillenchmidt, s. 91; Blacher, s. 49.

³⁰⁷ Bkz. Anayurt, “Günümüz demokrasilerinde iki eğilimin giderek yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi cumhurbaşkanlarının halk tarafından seçilmesi, ikincisi ise yasama organı için yarışan etkin siyasal partilerin sayısında artış yani parti sisteminin parçalanması olgusudur. Karma sistemlerin işleyişi de bu sebeple belirli bir kılınanlık göstermektedir. Çünkü eksen sistemler olarak parlamenter sistem ile başkanlık sistemi, yasama ve yürütme ilişkilerini ve aralarında ortaya çıkabilecek muhtemel çatışmaların çözümünü belirli bir felsefe ve kendi mantıksal kurgusuna göre belirlemiştir. Oysa bu sistemler tam tersine, parlamenter sistemdeki gibi bir yürütme ve başkanlık sistemlerindeki gibi bir başkan oluşturmamışlardır ve iki organ arasındaki denge ve denetimi de belirli bir sistem dahilinde kuramadıklarından sadece mevcut bir takım sorunlara yapay ve mekanik çözümler getirmektedirler. Çoğu zaman kendi sistemlerinin ortaya çıkabileceği siyasal riskleri de görememektedirler.” Anayurt, **Anayasa Hukuku: Genel Kısım** kitabının s. 408-409.

1.3.5. Başkancı Yapılar Sistemleri

Başkancı sistem hukuk alanında kendi varlığını nasıl sürdürüyor ve hangi kuralları getirerek başkancı ismini almıştır. Başkancı sistemi saf başkanlık sisteminden ayırma zorunluluğu, bazı ülkelerde kullanılan başkanlık sisteminde ortaya çıkan güçlükler, başkanlık sisteminde yönetime hâkim olan başkanın nasıl kontrolsüz hale dönüştüğü ve başkanlıktan sapmaları hakkında bilgi paylaşmamızın, bu türev modellerin kısaca açıklanmasının daha yararlı olacağını düşünmekteyiz.

A. Saf başkanlık sisteminden ayırma zorunluluğu: Başkanlık modeli kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı bir model olmasına rağmen uygulamada *denetim* ve *denge*'yi koruyacak sistem olduğu dile getirilmiştir. *Anayurt*'un belirttiğine göre; bu sistemin avantajlı olmasının nedeni hükûmetin yani yürütme organının “yönetebilirlik” sorununun olmamasıdır. Maalesef parlamenter sistemde ise bu tür uygulama kullanılmadığı için bazı ülkelerde hükûmetin kurulmaması ve hükûmetin düşürülmesi gibi sorunlarla karşı karşıya gelinmektedir.³⁰⁸

Ama başkanlık sisteminde de şu var ki yasama ve yürütme organları arasında çatışma yaşanabilir, o çatışma sonrasında sistem kilitlenme riskini taşıyabilir. Mesela yürütme organı başkan vetoyla uygun gördüğü anda kanunların çıkartılmaması veya bütçenin meclisçe onaylanmaması durumunda beklenilmeyen bir sistem tıkanıklığı ortaya çıkabilecektir³⁰⁹. Başkanlık sisteminin de bu tür siyasal tıkanıklıkları giderebilecek bir sosyolojik ve siyasal yapıya sahip olması gerekmektedir.

Başkanlık sistemi ABD’de olduğu gibi bire bir başka ülkeye taşınsa ve uygulansa bile, başka ülkede, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, saf bir başkanlık sisteminden çıkabilir. Bu nedenle denetim ve denge sistemi üzerinde ciddi şekilde sorunlar ortaya çıkabilir³¹⁰.

B. Bazı ülkelerde uygulanan başkanlık sisteminde ortaya çıkan güçlükler: ABD’de başkanlık hükûmet sistemi kullanılmaktadır ve bu sistem zaman içerisinde ABD’de doğup gelişmiştir. ABD’nin siyasal, sosyolojik ve kültürel özellikleri birbirine uyduğu, üç erk birbirinden bağımsız çalıştığı için, sistem bu ülkede daha

³⁰⁸ Anayurt, s. 421.

³⁰⁹ Hasan Tunç, Bülent Yavuz, **Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi**, Hakemli Makaleler, TBB Dergisi, Sayı 81, 2009. s. 15.

³¹⁰ Anayurt, s. 422.

başarılı ve istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir³¹¹. Ama model, Latin Amerika ülkeleri, Afrika kıtası ve bazı Orta Asya ülkelerine taşınmışsa da uygulamada başkan hegemonyasına ve yürütme organının yasama organını denetim altına almasından otoriter yapılara yol açmıştır. Bundan dolayı hukuki literatürde “Saf Başkanlık” hükûmet sisteminden ayırtmak için bu sistemlere “Başkancı Rejim” nitelmesi yapılmıştır.³¹² Saf başkanlık hükûmet modelinin istikrarlı bir şekilde işlememesinin nedeni o ülkelerde siyasal olarak ve sosyolojik olarak şartların yeterli olmaması ve aynı anda fren ve dengeleyici sistemin gerekli şekilde yürütülememesidir.

C. Başkanlık sisteminde yönetime hâkim olan başkanın nasıl kontrolsüz hale dönüştüğü ve başkanlıktan sapmaları: Başkanlık modelinde saf başkanlıktan sapma ve başkanın kontrolsüz hale gelmesinin tek sebebi ise bir yandan genel oyla halk tarafından seçilmesi, diğer yandan da parlamentodaki çoğunluğa hâkim olması ve başkanın siyasi güç için bu denetimsiz çoğunlukçu demokrasiye önem vermesidir. Bu sistemi başkanın tamamen kontrolü altına vermek demektir.

Sistem olarak saf başkanlık modelinden sapma nedeni için aşağıda bazı örnekleri yazabiliriz;

- “Başkana kanuna eşdeğer kararname çıkartma yetkisi verilmek suretiyle yasama organının devre dışı bırakılabilmesi ya da yasama yetkisinin yürütme tarafından da kullanılabilmesi”
- “Üst düzey kamu görevlilerinin atanmasında veya yargı üyeliklerine seçme ve atamalarda yasama organının devre dışı bırakılması”

O halde özetleyecek olursak, başkanlık hükûmet sistemi ABD’nin kendine özgün siyasal koşullarının ürettiği bir hükûmet sistemidir. ABD dışında başkanlık hükûmet sistemini uygulayan diğer ülkelerde modelin başarısız olmasının temelinde her ülkede Amerika’dan farklı siyasal yönetim kültürlerinin olmasıdır³¹³.

³¹¹ Şahin, s. 32.

³¹² Bkz. Anayurt, s. 420-426 “Başkanlık rejimindeki özellik, yürütmeyi öteki kuvvetlere göre üstün kılmak değildir. Dengedeki sarsıntılar bir bozulmaya kadar gitmeyebilir. Fakat zamanımızda, doğrudan doğruya yürütmeyi güçlendirip üstünlük vermek yoluyla, yozlaştırılmış Başkancı rejimlere rastlıyoruz. Dikkat edilirse başkanlık rejimi demiyoruz. Bu bozulmalar, yürütmeye üstünlük vermek amacıyla, başkanlık rejiminden yapılan alıntılara dayanıyor, fakat onun bozulmuş bir modeli oluyor” (Tunaya, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, s. 396).

³¹³ Anayurt, s. 424-426.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN VE TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ

2.1. KIRGIZİSTAN'DA HÜKÜMET SİSTEMİ

2.1.1. Kırgızistan Üniter Cumhuriyeti Öncesi Durum

Kırgızistan üniter cumhuriyet olmadan önce birçok tarihi aşamayı başından geçirmiştir. Kırgızlar dünya göçebe halklarının arasında olup en eski halklardan biri sayılmaktadır. Yüzyıllardır varoluşunu sürdüren Kırgız halkı; sosyal, ekonomik, kültürel ve bilimsel alanda kendince gelişmeye çaba göstermiş bir halktır.

Bugünkü hukuk bilimi açısından bakacak olursak Kırgız devletinin oluşması, onun toprakları, hükûmet sistemi, iç düzeni belirlenerek gittikçe Kırgızların yönetsel faaliyetlerini geliştirerek devam ettikleri görülür. İç ve uluslararası ilişkiler han, halk kahramanları ve hükümdar tarafından yürütülmüştür.

Bu noktada, XVIII-XIX yüzyıllar arasındaki Kırgızların devlet durumundan kısaca söz etmekte fayda görüyoruz. Bu dönemlerde Kırgızlar soy başları tarafından yönetilerek dünyada yaşamakta olan iç ve dış siyasi işlerinde birçok ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu siyasi faaliyetlerin yönetimini sırasıyla Kubat-Biy, Orman Han, Alımbek ve Kurmancan Dadkalar üstlenmiştir. Sayılan isimler Kırgız Devletini oluşturmakla birlikte Kırgızların iç ve dış siyasi durumunu düzene sokma sürecinde önemli yer tutmuşlardır³¹⁴.

O dönemlerde Orta Asya'da yaşayan Kırgızların sosyal, ekonomik, siyasi durumu iyi olamamıştır. İşte o zamanlarda Rusya İmparatorluğu Orta Asya'da yaşayan milletleri kendi yönetimine alma siyasetini yürüterek kayıtlara göre 25 Mart 1891 tarihinde; Kırgızlar İmparator III. Aleksandr tarafınca Rusya İmparatorluğu yönetimine girmiştir³¹⁵. Bazı tarih uzmanlarının yazdıklarına bakarsak XVIII. yüzyılın en büyük İmparatorluğu Rusya İmparatorluğu olmuştur³¹⁶. İmparatorluk bu

³¹⁴ Osmonov O.DJ, **Kırgızistan Tarihi (antik çağdan bugüne kadar) Yüksek Öğretim Öğrencileri için**, Bişkek 2005, s. 274-285.

³¹⁵ Toktogulov A. **Kırgızların Devletliğı ve Devlet Evrim Biçimi, hukuk bilimleri doktora derecesini kazanma tezi, uzmanlık: devlet ve hukuk 120001-alanı**, Bişkek 2008, s. 121-122.

³¹⁶ Semenov P.P, **Tanrı Dağlarına Olan Gezi**, Moskova 1958, s. 57.

şekilde birçok millettten oluşın güçlü merkezi yönetim sistemi olup belli topraklara sahip olan bir devlettir³¹⁷.

Rusya İmparatorluğunun Kırgızları kendi yönetimine almasının iki amacı olmuştur:

- İmparatorluğun iç ekonomik durumunu yükseltmek ve yeni üretim yapma amacıyla devletin gelir kaynağını oluşturmak;
- Merkez bölgenin halkının sayısını çoğaltmak ve kendi siyasetini yürütmek³¹⁸.

İşte bu amaçlar nedeniyle İmparatorluk bazı adaletsiz yönetimler uygulamıştır. Bu adaletsiz yönetime karşı gelen kendi fikrini belirten halkı acımasızca cezalandırarak 1916 senesinde Türkistan ve Kazakistan bölgelerinde yaşayan yerel halkın 19-43 yaş arasındaki erkeklerini Doğu Sibirya'ya sürgüne göndermiştir. Kalan Kırgızların çoğu Çin'e doğru kaçmışlardır. Bu sürgünde birçok atalarımız açlıktan, kışın soğukluğundan vefat etmişlerdir.

1917 senesinde Rusya İmparatorluğu'nun Petrograd merkezinde Büyük Ekim devrimi yaşanmıştır. Devrimin amacı adaletsizliğe karşı gelmektir. Devrim kendi amacına ulaşarak geçici hükûmet devrilerek Sovyet iktidarı oluşturulmuştur. Sovyetlerin 2. Kongresi'nde işçi çiftçilerin ilk hükûmeti Halk Komiseri Konseyi oluşturulmuştur ve başına Vladimir İliç Lenin seçilmiştir. Bu kongrede önemli konular olarak barış ve topraklara olan sahiplenme hareketini kaldırılmasıyla ilgili kararnameleri kabul etmişlerdir³¹⁹.

Ekim Devriminden sonra 1918 senesinde tüm Rusya Konseyinin 3. Kongresi'nde çiftçilerin hakkıyla ilgili yeni deklarasyon kabul etmişlerdir. Deklarasyonun temelinde federal ilkeyle çok milletli sosyal devleti kurma planını oluşturmayı amaç etmişlerdir. Bunun temeli olarak Orta Asya'da 1918 senesinde Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (bundan sonra ÖSSC) olarak Rusya Federasyonundan ayrılmıştır³²⁰.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kendi faaliyetini yürütmüştür. 1924 senesinde resmiyette Kırgızistan kendi topraklarına sahip olarak Türkistan ÖSSC'den Kara Kırgız Özerk Bölgesi olarak

³¹⁷ Çinaliev U, **Kırgızistan Devletin Geçiş Dönemindeki oluşumu**, Moskova 2000, s. 24.

³¹⁸ Toktogulov, s. 125.

³¹⁹ bkz: <http://tyup.net/page/uluu-oktjabr-socialistik-revoljucijasy> (Erişim Tarihi 12.10.2017).

³²⁰ Toktogulov, s. 129.

ayrılmıştır³²¹. İşte bu değişik tarihsel dönemlerle birlikte Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Anayasası temelinde Kırgızların Anayasası gelişmiştir. Aşağıda bu gelişmelerin üzerinde ayrı ayrı duracağız.

2.1.1.1. Sovyet Sosyalist Kırgızistan Özerk Bölgesi'nin 1929 Anayasası

Bu tarihsel hukuki belge birçok değişiklikler içermektedir. Çünkü Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası'nın gelişmesi ülkenin kendi tarihi ile sıkı bağ içerisinde olur.

Anayasanın gelişmesiyle Kırgız toplumu birçok tarihsel dönemleri başından geçirmiştir. Dolayısıyla bu tarihsel dönemlere dayanmamız nedeniyle doğru ve net belirtmek zorundayız. Tarihe gerçek kaynakları veren bilgileri herhangi bir çıkar için değiştirerek yazmak yanlıştır. *Marksizm-Leninizm* teorilerinin ideolojilerin bazı aşırı taraflarını kullanmamanın adil olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki konularımızda da değindiğimiz gibi 1924 senesinde Kırgız Özerk Bölgesi devlet egemenliğe ve devlet niteliklere sahip olmamıştır³²². Dolayısıyla Kırgız Özerk Bölgesi daimi üyesi 5 Aralık 1925 tarihinde tüm Rusya Merkez yürütme komitesinin Prezidyumuna Kırgız Özerk Bölgesini, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirme planıyla katılmıştır. Prezidyum, bu planı destekleyerek Kırgız ÖSSC olarak değiştirme kararı kabul edilmiştir. Karar alındıktan sonra Kırgız Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası'nı yazmak için komisyon oluşturmuşlardır. Oluşturulan komisyon tarafınca hazırlanan anayasa birçok tartışma, eleştirilerden geçerek 30 Nisan 1929 senesinde konseyin tüm Kırgız ikinci kurultayında projenin en son düzeltilmiş hali incelenerek anayasa olarak kabul edilmiştir³²³.

Kırgız ÖSSC'nin Anayasası 7 bölümden 16 başlıktan oluşmuştur. I. bölüm – Genel kurallar, II. Bölüm – Sovyet İktidarının Yapısıyla ilgili, III. Bölüm Yerel İktidarla ilgili, IV. Bölüm – Kırgız ÖSSC'nin bütçe hakları, V. Bölüm – Kırgız ÖSSC'nin RSFSC ve SSC Birliği ile yasama ve yürütme alanında ilişkisiyle ilgili,

³²¹ Toktogulov, s. 129.

³²² Şeripov Nurlan Turganbekoviç, **Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasa Hakkı**, Bişkek 2015. s. 33-40

³²³ Nurbekov Kubaniçbek, **Kırgız SSC Devlet ve Hukuk tarihi**, Frunze 1970, s. 93

VI. Bölüm – Seçim hakları, VII. Bölüm – Kırgız ÖSSC’nin hanedan arması, bayrağı ve hükûmetin yerleştiği toprağıyla ilgili olmuştur³²⁴.

Bu anayasanın temel amacı Kırgız toplumunda kanunu oluşturmak ve proletarya diktatör döneminden çıkarak sosyalizm temellerini oluşturmak maksadıyla bu amaç doğrultusunda, feodalizmden sosyalizme geçerken birçok problemleri çözme dönemine göre oluşturulmuştur.

Bu anayasanın temelinde yasama ve yürütme işleri Kırgız Özerk Cumhuriyeti’nin yönetimine ait olsa da siyasi iradesi sınırlı olmuştur. Buna örnek olarak yasama faaliyetini bildirmek mümkündür. RSFSC’in genel federatif yasalarını cumhuriyetin iç şartlarına göre değiştirilip ve tamamlayıp sonra RSFSC’in büyük devlet iktidar ve yönetim organlarının kabulüne sunulma konusu ele alınmıştır. Bu sınırlamadan yola çıkarsak kabul edilen kanun sorumlu olarak RSFSC’in organlarına sunulmuştur, RSFSC tarafınca kabul edildikten sonra Kırgız Özerk Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilmiştir³²⁵.

1929 Anayasası’nda Kırgız ÖSSC’in bütçesiyle ilgili özel bölüm olmuştur, bu bölümde genel cumhuriyet bütçesini ve yerel bütçeleri oluşturma ve onların hukuki çalışma düzenini belirterek onu gerçekleştirme hakları belirtilmiştir (62-661. maddeler).

Burada belirtilmesi gereken en önemli şey Kırgız ÖSSC yargılama işlerini kendince yürütme hakkına sahip olmasıdır. Mahkeme işleri Kırgız ÖSSC Baş Mahkemesi ve halk mahkemeleri tarafından gerçekleştirilmiştir³²⁶.

2.1.1.2. Sosyalist Kırgızistan Özerk Bölgesi’nin 1937 Anayasası

1937 Anayasası’nın 1929 Anayasası’na göre oldukça geliştirildiği görülmektedir. Kırgız Cumhuriyeti’nin Anayasası’nda zamanla SSCB Anayasası’nın temelinde tamamlamalar ve değişiklikler yapılmıştır. 5 Aralık 1936 senesinde SSCB’nin 3. yeni Anayasası kabul edilmiştir. Bu anayasanın temel amacı komşu

³²⁴ Şeripov, s. 36

³²⁵ Toktogulov Almaz, **Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Türü: Kırgızistan Cumhuriyeti Hukuk ve Enstitüsü Felsefe Milli Akademisinin Oluşması ve Gelişimi**, Bışkek 2007, s. 73-75.

³²⁶ Şeripov, s. 36.

lkelerle sınırları belirtmek, SSCB'ye kendi istekleriyle katılmak isteyen ülkeleri kabul etmek ve bununla birlikte sıkı cumhuriyetler birliğini kurmak olmuştur³²⁷.

1936 senesinde SSCB'nin Anayasası'nın kabul edilmesiyle Kırgız ÖSSC cumhuriyetler birliği olarak değiştirilerek doğrudan SSCB'ye katılmıştır.

Hukuki açıdan *Marksizm-Leninizm* ideolojilerinin sonucunda SSCB'nin kurulması ve Özerk Cumhuriyet'lere ayrılmasının yararlı tarafları aşağıdaki gibi olmuştur:

1930 senesinin yarısında Komünist parti ile yönetilen halkların yaratıcılığının temelinde kapitalizmden sosyalizme geçme dönemi son bulmuştur. Geride kalan dönemdeki önemli sosyal ekonomik faaliyetlerin sonucu; yeni sosyal ekonomik yapı oluşmuş ve bu yapı büyük oranda sanayiye kapsamıştır. İşte bu süreçler eziyetçi tabakaların, toplumdaki dengesizliğin kaldırılması ve toplumda kanunun oluşması ile son buldu diyebiliriz³²⁸.

Yukarıdaki değişikliklerin olması Kırgız SSC'sinin SSCB'ye katılmasıyla 1937 senesinde kabul edilen anayasa ile aşağıdaki konuları içermektedir:

Genel olarak Kırgız SSC'sinin Anayasası 11 bölümden oluşmuştur: 1. Bölüm – Toplumun yapısı, 2. Bölüm – Ülke yapısı, 3. Bölüm Kırgız SSC'i devlet organları, 4. Bölüm – Kırgız SSC'i devlet yönetimi organları, 5. Bölüm – Kırgız SSC'i devlet iktidarının yerel organları, 6. Bölüm – Kırgız SSC'i bütçesi, 7. Bölüm – Yargı ve Savcılık, 8. Bölüm – Vatandaşların temel hak ve sorumlulukları, 9. Bölüm – Seçim sistemi, 10. Bölüm – hanedan arması, bayrak, başkent, 11. Bölüm – Anayasa değiştirme düzeni. Anayasada 118 madde bulunmaktadır³²⁹.

Bu anayasanın temelinde Kırgız SSC'si SSCB'ye katıldıktan sonra kendi egemenliğini korumuş ise de yeni kabul edilen anayasayla devlet organlarında büyük değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin özellikleri: Kırgız SSC'de yasama işi Yüksek Sovyet'e verilmiştir ve bu devlet içerisinde en büyük organ sayılmıştır³³⁰. Bununla birlikte Yüksek Sovyet tüm organları gözetim altına alan organ olarak herkesin hakkının korunması sağlamıştır. Yüksek Sovyet'te doğrudan seçim hakkı

³²⁷ Toktogulov, **Bişkek 2007**, s. 74.

³²⁸ Şeripov, s. 41-42.

³²⁹ Şeripov, s. 42.

³³⁰ 23 Mart 1937 tarihli Kırgız SSC Anayasası – Bilgi Sistemi "**TOKTOM**", s. 13.

doğrultusunda gizli oy verme yoluyla seçilmişlerdir. Yüksek Sovyet'in görevlilik süresi dört sene olmuştur³³¹.

Kanunları istikrarlı yapmak amacıyla yasama faaliyetini Konsey kurultayı, Konseylerin Merkez Yönetim Komitesi, Merkez Yönetim Komitesi daimi üyesi ve Halk Komiseri yürütmesini durdurarak Yüksek Sovyet'e vermişlerdir. Diğer organlar Yüksek Sovyet'i kabul eden yasaların temelinde sadece kanuna göre kararları çıkarmışlardır.

Yüksek Sovyet'in işi aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. Yüksek Sovyet daimi üyesi tarafınca her sene iki defa olağan oturum yapılmıştır. Yüksek Sovyet'in daimi üyesi Yüksek Sovyet'in ilk olağan oturumunda genel milletvekillerinden seçilmişlerdir. Yüksek Sovyet başkanı, başkanın iki yardımcısı, sekreter ve 11 üyeden oluşmuştur³³².

Yüksek Sovyet'e ait olan yetki ve hakları, halk tarım planını ve devlet bütçesi kararını kabul etme ve onun gerçekleştirilmesiyle ilgili raporu denetlemek, toprak, dağ madenlerini, orman, suları kullanmayı düzenleme, SSCB kanununa göre devlet ve yerel vergileri, ödemeleri ve vergi dışı gelirleri belirtmek olmuştur. Bunun dışında mahkeme işlerini düzenleme ve onları takip etme hakkına sahip olmuşlardır³³³.

1937 Anayasası'na göre, devlet iktidarının yüksek yönetim ve yürütme organı Halk Komiserler Konseyi olmuştur. Halk Komiserler Konseyi Yüksek Sovyet'in oturumlarının arasında Yüksek Sovyet daimi üyesine sorumlu olmuştur ve rapor vermiştir³³⁴.

1936 senesinden 1977 senesine kadar kullanılan SSCB Anayasası belli nedenlerden dolayı 1977 senesinde değişikliklere uğramıştır. Böylece 1977 senesinde SSCB'nin yeni Anayasası kabul edilmiştir. Bu değişikliklerden sonra diğer birlikteki Cumhuriyetlerin Anayasaları da SSCB Anayasası ile birlikte değişikliğe uğramıştır. Başka bir deyişle Kırgız SSC Anayasası da değiştirilmiştir. Birlikteki her cumhuriyet çalışma düzeni her zaman SSCB kanun sistemine denkleştirme şeklinde siyasetini yürütmüşlerdir.

³³¹ Şeripov, s. 40-44.

³³² Toktogulov, **Bişkek 2007**, s. 74.

³³³ Borubaşev B.İ., Galieva Z, **Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet ve Hukuk Tarihi**, Bişkek 2003; Ocukeeva T, **XX. Yüzyıl: Kırgızistan'da Milli Devletin yeniden doğması**, Bişkek 1993; Turgunbekov R, **Kırgız Halkının Egemen devletin oluşması ve gelişmesi**, Frunze 1969,

³³⁴ Şeripov, s. 44.

Bununla birlikte Kırgız Yüksek Sovyet'i devlet çıkarlarını, iç düzenini, geleneklerini ve kendi kültürünü ele alarak 1978 senesinde Anayasa'da değişiklikler yapmışlardır.

2.1.1.3. Sosyalist Kırgızistan Özerk Bölgesi'nin 1978 Anayasası

Kırgızistan'ın Sovyet dönemindeki anayasaları Kırgız Cumhuriyeti'nin gelişmesini, onun tarihini ve siyasi, hukuki, anayasal gelişme basamaklarını oluşturmuştur. Kırgızistan Milli Bilimler Akademisinin üyesi, muhabiri, hukuki bilimler doktoru, ünlü profesör *Turgunbekov* değişikliğe uğrayan her anayasa ile ilgili olarak “toplum hayatının önemli değişikliklerini belirleyip o güne kadar ki gelişmelerin seviyesi son bularak devletin o andaki gelişmesinin yeni düzeyini belirleyip yeni kavramları kabul etmişlerdir”³³⁵ düşüncesini belirtmiştir.

7 Ekim 1977 tarihinde SSCB'nin gerçekleşen 9. Yüksek Sovyet'in olağanüstü 7. Oturumu SSCB'nin yeni anayasasını kabul etmiştir. SSCB'nin Anayasası'nda değişikliklerin yapılmasının nedeni ise; 1936 senesinden başlayarak sosyalizmi kurma döneminin sonlanması ve birçok ülkelere göre ülkenin sanayi ekonomisi açısından geride kalmasıdır. Bazı alanlarda devrimin diğer etkilerinin devam ettiği görülmüştür³³⁶.

Böylece SSCB 1977 yılına kadar 40 sene içerisinde sanayi ve gelişmiş sosyalist ülke kurabilmiştir. İşte bu senede SSCB anayasa'yı kabul etmiştir. Bununla birlikte birliğe üye ülkeler onların içerisinde Kırgızistan'da yeni anayasayı kabul etmişlerdir. Bu anayasalar ile ülkede sosyalizmin son derece gelişmesi hukuki olarak kabul edilmiştir.

15 Mart 1978 tarihinde Kırgız SSC'si Yüksek Sovyet'in daimi üyesinin toplantısında anayasanın projesi tartışılarak daimi üye tarafından beğenilmiştir. Anayasanın projesi genel halk tartışmasına sunulurak beş yüz milyon kopyasıyla Kırgız, Rus, Özbek dillerinde devlet ve yerel yayın ile yayınlanmıştır³³⁷.

³³⁵ Turgunbekov R.T, Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası Hukuk Kavramı Yeni Siyaseti //”**Program Uygulama Sorunları**”, “21. Yüzyıl personelleri” 2. Bölüm “insan ve hak” Uluslararası Bilimsel ve Uygulamalı konferans kaynakları, Bışkek 1998, s. 82.

³³⁶ Şeripov, s. 46-47.

³³⁷ Şeripov, s. 47.

Kırgız SSC'nin 9. defa gerçekleşen Yüksek Sovyet'inin olağanüstü 8. Toplantısı 20 Nisan 1978 tarihinde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeni Anayasası'nı kabul etmişlerdir³³⁸.

Kırgız SSC'nin yeni Anayasası SSCB'nin yeni Anayasası'nın ilkeleri ile paraleldir. Gerçekte bu anayasa 1937 Anayasası'nın ilkelerini kullanmıştır. Bu anayasa ile getirilen bazı değişiklikler şunlardır:

- Kırgız SSC'nin sınırının SSCB izni olmadan değiştirilmesi yasaklanır (72.m.);
- Kırgız SSC'si SSCB'den ayrılarak bağımsız ülke olma hakkına sahiptir (69.m.);
- Kırgız SSC'si Anayasası Yüksek Sovyet kabul eder, SSCB'nin yüksek organlarının kabul etmesine bağlı değildir;
- Kırgız SSC'i uluslararası diplomatik ve konsolosluk faaliyetleri yürütmeye, uluslararası kurumların faaliyetlerine katılma hakkına sahiptir (73.m.)³³⁹.

1978 senesindeki Anayasası'na göre yeni anayasa, ülkede insan haklarına daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Bu anayasa özel olarak yeni “Devlet ve İnsan” diye adlandırılan bölümü kabul etmiştir. Yeni Anayasa, yasama organında bazı değişiklikler yapmıştır. Kırgız SSC'sinin Yüksek Sovyet'inin temsilcisi olarak seçilme yaşının 21'e gelmesi, Yerel Konseye üye olma yaşının ise 18'e çekilmesi karara bağlanmıştır. Bu değişikliklerin yukarıda belirlendiği gibi insan haklarına ve gençlere dikkat çekilmesi için yapıldığı anlaşılmaktadır. Kırgız SSC'nin vatandaşları; Yüksek Sovyet'e iki defa temsilci olarak seçilme hakkına sahip olmuşlardır³⁴⁰.

Genel olarak yeni anayasa yukarıda belirtilen hukuki değişikliklerle birlikte yasama, yürütme organlarının 1937 senesindeki Anayasası'nın ilkelerine göre yürüttüğünü söylemek mümkündür. Böylece 1985 senelerinde SSCB'de yeniden kurma işleri başlayarak SSCB'nin ünlülüğü son bulmaya başlamıştır. Bu siyasi çatışmaların sonucunda 1990 senesinde birlikteki cumhuriyetlerin tamamen dağıtılmasına ilişkin karar kabul edilmiştir. O dönemde Kırgız SSC'i de birlikten ayrılıp 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsız cumhuriyet olarak ilan edilmiştir³⁴¹.

³³⁸ 20 Nisan 1978 Tarihli Kırgız SSC Anayasası. Bilgi Sistemi “**TOKTOM**”, s. 68.

³³⁹ Toktogulov, s. 138.

³⁴⁰ Şeripov, s. 48.

³⁴¹ Toktogulov, s. 140.

2.1.2. Kırgızistan Anayasacılık Tarihinde Hükûmet Sistemi

Yukarıdaki bölümlerimizde de değindiğimiz gibi Nisan 1985 senesinde SSCB’de siyasi ve ekonomik yeniden kurma reformu başlatılıp ancak bazı nedenlerden dolayı sonlandırıldı. Bu süreçlerin temelinde 1990 senesinde SSCB dağıtılarak yeni bağımsız devletlerin anayasaları kabul edilmeye başlamıştır³⁴².

O dönemlerde birlik cumhuriyetlerinde ülke egemenliğiyle ilgili deklarasyon kabul edilmiştir. Bu deklarasyonun temelinde bağımsız devletlerin egemenliğini garantiye alarak tekrar birleştirmek istemişlerdir. Burada belirtecek olan önemli şey şudur: Deklarasyonun temelinde banka, maliye, vergi ve fiyat sistemlerinin kabul etmişlerdir, gerektiği zaman para birimini de kabul etme konusunda da anlaşmışlardır. Bu deklarasyonun kabul edilmesinden sonra çok geçmeden tepki toplamasından dolayı imzalanmayarak tekrardan birleşme planı kaldırılmış, hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Böylece SSCB, 68 sene yaşayarak 1991’de dağıtılmıştır³⁴³.

SSCB, devrildikten sonra 31 Ağustos 1991’de Kırgızistan bağımsız egemen devlet olarak ilan edilmiştir. Böylece karışık dönemlerdeki olayların sonucunda Kırgız Cumhuriyeti bağımsız olarak yeni gelişme dönemine başlamıştır. Bu süreçlerin temelinde yeni bağımsız devletin anayasasını oluşturma imkânı ortaya çıkmıştır. İki seneden fazla zaman içerisinde hazırlanan yeni anayasa 5 Mayıs 1993 senesinde Yüksek Sovyet’in on ikinci defa gerçekleşen 12. Toplantısında kabul edilmiştir³⁴⁴. Bu Anayasa Kırgız Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını kazanmasından sonraki ilk Anayasa sayılır.

Bu Anayasanın özelliği genel anayasa tecrübesi kullanılarak devlet organlarını düzenli şekilde paylaştırılmış olmasıdır³⁴⁵. Böylece biz aşağıdaki bölümlerimizde Kırgız Cumhuriyeti’nin Anayasal değişiklikleri üzerinde duracağız.

³⁴² Koliuşin E. İ. **Rusya Anayasa Hukuku Kurs Notu**, Moskova 2015, s. 60.

³⁴³ Şeripov, s. 51.

³⁴⁴ Toktogulov, **Bişkek 2007**, s. 83.

³⁴⁵ Şeripov, s. 52.

2.1.2.1. 1993 Anayasası Hükûmet Sistemi

Gerçekte anayasaya değişikliklerinin yapılması toplumun gelişmesini sağlar, toplumsal hayata ait olan ilerleme eğilimi ivme kazanır. Anayasal reform, belli düzeylerden oluşan devlet kurumlarını ve hukuki sistemi radikal ve değişiklik yoluyla oluşturan ilerleme olarak açıklanır.

Kırgız Cumhuriyeti, egemenliğe sahip olduktan sonra bugüne kadar birkaç defa Anayasal reformlar yapılmıştır ve her Anayasal reformun ülkeye hukuki tecrübe getirdiği görülmektedir. 27 Ekim 1990 tarihinde Kırgız SSC'nin oturumunda başkan seçilmiştir. Bu olayın üzerinden çok geçmeden 31 Ağustos 1991 senesinde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir. 1991-1993 senelerinde yürütme ve temsilciler organları arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Ancak meclis, başkanın yetki ve hakları ile yaptığı işleri gözetim altına almıştır. Bu sistem meclisin gözetimi altında olduğu için parlamenter-başkanlık hükûmet sisteminin kriterlerini içermektedir. Böylece 1991-1993 seneleri arasındaki Kırgız Cumhuriyetinin devlet yönetim sisteminin Parlamenter ve Başkanlık hükûmet sistemlerinin kriterlerini içeren karma bir hükûmet modeli olarak adlandırılması mümkündür³⁴⁶.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin egemenliğe sahip olduktan sonraki ilk Anayasası 5 Mayıs 1993 senesinde kabul edilmiştir³⁴⁷. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 1993 senesindeki Anayasası'nın içeriği şu şekildedir:

I.Bölüm “Kırgızistan Cumhuriyeti” (“Genel ilkeleri”, “Devlet yapısı ve işleri” bölümleri); II.Bölüm “Vatandaşlar” (“Vatandaşlık”, “İnsan hakkı ve bağımsızlığı” bölümleri); III.Bölüm “Başkan” (“Cumhurbaşkanı seçmek”, “Cumhurbaşkanının iktidardaki hakları” bölümleri);

IV.Bölüm “Jogorku Keneş” (meclis) (Jogorku Keneşi seçmek”, “Jogorku Keneş'in iktidardaki hakkı”, “Jogorku Keneş'in yasama işi” bölümleri);

V.Bölüm “Yürütme Organı” (“Hükûmet”, “Yerel Devlet Yönetimi” bölümleri);

VI. Bölüm “Mahkeme ve Adalet”;

VII. Bölüm “Yerel Yönetim”;

³⁴⁶ Toktogulov, s. 145.

VIII. Bölüm “Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasına değiştirme ve tamamlama kuralları”³⁴⁸.

Anayasanın temel ilkeleri devlet organların doğru ve net paylaştırılmasına yardımcı olmuştur. Devletin oluşması Sovyet Bolşevik türünden uzaklaşıp Anayasal türün temeli olarak yürütme organlarının ayrılma ilkesine dayanır. Böylece devlet organlarını üç gruba ayırmışlardır:

- Yasama organı;
- Yürüte organı;
- Yargı organı.

Devlet yöneticisi genel halk seçimiyle seçilen cumhurbaşkanı olur. Bu anayasanın yeni özelliklerinin birisi yerel yönetim sistemini oluřturmasıdır³⁴⁹.

SSCB’den ayrılmış olan Orta Asya ülkelerinin birçoğu anayasa temelinde hükûmet sistemi olarak ABD’de oluşturulan “Başkanlık hükûmet sistemini” kabul etmişlerdir. Mesela; Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ülkeleri bu sistemi kabul etmiřlerdir³⁵⁰. Bu ülkeler gibi Kırgızistan da 5 Mayıs 1993 tarihinde kabul edilen Anayasa temelinde Başkanlık hükûmet sistemi ilkelerini kullanmıştır. Ancak, bu sistemin ABD kullanan klasik başkanlık hükûmet sisteminden pek çok farklı yönü bulunmaktadır.

1993’deki Anayasada belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı devletin başı sayılır. O yasama organı kabul eden yasalara veto etme hakkını kullanabilmektedir. Cumhurbaşkanı yürütme organını yönetmekte olup Başbakanı *Jogorku Keneş*’in milletvekilleri parlamentonun kabulüyle seçmiştir. Yürütme organının tüm üyelerini işe tayin edip aynı zamanda görevlerinden atabilmiştir. Cumhurbaşkanı Yerel konseyin kabulüyle yerel, il, ilçe ve şehir yöneticilerini görevlerine tayin edip aynı zamanda görevlerinden alabilmiştir. Bu yöneticiler sadece başbakana değil, Cumhurbaşkanı da bağlı olmuşlardır.

Ancak ABD tarafından kullanılan hükûmet sisteminin en önemli özelliği ABD’de başkanın aynı zamanda devletin ve hükûmetin başı sayılmasıdır. Kırgızistan’da ise yürütme organını başkan ve başbakan yönetmiştir. Başbakan sadece başkanın değil, *Jogorku Keneş*’in önünde de sorumlu olmuştur. *Jogorku*

³⁴⁹ Toktogulov, s. 145.

³⁵⁰ Toktogulov, **Bişkek 2007**, s. 89.

Keneş’in milletvekilleri, başbakanın işini gözetlerken güvensizlik ilkesini kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Eğer üçte ikisinin oyuyla başbakan ya da bakanların işine güvenoyu sağlanmazsa o zaman başbakan ve bakanlar istifa etmişlerdir. İşte bu özelliklerinden Kırgız Cumhuriyeti’nin 1993 senesindeki Anayasası’nda devletin yönetim sistemini yarı başkanlık hükûmet sistemi olarak adlandırabiliriz³⁵¹.

Toplumun gittikçe gelişmesiyle anayasada birçok reformların yaşandığını söyleyebiliriz. Hukuk bilimleri Profesörü Şeripov “*Toplum ve devletin gelişmesi anayasanın gelişmesine de neden olur. Eğer toplum gelişmesinin belli bir düzeyinde anayasa kriterleri, değişmekte olan toplum ilişkilerini etkileme taleplerine uygun olmamaya başlarsa anayasa reformunun yapılmasına yol açılır*” diye belirtmiştir³⁵².

Belirtecek olursak, Kırgız Cumhuriyeti’nin 1993 senesindeki Anayasası’na 1996, 1998, 2003, 2006, 2007 senelerinde reform yapılmıştır. Yaşanan reformların hepsi cumhurbaşkanını güçlendirmeye yönelik olmuştur. Bu değişiklikleri kademe kademe sıralarsak, aşağıdaki gibidir:

1. Aşama:

Kırgız Cumhuriyeti’nin 1993 senesindeki Anayasası kabul edilerek cumhurbaşkanı postu(makamı) kabul edilmiştir.

2. Aşama:

3 Ocak 1996’de devlet organlarını birbirinden farkını göstermek için reform yapılmıştır. “Anayasa değişiklikleri ve tamamlamaları yapmak” ilgili kanun projesi gereği; 1994 senesinde iki odalı meclisin yetki ve haklarını sınırlama ve yasama organı, cumhurbaşkanı ve yürütme organının arasındaki ilişkileri netleştirmeye yönelik düzenlemeler olmuştur.

3. Aşama:

“Kırgız Cumhuriyeti’nin Anayasa değişiklikleri ve tamamlamaları yapmayla” ilgili kanun projesi halk seçimine sunularak genel halk seçimiyle kabul edilmiştir. Bu değişimde en temel husus: Jogorku Keneş’in milletvekillerinin yapısı değiştirilmiştir. Devlet bütçesini hükûmet oluşturarak *Jogorku Keneş*’e sunması ve onun kabul etmesi sağlanacaktır.

4. Aşama:

³⁵¹ Toktogulov, **Bişkek 2007**, s. 90-91.

³⁵² Şeripov, s. 54.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nın 13 Ocak 2003 tarihindeki 8 numaralı “Kırgız Cumhuriyeti'nde Referandum (genel halk oyunu kullanma) Yapmayla” ilgili kararnamesiyle başlatılıp yine bir defa Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklikler ve tamamlamalar yapılmıştır.

5. Aşama:

5. Aşama ise bazı özelliklere sahiptir. Ülkede yaşanan devrimden sonra kısa süre içerisinde Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklikler yapmayla ilgili kanun kabul edilmiştir. İlk Cumhurbaşkanı 2005 tarihinde görevinden ayrılmış, yerine Kırgız Cumhuriyeti'nin yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Bu aşamada belirtecek olan şey Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklikler ve tamamlamalar yapılmasının temelinde cinsiyet eşitliliğine önem verilmiş olması bulunmaktadır. Devlet tarafından vatandaşlara iki vatandaşlık hakkı verilmiştir.

Jogorku Kenes'in milletvekillerinin sayısı azaltılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın tavsiyesiyle Yüksek ve Anayasal mahkemelerin adaylığını *Jogorku Kenes*'e sunulacaktır.

6. Aşama:

Bu aşama ise “Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın yeni yayınıyla ilgili” kanunu kabul etmesi ve anayasal reformun tekrar devam ettirilmesi ile açıklanır³⁵³.

Sonuç olarak anayasanın her aşamasında cumhurbaşkanının yetki ve haklarının çoğaltılmasını ve cumhurbaşkanının önemli yer tutmasını sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu reform Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet sisteminin, cumhurbaşkanının üstünlüğünü içeren yarı başkanlık hükûmet sisteminin kriterlerine çok yakın olduğunu göstermektedir³⁵⁴. Aşağıda yasama, yürütme ve yargı organlarını tek tek açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.2.2. 1993 Anayasası'da Yasama Organı

Yasama organı devletin üç erkenden birisi olmaktadır. Yasama organı bazı ülkelerde parlamento olarak adlandırılır. Parlamento İngilizce konuşmak anlamına

³⁵³ Şaripov, s. 53-55.

³⁵⁴ Şaripov, s. 53-55.

gelen parliament kelimesinden türeyen, halk temsilcilerinden oluşan yasama organıdır.³⁵⁵ Kırgızistan Cumhuriyeti'nde ise yasama organı *Jogorku Keneş* olarak adlandırılır.

Yasama organı Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Anayasası'yla düzenlenen ve anayasanın gelişmesiyle birlikte gelişmekte olan bir organdır. Kırgız Cumhuriyeti'nin 1993 senesinde kabul edilen anayasasında yeniden kurularak parlamento olarak adlandırılıp siyasi tarih ve sistemde yerini almıştır. Bu parlamentoda 105 milletvekilinden oluşarak 5 sene süresince seçilmiş olacak temsilciler çalışacaktı. (Kırgızistan Cumhuriyeti 1993 Anayasası'nın 54.md.).

Milletvekillerini seçmek genel gizli ve eşit oy haklı seçim sistemiyledir. Her bir ilçeden seçilir. Kırgız Cumhuriyeti'nin 18 yaşına gelmiş olan vatandaşları oy verme hakkına sahiptir. Milletvekili olarak seçilebilmek için belirtilen şartlara göre: 25 yaşını doldurmuş ve ülkede en az 5 sene yaşamış olan Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşları Jogorku Keneş'e temsilci olarak seçilebilir.³⁵⁶

Kırgız Cumhuriyeti'nin yasama organı ülkede iç ve dış siyasi faaliyetlerde aktif çalışma yapmıştır. Yasama organının yetki ve hakları anayasa ile düzenlenmiştir. Yasama organı, yukarıda da belirttiğimiz gibi anayasanın her bir gelişme aşamasında değiştirilmiştir. 1993 Anayasası'nın temelinde ülkede başkanlık sistemini güçlendirme çabası vardır. Bu çalışmanın sonucunda başkanlık sistemi ve parlamenter sistem arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlığın sonucunda 1994 yılının Ekim ayında meclis dağıtılmıştır. Böylece ülkede 22 Ekim 1994'te meclisi tekrar seçmeyle ilgili referandum olmuştur. Bu referandumun sonucunda iki kanadlı meclis oluşturulmuştur. Bunların biri *yasa yapma meclisi* olmuş, ikincisi ise *halk temsilcileri* olarak görevlendirilmiş ve halk tarafından seçilmiştir³⁵⁷.

Yine 1996'da Kırgız Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda değişiklikler ve eklemeler yapmayla ilgili referandum yapılmıştır. Referandumun sonucunda yasama organının yetki ve hakları net olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı meclisin iki kanadını dağıtma hakkına sahip olmuştur, buna karşılık olarak yasama organı anayasada belirtilmiş olan şartlarda cumhurbaşkanını görevinden alma hakkına sahip

³⁵⁵ <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Парламент> (Erişim tarihi 23.10.2017.)

³⁵⁶ Kırgız Cumhuriyeti'nin Jogorku Keneş'inin Vedomosti, 1994, No. 2

³⁵⁷ Toktogulov. **Bişkek 2007**, s. 96.

olmuştur. *Jogorku Keneş* kanun yapmaya, ülke bütçesini kabul etmeye, her devlet organından bilgi sormaya ve onu kontrol etmeye yetkili olmuştur³⁵⁸.

1998’de tekrar referandum yaşanmıştır ve referandumu genel olarak halk destekleyerek anayasa değişiklikleri yapılmıştır. Referandumun sonucunda *Jogorku Keneş*’in iç tüzükleri değiştirilmiştir. Yasa yapma kanadı 60, halk temsilcileri kanadı ise 45 milletvekilinden oluşmuştur. Halk temsilcileri meclisinin milletvekili olarak seçilebilmek için adayın bir bölgede en az üç sene yaşaması koşulu gerekmiştir.

Yasama organı, ebedi dokunulmazlık hakkına sahip olmuştur. Devlet bütçesini oluşturmaya ilgili yetki hükûmetin olmuştur. Hükûmet bütçeyi oluşturarak *Jogorku Keneş*’e sunmuş ve onun onaylanmasının gerçekleştirilmesini sağlamıştır. *Jogorku Keneş*’in, devlet bütçesiyle ilgili kanunları sadece hükûmetin izni ve sunmasıyla kabul etme hakkı oluşturulmuştur³⁵⁹.

Ülkede demokrasiyi yerleştirmek ve seçim haklarını genişletmekle ilgili çalışmaların ileri sürülmesi sebebi ile 2003 tarihinde tekrar anayasa reformuna gidilmiştir. Bu reformun sonucunda *Jogorku Keneş* çift meclisten tek meclise döndürülmüştür. Bu değiştirilmiş olan anayasa hükümlerine göre *Jogorku Keneş*’in temsilcilerinin sayısı 75’tir. Bu temsilciler kendini aday gösterme yoluyla tek yetkili olarak her bölgeden 5 sene süre için seçileceklerdir. (54. md, 2.b.).

Referandumun sonucunda da *Jogorku Keneş*’in yetki ve hakları değişmemiştir. Ancak *Jogorku Keneş*’e, cumhurbaşkanının bazı işlerine izin verme yetkisi eklenmiştir. Mesela, başbakanı tayin ederken ve hükûmet yapısını onaylarken izin verme yetkisine sahip olmuşlardır³⁶⁰.

Yine belirtecek olursak 2005 senesinde ülkede iktidarın değişimi ve devrimler yaşanmıştır. Bu değişikliklerden sonra Kırgızistan Cumhuriyeti’nde yeni anayasa kabul edilmiştir, bu anayasa ülkenin o tarihten sonraki gelişmesine yönelik olmuştur. Yeni anayasaya göre *Jogorku Keneş*’in milletvekillerinin sayısı 90 olarak kabul edilmiştir. *Jogorku Keneş*’in yetki ve haklarına Anayasa mahkemesinin, Yargıtay’ın hakimlerinin adaylarını *Jogorku Keneş*’e sunulması yetkisi eklenmiştir.

³⁵⁸ Toktogulov. **Bişkek 2007**, s. 97.

³⁵⁹ Şeripov, s. 55-56.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 6. aşamasında belirtildiği gibi 23 Ekim 2007 tarihinde “Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın yeni yayını hakkında” kanun kabul edilerek anayasa değiştirilmiştir. Değiştirilme sonucunda *Jogorku Kenes*'in yetki ve haklarına Yargıtay, Anayasa Mahkemesi ve yerel mahkeme hakimlerinin yargılanması konusunda izin verme yetkisi eklenmiştir.³⁶¹

2.1.2.3. 1993 Anayasası'nda Yürütme Organı

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde üç erkten birisi yürütme organıdır, bu organ Anayasanın 5. bölümünde belirtilmiştir (Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası). Kırgızistan Cumhuriyeti'nde yürütme organı olarak hükümeti, Kırgızistan Devletinin Başbakanı ve onun yönetimi altındaki bakanlar, devlet komiteleri, idari bölümler, yerel devlet yönetimleri yürütür (69.madde).

Yürütme organının başı hükûmettir. Yürütme organının görevlileri başbakan, başbakan yardımcısı ve devlet komiteleri başkanlarından oluşmaktadır.

Başbakan yardımcısını, *Jogorku Kenes*'in kabulüyle başkan seçer (71.madde). Başbakanın tavsiyesiyle geri kalan hükûmet üyeleri, yerel devlet yönetim başkanları başkan tarafından seçilir ve aynı zamanda başkan tarafından görevden alınır. Ancak denge sağlanması için bazı organların görevlilerini işe tayin etmede *Jogorku Kenes*'in izninin alınması ihtiyacı oluşmuştur.

Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmeti bütçeyi oluşturup *Jogorku Kenes*'e sunar ve onun onaydan sonra gerçekleşmesini sağlar. Vergi sistemini oluşturur, para ve döviz siyasetini yürütür. Ülkede güvenliği sağlar ve suç işlerini önlemeye çalışır (73.M. 1,2,3.B).

Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmeti, Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasa reformlarıyla birlikte değişikliğe uğramıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmeti, *Jogorku Kenes*'e her sene rapor vermiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilen kurallarla *Jogorku Kenes*'e güvensizlik ilkesiyle tamamen onları istifa ettirebilmiştir. 1996 senesindeki Anayasası'nın 2.aşamasında *Jogorku Kenes*'e anayasada belirtilen durumlarda başkanı görevinden alma konusunu ele alma hakkı verilmiştir. O dönemden başlayarak meclis, hükûmeti tamamen istifa ettiremez

³⁶¹ Şeripov, s. 56.

olmuştur ancak güvensizlik ilkesini kullanma hakkı korunmuştur³⁶². Kırgızistan Cumhuriyeti başbakanının istifa etmesi; hükûmetin tüm üyelerinin istifa ettiği anlamına gelmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet sistemi yukarıda da değindiğimiz gibi yarı başkanlık hükûmet sistemi olduğundan başkanın yetki ve hakları çok olmuştur. Dolayısıyla bu durum, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde hükûmetin iki dalı olduğunu gösterir. *Toktogulov*'un yazdıklarından yola çıkarak cumhurbaşkanının sadece devletin değil, tüm devletin yönetim organlarının başkanı olarak görülmesini buna örnek olarak gösterebiliriz³⁶³

Cumhurbaşkanı, halk tarafından 5 sene süre için seçilir. Cumhurbaşkanı olarak seçilme şartlarına göre 35-65 yaşları arasında olan devletin resmi dilinde konuşabilen ve ülkede en az 15 sene yaşayan Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşları Cumhurbaşkanı olmak için aday olabilir. Aynı kişinin iki defa Cumhurbaşkanı olarak seçilme hakkı bulunmamaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı 27 Ekim 1990'da Cumhurbaşkanlığı kararı çıkarılarak oluşmuştur³⁶⁴.

Ülke başkanı kendi görevinin süresi boyunca siyasi faaliyetinden sorumlu olmamıştır ancak vatana ihanet etmesi durumunda cezalandırılmıştır. Cezalandırılması için yasama organının milletvekilleri toplantı yeter sayısının üçte ikisinin desteği ile karar çıkmıştır. Yargılama yetkisi ise Anayasa Mahkemesine ait olmuştur. Başkan mahkeme kararı ile siyasi partilere üye olma hakkından alıkoymuştur.

Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın yetki ve hakları aşağıdaki gibi olmuştur:

- Kırgızistan Cumhurbaşkanı devletin yöneticisi ve vatandaşların garantörü olmuştur;
- Kırgızistan Cumhurbaşkanı *Jogorku Keneş*'e kanun projesi tavsiye etme hakkına sahip olmuştur;
- Kırgızistan Cumhuriyeti'ni temsil etmiş, uluslararası anlaşmaları imzalamış ve onların gerçekleşmesini sağlamıştır;
- Hükûmet oturumlarında başkanlık yapma hakkına sahip olmuştur;

³⁶² Şeripov, s. 55.

³⁶³ Toktogulov, **Bişkek 2007**, s. 97.

³⁶⁴ Şeripov, s. 54.

- *Jogorku Keneş*'in kabulüyle Yargıtay'ın, Anayasa Mahkemesinin, Tahkim Mahkemesinin hâkimlerini görevlerine atamıştır.
- Bişkek şehri ile, illerin, ilçelerin tüm hâkimlerini ve hâkim yardımcılarını göreve tayin etmiştir ve aynı zamanda görevinden almıştır;
- Cumhurbaşkanı ödül ve yüksek rütbeleri vermiştir;
- Mahkûmları affetme yetkisine sahip olmuştur;
- Kırgızistan Cumhuriyeti kanunlarına göre *Jogorku Keneşi* dağıtma hakkına ve 1998 senesindeki Anayasa'nın temelinde iki odalı meclisin temsilcilerini de dağıtma hakkına sahip olmuştur³⁶⁵. Bunun gibi haklara dayanarak, iki başlı yürütme organı olduğunu görebiliriz. Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığa ulaştığından itibaren 2010 senesine kadar ülkedeki her iki Cumhurbaşkanı kendi iktidarını ebedi yapmak için çaba göstermişlerdir. Bunun sonucunda Kırgızistan Cumhuriyeti'nde iki defa iktidarı devirme girişimi, devrim ve protestolar yaşanmıştır.

2.1.2.4. 1993 Anayasasın'da Yargı Organı

Devlet iktidarını paylaşma teorisine göre yargı organı ülkede adaleti gerçekleştirici sistem olarak görülür. Mahkeme adaleti; toplumda yaşanan tartışmaları düzene sokan insanın bağımsızlığını ve haklarını korumanın, toplum ile devletin arasındaki çıkarları korumanın gelişmiş metodu sayılır³⁶⁶.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin tarihinde yargı organının önemli yer tuttuğu söylenir. Yargı organı üç erkten birisidir. Önemle belirtmek gerekir ki Sovyet döneminde yargı organı üçüncü organ olarak sayılmamıştır³⁶⁷.

14 Aralık 1990 "Kırgız SSC'de devlet iktidarı ve hükûmet organları sistemini yeniden oluşturma kararı ile ilgili ve Kırgız SSC'nin Anayasası'na değişiklikleri ve eklemeleri yapmayla ilgili" Kırgız SCC'si Kanunu'na göre, anayasa denetleme komitesi dağıtılarak onun yerine anayasa denetimini yapan Kırgız SSC'si Anayasa Mahkemesi oluşturulmuştur.

³⁶⁵ Toktogulov, *Bişkek 2007*, s. 109.

³⁶⁶ Osmanaliev, s. 211.

³⁶⁷ Toktogulov, s. 151.

Anayasa Mahkemesi ülkede, Kırgız SSC’de kabul edilmiştir; kanunların, kararların, kararnamelerin anayasaya uygun olmasını denetleyerek sağlamayı hedefler.

Yukarıda adı geçen kanuna göre Anayasa Mahkemesi Kırgız SSC’nin başkanının tavsiyesiyle Kırgız SSC’nin Yüksek Sovyet’i tarafınca hukuk alanındaki uzmanlardan 10 senelik süre için seçilen başkan, başkanın ikinci yardımcısı ve 6 üyeden oluşur. Anayasa Mahkemesinin üyeleri hiçbir siyasi parti ve teşkilatlara üye olamaz³⁶⁸

Böylece 5 Mayıs 1993 Kırgız Cumhuriyeti’nin yeni anayasası kabul edilmiştir (1993 Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası). Bu anayasa ile birlikte mahkeme üzerinde hukuki düzenlemeler tamamen değiştirilmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti yargı yapısı Kırgızistan Cumhuriyeti Yargıtayı, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Tahkim Mahkemesi, yerel mahkemeleri (il, şehir mahkemeleri, il tahkim mahkemeleri, askeri mahkeme ve aksakallar (yaşlı insanlar) mahkemesinden³⁶⁹ oluşmuştur.

Kırgız Cumhuriyeti’nin yerel mahkemeleri’nin yapısı aşağıdaki gibidir:

- İl ve onların düzeyinde olan mahkemeler (Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Askeri Mahkemesi ve Bişkek şehri mahkemesi);
- İlçe ve onun düzeyinde olan mahkemeler (şehirdeki il, şehir mahkemeleri, garnizon askeri mahkemeleri ve ekonomik faaliyetlerle ilgili ilçeler arası mahkemeler).

Kırgız Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını kazandıktan sonra hukuki alanda birçok yetersizlikler olmuştur. Buna rağmen toplumdaki düzen bozukluğunu, tartışılan sorunları ve haydutluk işlerini önlemede mahkemelerin bağımsızlığını belirtmek ve yargı organının itibarını yükseltmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti’nin mahkemelerinin bağımsızlığını geliştirmek amacıyla ülkede mahkemeler kurultayları düzenlenmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti Mahkemelerinin 1. birleştirici kurultayı 15 Temmuz 1994 tarihinde düzenlenerek mahkeme reformunun temel yönü belirtilmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti Mahkemeleri Konseyi ve bu konseye ait mahkeme yönetim organı oluşturulmuştur.

³⁶⁸ bkz; <http://constpalata.kg/kg/about/istoriya/>, (Erişim tarihi 31.01.2017).

³⁶⁹ bkz;<http://jogorku.sot.kg/jogorku-sot/jogorkusot/taryh> (Erişim tarihi 01.11.2017.)

2003 senesinde Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın yeni metni, yayını hazırlanmıştır ve bu anayasada mahkeme yapısının geliştirilmesinin temel amacı belirtilmiştir. Bu amaç çerçevesinde Kırgızistan Cumhuriyeti Yüksek Tahkim Mahkemesi kaldırılmıştır. Tahkim mahkemelerini birleştirme amacıyla yapılan reformun temelinde bu husus, 2004 tarihinde Hukuk Usulü Kanunu'nda, ekonomik tartışmaları düzene sokma amacıyla, özel bir bölüm olarak düzenlenmiştir.³⁷⁰

Anayasaya göre hâkimleri seçme işi aşağıdaki gibi olmuştur; Cumhurbaşkanı Yargıtay'ın hâkimlerini *Jogorku Kenes*'e tavsiye eder, *Jogorku Kenes*'in kabulüyle 15 senelik süre için 9 hâkim seçilir. Yerel mahkeme hâkimlerini Cumhurbaşkanı kendisi seçmiştir. İlk kez seçilen hâkimlerin 3 sene, ikinci kez seçilen hâkimlerin ise 7 senelik görev süresi olmuştur.³⁷¹

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde mahkemeler kanunu korur ve suç işlerini yargılar. Mahkemeler bağımsızdır ve herhangi bir organ yargı işlerine karışamaz. Kırgızistan Cumhuriyeti yasama organının reform yapma işi daha devam etmiştir. Bunlarla ilgili aşağıdaki bölümlerimizde bilgi sahibi olacağız.

2.1.3. 2010 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi

Kırgızistan, bağımsız ülke olarak ilan edildikten sonra birkaç defa anayasasını değiştirmiştir. Bu değişikliklerin nedeni ülkedeki demokratik siyasi istikrar ve siyasi kültürün az olmasıdır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 27 Haziran 2010 senesinde kabul edilen anayasası yeniden yazılmış olan anayasadır. Bu anayasada halkın yönetimde etki sahibi olması referandum yolu öngörülerek gündeme getirilmiş, değişikliğin kabul edilmesi ile halk yönetiminde doğrudan etkiye sahip olmuştur.

2005-2010 seneleri arasında Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ikinci başkanı olan cumhurbaşkanının, devlet yönetiminde yanlışlıklar yaparak devlet yönetimine ailesinin karışmasının sonucunda halkın memnuniyetsizliği ortaya çıkmış, bunun sonucunda aile yönetimi, halk yönetimini sağlama amacıyla yapılan halk hareketi ile sonlandırılmış, cumhurbaşkanı ülke dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Böylece Nisan 2010 senesinde ülkeden çıkarılarak halk yönetimi oluşturulmuştur.

³⁷⁰ bkz; <http://jogorku.sot.kg/jogorku-sot/jogorkusot/taryh> (Erişim tarihi 01.11.2017.)

³⁷¹ Toktogulov, s. 88.

2010'da ülkede yaşanan karışıklığı durdurma ve istikrarı sağlama amacıyla ünlü siyasi insanlarımız geçici hükûmet oluşturmuşlardır. Geçici hükûmet başkanı olarak *R.Otumbaeva* seçilmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 2010 Anayasası parlamenter hükûmet sistemini geliştirme amacıyla devlet yönetim sistemini parlamenter hükûmet sistemine doğru değiştirmek istemiştir.³⁷² Ancak dünya ülkeleri ile karşılaştırıldığında ülkemizdeki parlamenter hükûmet değildir; sistemin olumsuz taraflarına bakacak olursak, Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın pek çok hükmünün hala yarı başkanlık hükûmet sistemini içerdiği görülür. Buna örnek olarak şu durumlar gösterilebilir:

Kırgızistan Cumhuriyeti başkanı, iktidarın sembolü ve niteliği sayılır. Başkanın, devletin maliye ve ekonomik işlerine ve hükûmetin insan kaynakları politikasına karışma hakkı olmamıştır. Ama ne var ki, yine de sistemde etkili bir kişidir.

Devlet iktidarında çoğunluk partisi, özel bir kimsenin ağırlık göstermemesi için siyasi istikrarı sağlamaya yetkilidir. Siyasi faaliyetleri halkın gözetimi altına almada siyasi kuvvetlere bağımlı olmamak için başkan halkın oyuyla seçilmiştir. Yasama ve yürütme organları çok yetki ve haklara sahiptir. Ancak başkan halk ile iktidarı ve organların arasındaki istikrarı, bağımsızlığı sağlamada teorik birliğin sembolü olarak partilere göre siyasi üstünlük göstermektedir.³⁷³

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin yeni anayasasına göre, yürütme organı hükûmete verilir. Hükûmeti oluşturma işi seçimi kazanan *Jogorku Keneş*'de 65 üyesi olan siyasi partiye aittir. Hükûmet ve meclisteki çoğunluk daha çok yetki ve hakka sahip olur. İki organın kendi faaliyetleriyle ihanet etmemesi için muhalefetin gözetimi altına alınırlar. Dolayısıyla yeni anayasa güçlü ve etkili muhalefetin gelişmesine şart koşturmuştur.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin hükûmetini başbakan ve onun bakanlar kurulu yönetir. Bunları oluşturma hakkı *Jogorku Keneş*'e aittir. Hükûmet ülkede bir siyaseti yürütür ve *Jogorku Keneş*'e rapor verir. Dolayısıyla ülke sorumluluğu başbakan ve meclis sözcüsüne yüklenir.

³⁷² bkz; <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim tarihi 03.03.2018.)

³⁷³ Şeripov, s. 63-65.

O yüzden 2010’da kabul edilen anayasanın temelinde hükûmet sistemini parlamento üstünlüğüne sahip olan karma bir hükûmet sistemi olarak adlandırmak mümkündür.

Böylece; 2010 senesinde kabul edilen Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ailesel yönetime ve iktidarı tek kişinin eline vermeye karşı çıkmıştır. Devlet iktidarını özel çıkarları için işbirliği yapmak için değil, genel halk çıkarlarına bakarak parlamenter hükûmet sistemini oluşturmaya yönelerek onu geliştirmeyi amaçlamıştır. Orta Asya ülkelerinde ilk defa bu görüşte hazırlanan anayasayı kabul etmişlerdir. Bu anayasa yasama organı, yürütme organı ve yargı organlarını aşağıdaki gibi oluşturmuştur.

2.1.3.1. Yasama Organı

Yukarıdaki bölümlerimizde belirttiğimiz gibi Kırgızistan Cumhuriyeti yasama organını *Jogorku Keneş* oluşturur ve yönetir.

Temsilci organ olarak parlamento dünyanın birçok ülkesinde bulunmaktadır. Temsilci organ genel oya dayalı halk seçim sistemi ile oluşturulduğundan, 2010 yılında kabul edilen Kırgızistan Cumhuriyeti yeni anayasası temelinde Kırgızistan Cumhuriyeti Meclisi ülkede parlamenter sistemi geliştirmede çok büyük güce sahiptir. Kırgızistan Cumhuriyeti Meclisinin sahip olduğu; tüm devlet organlarını sınırlayıcı hakların olması, demokratik siyasal sistemin oluşmasına ve istikrarlı çalışmasını hedef edinmiştir.

Diğer bölümlerimizde de söz ettiğimiz gibi bazı dönemlerde Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Anayasası’nın belli bölümlerinde yasama organının içyapısı ve anayasal yetkileri değiştirilmiştir. 2010’da da yeni kabul edilen anayasada da *Jogorku Keneş*’in yapısı değiştirilmiştir ve ona birçok yetki ve haklar verilmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti’nin 27 Haziran 2010’da kabul edilen Anayasası’nda Kırgızistan Cumhuriyeti yasama organı 4. Bölümde yer alarak, 70. maddeden 82. maddeye kadar Kırgızistan Cumhuriyeti *Jogorku Keneşi düzenlenmiştir*. (2010 Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası).

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası 1. maddesine göre temsilci organ toplumsal demokrasi yoluyla açıklanan halk iktidarını sağlar. Meclisin yasama

faaliyeti ve çıkarılan hukuki mevzuat ve bu kanunların uygulanamsı, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde demokratik hukuki devletin oluşmasını sağlar³⁷⁴.

Kırgızistan Cumhuriyeti *Jogorku Keneşi*'ne parti listesine göre oran sistemiyle 5 sene süre için 120 milletvekilinden oluşan temsilciler seçilir. *Jogorku Keneş*'e üye olma kuralına göre seçim gününe kadar adaylığını gösteren, 21 yaşına gelmiş, seçime katılma hakkı olan Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı temsilci olarak seçilebilir (70. md).

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ile oluşturulan devletin hükûmet sistemi, parlamenter hükûmet sistemine doğru gelişme yoluna koyulduğundan, meclise birçok yetki ve haklar verilmiştir:

- *Jogorku Keneş* kanun oluşturmaya, yetki ve hakları çerçevesinde siyasi kontrol işlerini gerçekleştirmeye yetkilidir;
- Referandumu uygulama ile ilgili kanunu kabul eder, cumhurbaşkanı seçimini düzenler;
- Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesiyle ilgili kararı kabul eder;
- Kırgızistan Cumhuriyeti sınır değişikliklerini yapma sorunlarını çözer;
- Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet programını inceler, güven ve güvensizlik oyuyla ilgili karar alır. Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet üyelerini siyasi olarak kontrol eder Cumhurbaşkanı'nın tavsiyesi ile Milli Bankanın başkanını, Yargıtay'ın hakimlerini işe tayin eder ve görevlerinden alır;
- Bazı organların görevlilerinin üçte birini görevlerine tayin eder ve görevlerinden alma kararını kabul eder.Önemle belirtilecek olan yetki ve haklarından biri ise; ülkeye zarar geldiği durumda hemen savaş hali olduğunu ilan etmesi ve buna göre karar almasıdır. Asker rütbelerini, diplomatik rütbeleri ve özel rütbeleri belirler ve devlet ödülleri verir: Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Başsavcısının, Milli Bankanın Başkanını, Takas Odası ve Ombudsmanların raporlarını dinler (74.madde).

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin siyasi partileri bölgelere kendi dairelerini kurar, sorumlulukları yüklenerek yerel halkın tabakasıyla sıkı bağ içerisinde olurlar.

³⁷⁴ K.M. Osmanaliev, T. A. Cumabekova, R.Ş Azıgaliev, **Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, bilimsel uygulamalı açıklama**, Bışkek 2016. s. 179.

Böylece halktan sık sık haberdar olmanın düzenini oluşturmuşlardır. Böyle çalışmaların amacı yerel organların aktiviteleri ile birlikte çalışmak ve yüksek merkez organlara temel ve büyük sorunları ulaştırmaktır.³⁷⁵ Özetleyecek olursak, Kırgızistan Cumhuriyeti yasama organının ülkede parlamenter demokrasininin geliştirilmesinde katkısı büyüktür.

2.1.3.2. Yürütme Organı

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 26 Haziran 2010'da kabul edilen Anayasası'nda, Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organı 5. Bölümde yer almıştır, 83. Maddeden 92. maddeye kadar Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organı "Hükûmetle" ilgili olarak düzenlenmiştir.

Hükûmet Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organının yüksek organı sayılır. Hükûmette başbakan yöneticidir. Hükûmet aşbakan, başbakan yardımcılarında ve bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Hükûmet yapısı bakanları ve komiteleri kendi kapsamında bulundurur (83.md).

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde hükûmeti oluşturma düzeni önceki anayasaya göre 2010 yılında kabul edilen anayasa ile farklı olmuştur. Çünkü bu anayasa devlet yönetim sistemini parlamenter sistem doğrultusunda oluşturmaya yöneldiğinden yürütme organı aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Hükûmet oluşturma düzeninde, Kırgızistan Cumhuriyeti *Jogorku Keneşin*'de en çok oya sahip olan parti ya da koalisyonla birleşen partiler ilk toplantı düzenlenmesinden başlayarak 15 iş günü içerisinde, başbakan görevine adayı *Jogorku Keneş*'e sunar. Tavsiye edilmiş olan aday hükûmetin yapısını ve çalışma planını *Jogorku Keneş*'e sunar. Eğer verilmiş olan sürede başbakan seçilmezse o zaman cumhurbaşkanı meclis partilerinin birisine 15 iş günü süresi içerisinde meclis çoğunluğu oluşturmaya ve başbakan adayını belirtmeyi tavsiye eder. Eğer bu durum iki defa tekrarlanırsa o zaman hükûmet yapısını oluşturma görevi tekrar *Jogorku*

³⁷⁵ Şeripov, s. 65.

Keneş'e verilir. Cumhurbaşkanı tarafından 3 gün içerisinde başbakanı ve bakanları seçmeyle ilgili karar imzalanır.

Yukarıda gösterilmiş olan süreler içerisinde hükûmet yapısı oluşturulmazsa o zaman Cumhurbaşkanı *Jogorku Keneş*'e süresinden önce seçim yapma emrinde bulunur. Tekrardan seçim yapılmasıyla *Jogorku Keneş* oluşturulana kadar önceki hükûmet ve hükûmet üyeleri kendi sorumluluklarını yerine getirir (84.md).

Kırgızistan Cumhuriyeti başbakanı kendi yetki ve haklarını kullanarak hükûmeti yönetir, bütçeyi oluşturur ve *Jogorku Keneş*'e verir, ülke güvenliğini sağlanmasını ve kanunun yerine getirilmesini sağlar, suç işlenmesini önler. Hükûmet kararını imzalar, hükûmet toplantılarını düzenler, uluslararası anlaşmaları imzalar ve onların gerçekleşmesini sağlar. İdari dairelerin başkanlarını seçer ve görevinden alır. Yerel Konseylerin tavsiyesiyle Yönetim Kurulları'nın yöneticilerini seçer ve görevinden alır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Hükûmeti kendi faaliyetiyle ilgili her sene *Jogorku Keneş*'e rapor verir. Eğer verilmiş olan raporu dinledikten sonra *Jogorku Keneş* yeterli olarak kabul etmezse o zaman hükûmet istifa etmek zorunda kalır. *Jogorku Keneş* hükûmete güvensizlik oyunu kullanma hakkına sahiptir³⁷⁶.

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 86. maddesinde belirtildiği gibi başbakan *Jogorku Keneş*'e her sene bir defa hükûmete güvenoyunu verilmesi için bir konuyu ele alabilir. *Jogorku Keneş* tarafından hükûmete güvenoyu verilmesi hususunu kullanmaktan vazgeçilirse o zaman Cumhurbaşkanı 5 iş günü içerisinde hükûmetin istifasıyla ilgili belgeyi imzalar ya da *Jogorku Keneş*'e süresinden önce seçim yapılması görevini verir.

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 86. Maddesinden yola çıkarak *Osmanaliev*'in kitabından yararlanarak bakacak olursak bu durum parlamenter hükûmet sisteminde hükûmet ile meclisin arasındaki siyasi ilişkinin ne kadar düzeyde sağlam olması gerektiğini bize gösterir.³⁷⁷

Yeni 2010 Anayasasın'dan belirtilecek olan önemli nokta, cumhurbaşkanının ve başbakanın haklarının bazılarının yerel yönetim organlarına dağıtılmasıdır. Yerel

³⁷⁶ Şeref İba, **Kırgızistan'ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş**, Avrasya etüdler 36/2009-2(47-62), bkz: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/421933>. (Erişim tarihi 06.10.2019).

³⁷⁷ Osmanaliev, **Bişkek 2016**, s. 196.

yönetim organlarının faaliyeti bu yerel kuruluşlar tarafından kendi çıkarlarına göre yapılacaktır.

Yerel Konseyler, yerel yönetimin temsilci organlarıdır;

Şehir belediyeleri ve köy muhtarlığı yerel yönetimin yürütme organı sayılır. Bu yürütme organları ve onların görevlileri kendi faaliyetleriyle ilgili yerel konseye rapor verirler (Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Anayasası 111.md)

Kırgızistan Cumhuriyeti anayasa gelişiminde cumhurbaşkanının yetki ve haklarına sınırlamaları yapma ve yürütme organının (hükümet) faaliyetini güçlendirme amacı öne çıkarılmıştır. Bunun nedeni herkesçe anlaşılabilirliği gibi Kırgızistan Cumhuriyeti hükümet sistemindeki yanlışlıklar neticesinde, ülkede başkanın iktidarını güçlendirerek genel halk iktidarını bir yönetimde birleştirmesi ve ailesel yönetime destek vermesi girişimlerini engellemek adına, başkanın yetki ve haklarını sınırlamakla çözüm bulunacağı düşüncesidir. Kırgızistan Cumhuriyeti başkanının yetki ve hakları *Jogorku Keneş* ve hükümetin ortaklığıyla azaltılmıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yeni anayasaya göre genel seçimle halk tarafından 6 sene için seçilir, aynı insan iki defa cumhurbaşkanı olarak seçilemez (60. md). Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak 35 yaşından küçük ve 70 yaşından büyük olmayan Kırgızistan Cumhuriyeti'nde en az 15 sene ikamet eden Kırgızca bilen, Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşları seçilebilir.(md.62)

Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı devletin sembolü sayılır. Cumhurbaşkanı devletin maliye ve ekonomik düzenlemelerine karışamaz ve hükümet kadroları politikasına da karışma hakkı yoktur.

2.1.3.3. Yargı Organı

Yargı organı, üç organdan biridir. Yargı organı ülkede barışı, siyasi istikrarı sağlamada, sivil halkın bağımsızlığını ve hakkını korumada önemli yer tutar.

Yukarıdaki bölümlerimizde de değindiğimiz gibi Kırgızistan Cumhuriyeti yargı organı Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ile birlikte birkaç defa reformlara uğramıştır. Ülkede mahkemelerin yetkisi arttırılmış ve hukuki sistem düzene

sokulmuştur. Hâkimler kurultayı düzenlenmiştir. Ülkede 2010 tarihinde yaşanan iktidar değişiminde işte bu yargı sisteminin etkisi görülür.

Kırgızistan Cumhuriyeti 2007 Anayasası'na göre Kırgızistan Cumhuriyeti'nin yapısı: Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Yargıtay, Anayasa Mahkemesi, yerel mahkemelerden (il, şehir mahkemeleri, askeri mahkemeler ve köy ihtiyar heyeti mahkemesi)³⁷⁸ oluşmuştur.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde, Anayasa Mahkemesi özel yetki ve haklara sahip olmuştur. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Anayasa Mahkemesi ülkedeki iki başkanın ebedi iktidarını oluşturmaya destek olmuştur. Bundan dolayı ülkede iki defa devrim yaşanmış, birçok düzen bozuklukları sebebiyle mahkeme reformları zarara uğramıştır. Böylece ülkede büyük değişiklikler yaşanarak yeni hükûmet kurulmuştur. Kırgızistan Cumhuriyeti geçici Hükûmetinin Başkanı tarafından 7 Nisan 2010 tarihinde 1 No'lu Kararname yayınlanmıştır. Buna göre “Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırgızistan Cumhuriyeti Geçici Hükûmetinin özel kararına kadar dağıtılsın” diye karar kabul etmiştir. 27 Haziran 2010 senesindeki referandum genel halkoyuyla geçerek Anayasa Mahkemesi Yargıtay'ın içerisinde “Anayasa Dalı” olarak Yargıtay'ın yönetimine girmiştir³⁷⁹.

Dolayısıyla Kırgızistan Cumhuriyeti 2010 Anayasası'nda hukuki sistemine tamamen reform yapmaya çaba göstermiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 27 Haziran 2010 yılında kabul edilen Anayasası'nda, Kırgızistan Cumhuriyeti Yargı organı 5. bölümde yer almıştır, 93. maddeden 103. maddeye kadar Kırgızistan Cumhuriyeti yargı organıyla ilgili düzenleme yapılmıştır.

Anayasada hakimleri göreve tayin etme düzeni tavsiye edilmiştir. Adayları seçerken mahkeme dışında, araştırmacılar ve sivil teşkilatların temsilcileri katılarak hâkimleri seçmeyle ilgili konsey oluşturmuştur³⁸⁰. Hâkimleri seçmeyle ilgili konseyin yapısını, yasada gösterilmiş olan düzende *Jogorku Keneş* kabul eder (Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası 74.madde, 4.bent, 2. fıkrası).

Anayasada belirtildiği gibi hâkimleri göreve almada, hâkimleri seçmeyle ilgili konseyin kararı yetersiz sayılır. Cumhurbaşkanı, Yargıtay'ın hâkimlerini

³⁷⁸ bkz; <http://jogorku.sot.kg/jogorku-sot/jogorkusot/taryh> (Erişim tarihi 01.11.2017.)

³⁷⁹ bkz; <http://constpalata.kg/kg/about/istoriya/>, (Erişim tarihi 31.01.2017.)

³⁸⁰ Şeripov, s. 64.

seçmek için hâkimleri seçmeyle ilgili konseyin tavsiyesiyle *Jogorku Keneş*'e gönderir. Onları görevinden almak için Hâkimler Konseyi tavsiyesiyle yine *Jogorku Keneş*'e sunulur. Yerel mahkeme hâkimlerini, hâkimleri seçmeyle ilgili konseyin tavsiyesiyle göreve alır ve hâkimler konseyi tavsiyesiyle görevinden alınırlar (64.md).

Yargıtay'ın yapısı ve oluşumu aşağıdakilerden oluşur: Yargıtay başkanı, başkanın 4 yardımcısı ve 30 hâkim'den oluşmaktadır³⁸¹.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde hâkimler, başkanlarını kendileri seçer. Her üç senede bir başkanlığa yeni hâkim gelir. Hâkimlerin davranışları kanuna uygun olduğu durumda görevine devam edebilir. Bunun gibi hukuki düzenlemeler eklenmiştir. Hâkimler düzeni bozduklarında ise, kanunla cezalandırılır³⁸².

Yargı organı yukarıda belirtilen kuralların temelinde devletin ve sivil halkın çeşitli çıkarlarını kanuna uygun şekilde her zaman korur. Kırgızistan Cumhuriyeti ve Anayasası'nda belirtildiği gibi Kırgızistan Cumhuriyeti Mahkemeleri'nde mahkeme işlerine hiçbir organın karışmasına imkan vermez. Hâkim, kendi insanlığının ve namusunun temelinde doğru, adil karar vermek zorundadır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin adaletini gerçekleştirmede sadece kendi yetki çerçevesinde iş yürütür.

2.1.4. 2010 Anayasası'nda Yapılan 11 Aralık 2016 Anayasa Değişikliğine Göre Geçerli Olan Kırgızistan Hükûmet Sistemi

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 27 Haziran 2010'da kabul edilen anayasasını yeniden değiştiren anayasa değişikliğidir. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasa değişikliği yüksek kuvvete sahiptir ve halkoyuyla kabul edilmiştir.

Yukarıdaki konularımızda değindiğimiz gibi 2010 Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası erkleri net olarak paylaşırma, halk iktidarını sağlama, özel bir insanın ya da bir ailenin yönetimini önlemek amacıyla demokratik parlamenter sistemi

³⁸¹ Osmonaliev, s. 226.

³⁸² Kırgızistan Cumhuriyeti Kanunu 18 Haziran 2003 s. No: 153, **Kırgızistan Cumhuriyetinin Yargıtay ve yerel mahkemeleri hakkında**, (K.C. 10 Haziran 2004 s. No: 85, 7 Haziran 2006 s. No: 105, 7 Mayıs 2007 s. No:69, 1 Haziran 2007 s. No:76, 25 Haziran 2007 s. No:91, 23 Haziran 2008 s. No:134, 13 Haziran 2011 s. No:39, 27 Haziran 2016 s. No: 151, 30 Temmuz 2016 s. No: 154, 5 Ağustos 2016 s. No: 165 kanunların baskısına göre), kanununun 13. Maddesi.

geliştirmeyi planlayarak kabul etmiştir. Ancak bu anayasa kendi amacına ulaşmadan iktidar paylaşma hususunda karışıklık hala yaşanmaktadır. Anayasada yer alan hükümler bağlamında, Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmetinin çalışma süresinin kısalarak sık sık değişmesi bunun kanıtı olmaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti, *Cogorku Keneş*'i V. ve VI. döneminin milletvekilleri anayasa kurallarında yaşanan sorunları yeni anayasaya değişiklikleri yapmadan düzene sokmanın imkânsız olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla bu sorunların çözülmemesi insan haklarını gerçekleştirmede, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin güvenliğini korumada ve istikrarlı gelişmesini sağlamada, yasama organının bağımsızlığını korumada engeller doğurmuştur.³⁸³ Bu ve diğer sorunları dikkate alarak, dengeyi koruma amacıyla 11 Aralık 2016 tarihinde Kırgızistan Cumhuriyeti referandumuyla (genel halk oy verme yoluyla)³⁸⁴ Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklikler yapılmıştır.

2016 Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda yapılan değişikliklerle ilgili bahsedecek olursak: Yürütme organını kuvvetlendirmek, erklerin kendi aralarında hareket etme ilkesini koymak, devlet yapısının dengesini sağlamak istenmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti 2010 senesindeki Anayasası'nın 6, 16, 20, 24, 26, 36, 41, 50, 64, 68, 70, 72, 74, 75, 84, 86, 87, 89, 94, 95, 96, 102, 104 maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu maddeler Kırgızistan Cumhuriyeti başkanı, Kırgızistan Cumhuriyeti yasama organı, Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organı ve yargı organı yapılarına düzeltmeler getirmiştir. Değiştirilmenin temel amacı Kırgızistan Cumhuriyeti yönetim sistemini parlamenter sisteme sokmak ve aynı zamanda yürütme organının(hükûmetin) ilkelerini netleştirmek, yetki ve haklarını çoğaltmaktır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası 70, 72, 75, 81, 87. maddelerine yapılan değişiklik 1 Aralık 2017 tarihinden başlayarak yürürlüğe girmiştir. Çünkü başbakanın yetki ve haklarının çoğalması, cumhurbaşkanının yetki ve haklarının azalması 2017 senesinde yeni seçilen başkanın süresinin başlamasıyla birlikte yürürlüğe girmesi planlanan maddelerdi.

³⁸³ Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneşi VI. Dönüm milletvekilleri, **Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasına değişiklikleri yapmayla ilgili Kırgızistan Cumhuriyeti yasama projesine belge**, Bışkek 2016.

³⁸⁴ Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası (28 Ocak 2017 senesi "Erkin Too" gazetesinde yayınlanmıştır)

Kırgızistan Cumhuriyeti yeni cumhurbaşkanı seçimi 15 Ekim 2017 tarihinde düzenlenmiştir³⁸⁵.

Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organını hükûmet yürütmektedir, onlar yasal güce sahiptir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 11 Aralık 2016 tarihinde kabul edilen Anayasası'nda Kırgızistan Cumhuriyeti Yürütme organı 5.bölümde yer almıştır, 83-92. Maddeye kadar Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organı olan "hükûmet" ile ilgili açıklama yapılmıştır.

Hükûmet, Kırgızistan Cumhuriyetinin yürütme organının yüksek organı sayılmaktadır. Hükûmette başbakan yöneticidir, hükûmet başbakan, başbakan yardımcıları, devlet makamları başkanlarından ve devlet komitelerinden oluşmaktadır. Hükûmet yapısı bakanları ve komiteleri içerir (83.md).

2016 Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'na yapılan ekleme ve değişikliklerin temelinde Kırgızistan Cumhuriyeti Başkanı'nın bazı yetki ve hakları azaltarak başbakanın yetki ve hakları çoğaltılmak vardır. Bu değişiklikler aşağıdaki gibidir:

- Başbakan, koruma ve güvenlik sorunlarını üstlenen devlet yöneticileri dışında, hükûmet üyesini görevinden alma tavsiyesinde bulunma hakkına sahiptir. Cumhurbaşkanı başbakanın tavsiyesini aldıktan sonra 5 iş günü içerisinde bu konuyu ele almazsa o zaman başbakan *Jogorku Keneş*'in çoğunluk koalisyon liderleriyle anlaşarak hükûmet üyesini sahip olduğu görevinden alma hakkına sahiptir. Hükûmet üyesi görevinden alındıktan sonra onun yerine başbakanın tavsiyesini *Jogorku Keneş* beğenirse başbakan birini tayin edebilir (87.md. 5.b.);
- Başbakan yerel devlet yönetimlerinin başkanlarını tayin eder ve görevinden alır (89.md. 7.b.);
- Başbakan bütçe ve vergiyle ilgili kanunu imzalamaya ve cumhurbaşkanına bu konudaki kanunları imzalamadan geri göndermeyle ilgili görüşüyle başvurma hakkına sahiptir (81.md. 2.b);
- Eğer *Jogorku Keneş*'in milletvekili başbakan veya birinci başbakan yardımcısı olarak seçilirse *Jogorku Keneş*'in toplantılarında oy verme hakkına sahip olur (72.md. 3.b.).

³⁸⁵ bkz; https://m.ru.sputnik.kg/trend/election_president_of_kyrgyzstan_20170215/?mobilereturn=no (Erişim tarihi 15.10.2017).

Bu ve diğer değişiklikler ile Kırgızistan Cumhuriyeti yürütme organını güçlendirme, parlamenter yönetim sistemine daha yaklaşma hedeflenmiştir.

Yukarıdaki değişiklikleri dikkate alırsak Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmeti sistemi ne kadar tartışılmışsa da parlamenter ve başkanlık hükûmet sistemini içeren karma bir hükûmet sisteminden uzaklaşmaz. Çünkü parlamenter hükûmet sisteminin tarihine bakacak olursak, ilk defa İngiltere monarşisi ile meclisin arasında yaşanan tartışmadan doğan sistem olarak bilinmiştir³⁸⁶ Devlet başkanı sembolik, bakanlar kurulu siyaseten güçlü, meclis ise etkilidir. Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet sisteminde bu sistemin bazı hususlarının olmaması parlamenter hükûmet sisteminden uzaklaşmadır. Buna rağmen 11 Aralık 2016 tarihinde değişikliğe uğrayan anayasa parlamenter hükûmet sistemine geçiş yolu arayışındadır.

2.2. TÜRKİYE’DE HÜKÛMET SİSTEMİ

2.2.1. Türk Anayasacılık Tarihinde Hükûmet Sistemi

Anayasalar hukukla, anayasa kurallarıyla sınırlanmış devlet iktidarı anlayışını oluşturmak için vardır. Anayasalar devlet yönetiminde devletin hukuksal düzeninin kurallarını belirlerler.³⁸⁷ Anayasa devleti sınırlama, yönetimin hukuka, kanuna ve hukuk devleti kurallarına uymasını sağlamak amacıyla oluşturulur³⁸⁸. Dolayısıyla Anayasa kavramı devletin temel işlemlerini, fonksiyonlarını gerçekleştirmeyi; yönetilmesini, temel hak ve özgürlüklerin tanınmasını, onların hukuki garantiye sahip olmasını, yöneticilerin yetki ve haklarının hukuk kurallarıyla sınırlanmasını, yargılama süreçlerinin de bağımsız mahkemeler tarafından adil olarak incelenmesini amaçlar³⁸⁹.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren anayasacılık hareketleri Batı Avrupa’da başlayarak dünyaya yayılmıştır³⁹⁰. Anayasa kavramı ile demokratik anlayış arasında XVIII. yüzyıldan itibaren şekillenen sıkı da bir bağ vardır. Bundan

³⁸⁶ Şahin, s. 14.

³⁸⁷ Hasan Tunç, Faruk Bilir, Bulent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 6. Baskı, Ankara, 2015, s. 11.

³⁸⁸ İba, s. 4.

³⁸⁹ Tunç, s. 11.

³⁹⁰ İba, s. 4-5. İba’nın kitabından faydalananak bunları belirtebiliriz. “Anayasacılık hareketleri altında anayasal belgeler ve yazılı anayasalar şunlardır: 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Kanun-u Esasi, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası”

dolayı monarkın yönetime ait olan görev ve yetkilerini sınırlamak için her ülkede demokratik döneme doğru meşruti yönetimlerde anayasa ile yol alınmıştır.³⁹¹

Demokratik sisteme geçme yollarını iki grupta belirtebiliriz. Reforma dayalı yöntemde, demokratik sisteme geçme hareketlerinde sistem otoriter rejimin yöneticileri tarafınca değiştirilerek demokratik sisteme geçilir.

Bozulmaya dayalı yöntemde, eski rejimin çeşitli yollarla bozulması görülür. Mecburen, otoriter rejimin yöneticileri ve demokrasi isteyenler arasında “anlaşma” ya da “pakt” yolu³⁹² ile sistemin düzeltilmesi çabası gerçekleşir.

XVIII. yüzyıldan başlayarak anayasa düşüncesi sürekli gelişme yoluyla önem kazanır. Dünyadaki bazı ülkelerde reformlar, miting, protestolar, devrimler yaşanmıştır. Mesela, 1776’da Amerika’nın³⁹³ ve 1789’da Fransa’nın hükûmet değişimlerini ve devrimlerini belirtebiliriz³⁹⁴. O devrimlerden sonra bazı ülkelerin anayasaları devrimden sonraki duruma göre gelişme yoluna koyulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda Sened-i İttifak ile başlayan dönemle anayasacılık düşüncesi yavaş yavaş Osmanlı Devleti’nde de önem kazanmış, tanzimat ve ıslahat fermanlarından sonra, ilk yazılı anayasa olarak Kanun-u Esasi ile birlikte ilerleme kaydetmiştir³⁹⁵

Sened-i İttifak padişahın (II.Mahmut) sınırsız iktidarını sınırlayan bir hukuki metindir. Hukuki anlamda Sened-i İttifak “iki taraflı” bir belge yani sözleşmedir³⁹⁶. Osmanlı İmparatorluğu’nda Sened-i İttifak, padişah ile ayanlar arasında imzalanan karşılıklı yükümlülükleri içeren bir anlaşmadır ve böylece ilk kez padişahı, mutlak monarşiyi hukuki anlamda sınırlandırma Sened-i İttifak’la beraber gerçekleşmiştir³⁹⁷.

Tanzimat Fermanı, padişah Abdülmecit’in izniyle 1839’da yayınlanmıştır. Ferman’da önemli klasik haklar ve özgürlükler tanınmıştır. Bu hak ve özgürlüklere saygı gösterme açısından söz verilmiştir³⁹⁸. Tanzimat Fermanı ile padişah insanların, malların ve ahlaki güvenliliğin korunmasını, vergi toplamada adil davranmayı kabul etmiştir. Kanunsuz kimseye ceza verilmez ve zorlama işler yaptırılamaz. Suçlu

³⁹¹ Tunç, s. 12.

³⁹² Tunç, s. 13.

³⁹³ bkz: <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/amerikan-bagimsizlik-bildirgesi-110> (Erişim tarihi 11.01.2018.)

³⁹⁴ Bkz: <https://books.google.com.tr/books?id=l5idbwaaqbaj&pg=fransa%20&f=false> (Erişim tarihi 11.01.2018.)

³⁹⁵ Tunç, s. 13.

³⁹⁶ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Bursa, 2000, s. 3-12.

³⁹⁷ Demir, s. 171.

³⁹⁸ Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Ankara, Mayıs, 2011, s. 37.

insana, suçlu olduğu kanıtlanmadan ceza verilmez gibi hukuki kurallar eklenmiştir. Mali güce göre vergi ilkesi, devlet harcamalarında kanunilik, ırz, namus, şeref dokunulmazlığı, yargılanma hakkı, yargılamanın aleniliği, askere almada adalet ilkesi, can güvenliği, mülkiyet hakkı, müsadere yasağı, eşitlik ilkesi, kanunun üstünlüğü ilkesi kabul edilmiştir.³⁹⁹.

Islahat Ferman'ı, padişahın (Abdülmecit) izniyle yayınlanmıştır. Bu Ferman'da padişah müslüman olmayan insanlara aynı hukuki statüde davranmayı ve kişi güvenliğini sağlamayı taahhüt etmiştir. Askerlik, eğitim, memurluk ve vergide müslümanlar ile müslüman olmayanlar arasında tam eşitlik sağlanmıştır.⁴⁰⁰. Bu fermandaki şartlar, Ali Paşa ile İngiltere ve Fransa elçileri tarafından da teyit edilmiştir.⁴⁰¹.

2.2.1.1. 1876 Kanun-u Esasi Dönemi Mutlak Monarşiden Meşrutiyete Geçiş

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçme sürecinde birçok fikirlerin ortaya atıldığı bir gerçektir. Anayasaların her sorunu çözmesi beklenemez ancak 1876 Anayasası belirli sorunların çözülmesi yönünde bir umut olmuştur.⁴⁰². O dönemde padişah yetki ve haklarını koruma çabasında da bulunmuştur. Padişahın tüm yetki ve haklarının sınırlanması gereği dillendirilince, padişah kendi yetki ve haklarını korumak için meşrutiyete geçme fikrini benimsemiştir.⁴⁰³ Osmanlı İmparatorluğu'nun, çöküntüden kurtulabilmesi amacıyla anayasal bir monarşiye geçilmesi için 1876 Kanun-u Esasi'nin yayınlandığı da yadsınamaz bir tarihi gerçektir.⁴⁰⁴

Burada konumuza girecek olursak, Türk tarihinde 1876 senesinde yazılmış olan Kanun-u Esasi yardımıyla padişahın mutlak yetkilerinin sınırlandırılmasının ilk

³⁹⁹ Tunç, s. 24; Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, s.12.

⁴⁰⁰ Öz, s. 41-42.

⁴⁰¹ Tunç, s. 24.

⁴⁰² Hasan Tahsin Fendoğlu, **Anayasal Derinlik, Türkiye'nin Anayasal Hafızası Türk Anayasa Tarihi**, Ankara, 2012, s. 858-859.

⁴⁰³ Gören, s. 40-41.

⁴⁰⁴ Peri Uran, **Yasama İşlerinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri**, Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara, 2008, s. 193.

adımı atılmıştır. Tam anlamı ile sınırlandırma ise 1909 anayasa değişiklikleri ile olmuştur.⁴⁰⁵

1876 senesinde Kanun-u Esasi'yi yazarken Fransa'da yaşanan devrimden sonraki düşünceler incelenmiştir. Kanun-u Esasi, yazıldığı dönemde Fransa ve Belçika'da yürürlükte bulunan anayasalardan esinlenilerek yazılmıştır. Böylece anayasa oluşturulmuştur; bu kaynaklardan yararlanılarak yazıldığı süreçte anayasayı oluşturan komisyon Mithat Paşa'nın o dönemde isteği ile Avrupa'da yeniden kullanılmakta olan 1875 senesindeki III. Fransa ile 1830 senesindeki Belçika, Prusya Anayasalarını taslak metin almıştır Ne var ki, anayasa komisyonunun, bu metinlerin meşruti sisteme ait olan ait olan taraflarını çıkarıp sadece mutlak monarşi rejimine yararlı olan taraflarını aldıkları söylenir.⁴⁰⁶

Kanun-u Esasi yazılırken Belçika Anayasası'na benzetilerek yazıldığını belirtmiştik. Oysa ki, Belçika Anayasası ise monarşik devletin yürütme mekanizmasına göre yazılmış bir anayasadır⁴⁰⁷.

Yine de, Kanun-u Esasi ile “sınırlı monarşi” sistemi kurulup Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerindeki ilk anayasa kabul edilmiştir. Parlamenter monarşinin ilk adımları atılmıştır.⁴⁰⁸

2.2.1.1.1. I. Meşrutiyet Dönemi Hükûmet Sistemi

I. Meşrutiyet döneminde devlet yönetimi sisteminde çok büyük değişiklikler olmuştur. Osmanlı Devleti artık meşruti monarşi sistemini yasama, yürütme ve yargıda uygulayacaktır.⁴⁰⁹

Kanun-u Esasi'den önceki dönemdeki padişah 5. Murat tahtından indirilerek yerine 2. Abdülhamit gelmiştir. Mithat Paşa, 5. Murat'ın tahttan indirilmesinden sonra yerine çıkacak olan veliaht şehzade 2. Abdülhamit'ten anayasa sözü almıştı.⁴¹⁰ Bu anayasaya Kanun-u Esasi ismini veren 2. Abdülhamit olmuştur. Devletteki

⁴⁰⁵ Öz, s. 42.

⁴⁰⁶ Tunç, s. 26.

⁴⁰⁷ Emin Memiş, **Türkiye’de Anayasa Gelişmeleri Eğirisi (1808-2011) Anayasa Hukuku Notları Genişletilmiş ve Yenilenmiş**, 6. Baskı, İstanbul, 2011, s. 67.

⁴⁰⁸ Tunç, s. 26-27.

⁴⁰⁹ Gören, s. 39.

⁴¹⁰ Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 1. Baskı, İzmir, 1997, s. 16.

eğitimli insanlar, rütbeli askerler, padişah tarafından tayin edilen devlet adamlarıyla birlikte anayasa yazmak için bir komisyon oluşturulmuştur. Mithat Paşa bu komisyonun başına geçmiştir⁴¹¹. Önemine binaen tekrarlayacak olursak, anayasayı yazarken o dönemdeki başarılı uygulanmakta olan anayasalar olarak tanınan Avrupa ülkelerinin anayasalarını örnek almışlardır.⁴¹²

1876 yılında Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte siyasal sistemde, parlamento ilk kez yasama olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok önemli bir politik aktör olarak göreve başlamıştır. Kanun-u Esasi Anayasası'na kadar yazılı bir anayasa olmamıştı Osmanlı'da. Kanun-u Esasi ile yazılı anayasa oluşturularak anayasanın en önemli kuralları olarak Mebusan Meclisi'nin seçim yoluyla seçilerek padişahın sınırsız yetki ve haklarını sınırlaması yolu kurumsal olarak başlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda başbakan ve bakanlar kurulna benzetebileceğimiz Heyet-i Vükela diye adlandırılan kurul oluşturulmuştur. Anayasa, yasama ve yürütme organlarıyla padişahın yetki ve haklarını paylaştırmayı düzenlemiştir. Bundan dolayı Kanun-u Esasi'nin parlamenter sistemin ilk adımlarını atmıştır denebilir.⁴¹³

Ne var ki, 1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin tam olarak parlamenter sistemi getirdiği şeklindeki düşünce yanlış bir düşüncedir⁴¹⁴. Anayasanın normatif düzenlemelerine bakıldığında, devlet yönetiminde yetki ve hakların padişaha ait olduğunu apaçık görülmektedir. Mesela, yürütme organının yöneticisi padişahın yasama organının işine, kanun teklifine izin vererek karışması, meclisi hukuken dağıtabilmesi, çeşitli sorunları çözmede en son karar verici merciin padişah olması,⁴¹⁵ bunu kanıtlar. Dolayısıyla I. Meşrutiyet döneminde Kanun-u Esasi ile yasama ve yürütmeye Padişahın yetkileri güçlüdür, başat siyasi aktördür.⁴¹⁶

Burada her organ üzerine ayrı ayrı duracak olursak Kanun-u Esasi döneminde yürütme yetkisi Heyet-i Vükela organına, yargı yetisi ise mahkemelere (Mehakim) verilmiştir. Heyet-i Vükelay padişahın önünde sorumludur. Farklı bir

⁴¹¹ Memiş, s. 67.

⁴¹² Gören, s. 39.

⁴¹³ Deniz, s. 45.

⁴¹⁴ Erdoğan, s. 138.

⁴¹⁵ Erdoğan, s. 138.

⁴¹⁶ Öz, s. 42.

deyişle padişahın yönetimi yürütmede asıldır. Bu organda çalışanları padişah istediği zaman görevine atayıp görevine son verebilmiştir⁴¹⁷

O halde, önemle belirtilmesi gereken husus şudur ki, siyasal sistemde yasamada ve yürütmede son söz padişaha verilmiştir⁴¹⁸.

Bu Anayasa ne kadar yeni bir sisteme neden olsa bile, padişahın haklarını sınırlama çabaları bir sonuca ulaşamamıştır. Yürütme ve yasama organlarını padişahın bir şekilde yönetmesinden dolayı bu sistemi “güçsüz parlamenter monarşi sistemi” olarak adlandırmak mümkündür⁴¹⁹.

Yargıda Şer’iye ve Nizamiye mahkemeleri görev yapmaktadır. Şeriye yargı organı, şeriat açısından davalara bakar yani Osmanlı Devleti’nde fıkıh esasına göre yargılama yapan mahkemelerdir. Nizamiye mahkemesi ise ceza ve ticaret davalarına bakar. Nizâmiye mahkemelerinin ilk çekirdeğini Tanzimat sonrası ceza kanunlarının uygulanması için 1854’te İstanbul’da kurulan meclis-i tahkikler oluşturur. Bunun dışında yine bir organ Divan-ı Ali olarak adlandırılmıştır. Bugünkü Yüce Divanın Osmanlı’daki karşılığı Divan-ı Alidir. Yargı erki açısından anayasa önemli güvenceler getirmiştir.⁴²⁰

Sonuç olarak belirtecek olursak I. Meşrutiyet dönemi sonlarında padişah siyasal buhran ve Osmanlı- Rus savaşı sebebiyle, bazı mebusların Ruslarla görüşmesi üzerine, yetki ve haklarını kullanarak 14 Şubat 1878 tarihinde yasama organını tatil etmiştir.⁴²¹ Padişah yasama organını ve temsilcilerini tatile çıkardıktan sonra 30 sene boyunca tekrar meclisi toplantıya çağırmamıştır. İttihat ve Terakki olarak adlandırılan grup tarafınca Manastır’da hürriyet ilan edilince, Sultan II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 günü gece Kanun-u Esasi’yi yeniden yürürlüğe koydu.⁴²² İşte o gecenin sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’nda II.Meşrutiyet dönemi başlamıştır.

⁴¹⁷ Odyakmaz, s. 9-10.

⁴¹⁸ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 116.

⁴¹⁹ Gören, s. 22.

⁴²⁰ Tunç, s. 28.

⁴²¹ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 116-117.

⁴²² Şahin, s. 46.

2.2.1.1.1.1. Meclis-i Umumi

Kanun-u Esasi yasama organını, Meclis-i Umumi olarak adlandırır. Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan adlı iki meclisten oluşmuştur. Heyet-i Ayan, temsilcileri direk padişah tarafınca sonsuz süre için seçilmiştir. Heyet-i Mebusan ise iki dereceli seçim sistemi ile halk tarafından seçilmiştir. Heyet-i Mebusan mebusları bir bölgenin değil tüm Osmanlı İmparatorluğun temsilcileri olarak görev yapmışlardır⁴²³. Ama 1.Meşrutiyette, Heyet-i Vükela'nın Heyet-i Mebusana karşı sorumlu olduğu ilkesi anayasada düzenlenmemiştir.⁴²⁴

Kanun-u Esasi döneminde devletin yöneticisi olan padişah yürütmede anayasada belirtilmiş olan Meclis-i Umumi yasamada ve mehakimler de yargıda görev yapmıştır. O dönemde Osmanlı nesline ait olan bu yönetme hak ve sorumlulukları babadan oğulla ekber evlat sistemine göre geçmekte idi. Artık hanedanın saltanat ve yürütme yetkinse karşı yasamada Meclis-i Umumi olacaktı.⁴²⁵

Kanun teklif etme hakkı ise Meclis-i Vükelaya ve kendi görev alanını ilgilendiren konularada Meclis-i Umumiye aitti. Yasama organında kanun teklif ederken iki meclis kanadının teklifte bulunmadan önce padişaha danışarak onun izninin alınması zorunluydu. Eğer padişah izin vermezse o zaman kanun teklifinde bulunamamışlardır. 1.Meşrutiyet döneminde, kanun yapım usulünde padişahın izin verme ve veto hakkı vardır.⁴²⁶

Padişahın bu haklarına karşın Meclis-i Umumi yasama organında konular serbsetçe tartışılabilmiştir. Çünkü yasama organları, ülke sorunlarıyla ilgili fikirlerini söylemeye yetkili olmalıydı zaten. Net olarak belirtecek olursak Meclis-i Umumi temsilcileri padişahla danışmanlık yapan organ gibi işlev görmüştür aslında.⁴²⁷

⁴²³ Tunç, s. 28.

⁴²⁴ Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 19.

⁴²⁵ Tunç, s. 40

⁴²⁶ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 114-115; Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, s.17.

⁴²⁷ Erdoğan, s. 138.

2.2.1.1.1.2. Heyet-i Vükela

Kanun-u Esasi zamanında yukarıda da belirttiğimiz gibi yürütme yetkisi padişah ve Heyet-i Vükela üyelerine ait olmuştur⁴²⁸. Ancak yazılı olarak ne kadar Heyet-i Vükela üyelerine ait olsa da yürütme organını aslında padişah yönetmiştir. Heyet-i Vükela padişahın önünde sorumlu olmuştur. Padişah yasama organı önünde hiçbir sorumluluk üstlenmemiştir. Heyet-i Vükela üyeleri yasama organı önünde sorumlu olmamıştır. Padişah Heyet-i Vükela üyelerini göreve atamıştır ve onları görevden almıştır⁴²⁹.

Heyet-i Vükelanın, padişahın izni olmadan herhangi bir işi yapmaya ve herhangi bir kararı kabul etmeye yetkisi olmamıştır. Yürütme de başat siyasi aktör Kanun- Esasi gereği padişah olunca, yürütme organını tamamen padişah yönetmiştir. Yasama organının yürütme organını güvensizlik oyuyla görevden almaya hakkı yoktur. Padişahın ise yasama organını feshetme hakkı vardır⁴³⁰.

Böylece 1876 senesindeki anayasanın ne kadar tartışmalara neden olsa bile aslında monarşik sistemden uzaklaşmadığı görülür. Çünkü ülke tamamen padişah tarafından yönetilmiştir. İşte bu nedenle halk ve özellikle dönemin aydınları arasında memnuniyetsizlik ortaya çıkınca, padişahın yetki ve haklarını sınırlama amacıyla II. Meşrutiyet dönemine yol açacak olaylar süreci başlayacaktır.⁴³¹

2.2.1.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi Hükûmet Sistemi: 1909 Anayasa Değişikliği

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Sultan II. Abdülhamit 30 sene sonra tekrar Kanun-u Esasi'yi yürürlüğe koymuştur.⁴³² Jön Türklerin kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkede uygulanan yönetim sistemine karşı muhalefet hareketini organize etmiş ve neticesinde II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.⁴³³

⁴²⁸ Odyakmaz, s. 8-10.

⁴²⁹ Deniz, s. 46.

⁴³⁰ Erdoğan, s. 137.

⁴³¹ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 116.

⁴³² Demir, s. 181.

⁴³³ Özbudun, s. 25-26.

II. Meşrutiyet dönemi sadece siyasi anlamda değil memleketini geleceği açısından da önemli değişmelere yol açacaktır. Milliyetçilik ve Türkçülük fikrini, milli edebiyat fikrini içeren sosyo-kültürel gelişmeler yaşanmıştır.⁴³⁴ II. Meşrutiyet döneminde idare ve yargı alanında da bir takım reformlar yaşanmıştır⁴³⁵.

I. Meşrutiyet ile birlikte yürürlüğe giren Kanun-u Esasi'de 1909 senesinde çok önemli değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Sonuçta bu değişiklikler ile gerçek bir sınırlı monarşi uygulaması başlamıştır. Bu değişikliklerin sonucunda erkler arasında denge sağlanmıştır.⁴³⁶ Anayasada değişiklikler yapılması sonucunda, Heyet-i Vükela'nın Mebusan Meclisi önünde siyaseten sorumlu olması ilkesi benimsenmiştir. Padişahın meclisi hukuken feshetmesi çok zor şartlara bağlanmıştır. Sürgün yetkisi kaldırılmıştır. Yasamada da Meclis-i Mebusan etkili siyasi güç olmuştur.⁴³⁷

O halde, padişahın geniş olan yetki ve hakları 1909 Anayasa değişiklikleri ile sınırlanmıştır. Anayasa hükümleri çerçevesinde padişah tahta gelme sırasında yasama organı önünde anayasanın kurallarına boyun eğmeye, kendi halkına saygı duymaya yemin edecektir. Bu yeminlerini yerine getirmek zorunda olmuştur. Padişah eskisi gibi kendi bildiği gibi yönetmekten uzaklaştırılarak birçok hukuki sınırlamalar yapılmıştır. Artık yasama ve yürütmede padişah başat siyasi güç değildir.⁴³⁸

Padişahın devlet organlarının görevlilerini işe tayin etmesinde sınırlamalar oluşturulmuştur. Yürütme organının siyasi sorumsuz tarafını yönetmiştir. Tekrarlarsak, padişahın meclisi dağıtma hakkı sınırlanmıştır. Padişah kanunları mutlak veto etme hakkını kaybederek, kanunu bir defa reddetme hakkına sahip olmuştur. Mutlak veto geciktirici vetoya dönüşmüştür. Padişahın veto ettiği kanunları, Meclis 2/3 ile kabul ederse artık padişah kanunu tasdik etmek zorunda kalacaktır.⁴³⁹

⁴³⁴ İhsan Burak Birecikli, **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlan Üzerine Bir İnceleme**, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, ss. 211-226.

⁴³⁵ bkz: <http://www.almanaktr.com/index.php/konular/ii-mesrutseyet/39-ikinci-mesrutiyet-refo> (erişim tarihi 09.09.2019).

⁴³⁶ Gören, s. 42

⁴³⁷ Deniz, s. 47.

⁴³⁸ Gören, s. 43.

⁴³⁹ Şahin, s. 48-49.

Padişah sadrazamı tayin eder, sonra onun tavsiyesiyle hükûmet üyelerini oluşturan Heyet-i Vükela üyelerini atayabilir. Ancak bu sürece yasama organının da hükûmeti onaylaması kriteri eklenmiştir. Eğer yasama organı kabul ederse o zaman yürütme organı olarak Heyet-i Vükela göreve başlayacaktır.⁴⁴⁰

Sonuç olarak belirtecek olursak 1909 Anayasa değişiklikleri ve eklemeleri yapılmasının sonucunda devleti yönetme sistemi parlamenter hükûmet sistemine benzeyen bir sisteme evrilmiştir. Ülkede gerçek ve tam anlamda bir sınırlı monarşi yani meşrutiyet sistemine geçilmiştir. Demokratik bir sistemin ve hukuk devleti ilkesinin de ilk adımlarının bu anayasa değişiklikleri ile atıldığı da değişiklik dikkatlice incelendiğinde görülecektir. Padişah artık sisyasi egemen değildir. Yürütmede Heyet-i Vükela, yasamada Meclis-i Mebusan artık siyaseten egemendirler.

2.2.1.1.2.1. Meclis-i Umumi

I. Meşrutiyet dönemiyle ilgili bölümde anlattığımız gibi o dönemde Kanun-u Esasi'nin kurduğu sistem parlamenter sistemi kurma hususunda gerçek bir sınırlı monarşiye ulaşamamıştı. II. Meşrutiyet döneminde ise gerçek bir sınırlı monarşiye dayanan parlamenter sistem benzeri bir siyasal yönetime ulaşılmıştır.⁴⁴¹ Dolayısıyla parlamenter sisteme benzeyen bu dönemde yasama organı Meclis-i Umumi'nin nasıl durumda olduğu ve sistemde nasıl çalıştığını ele alacağız.

1876 senesinde yürürlüğe giren ilk yazılı Türk Anayasası olan Kanun-u Esasi, II. Meşrutiyet döneminde 1909 Anayasa değişiklikleri ile değişmiştir. Anayasanın 21. maddesi tamamen değişikliğe uğramıştır. 1. madde kaldırılarak 3 madde yeni eklenmiştir⁴⁴². Meclis-i Umumi adıyla anılan yasama organı 1909 senesinde anayasanın değişmesiyle, parlamenter hükûmet sistemi benzeri bir sisteme evrilen bu yeni dönemde, kendi içerisinde özellikle Meclis-i Mebusan bazında, çok önemli yetki ve haklara sahip olmuştur.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Deniz, s. 48-49.

⁴⁴¹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri Güncelleştirilmiş*, 13. Baskı, Bursa, 2012, s. 20.

⁴⁴² Odyakmaz, *Anayasa Hukuku İdare Hukuku*, s. 14.

⁴⁴³ Öz, s. 43-44.

Anayasanın 30. maddesinin de değişiklik yapılmıştır. Bu maddeye göre yasama organına karşı, yürütme organının görevlileri kolektif ve bireysel olarak sorumludur. Meclis üyelerine kanun teklifinde bulunma hakkı verilerek eskisi gibi kanun teklifinde bulunurken padişahın izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Padişahın yasalara mutlak veto hakkı kaldırılıp onun yerine “reddetme hakkı” yani geciktirici veto getirilmiştir⁴⁴⁴. Padişahın yasama organını feshetme hakkı da kullanılamaz hale getirilmiştir. Hükümet ile Mebusan Meclisi arasında anlaşmazlık çıkacak ve ayrıca Heyet-i Ayanın da rızası aranacaktı⁴⁴⁵

Padişahın eskisi gibi hükûmet üyelerini, direk göreve ataması hakkı sınırlanıp Meclis-i Mebusan’ın güvenoyuna bağımlı kılınmıştır. Bundan dolayı padişah yasama organının güvenini kazanan birisini seçmeye çaba göstermiştir. Bu hakkı yasama organının ikinci kanadı olan Meclis-i Ayan’a da verme tavsiyesinde bulunmuşlardır tartışmalarda, ancak bu tavsiye demokratik sisteme aykırı geldiğinden dolayı kabul edilmemiştir⁴⁴⁶.

Sonuç olarak belirtecek olursak 1909 senesindeki anayasa değişikliği sonucunda yasama organının seçim ile göreve gelen Meclis-i Mebusan kanadının devlet işlerini yürütme mekanizmasında önemli bir siyasi konuma eriştiği yadsınamaz bir gerçektir.⁴⁴⁷ Böylece Meclis-i Mebusan yasamada artık siyaseten güçlü ve egemendir.

2.2.1.1.2.2. Heyet-i Vükelâ

I. ve II. Meşrutiyet döneminde de ikili yürütme organında Padişah ve Heyet-i Vükelâ görev yapmaktadır.⁴⁴⁸ 1909 senesindeki anayasa değişiklikleri yapıldıktan sonra da yürütme organının üyelerini göreve atama hakkı padişaha ait olmuştur. Sadrazamı atayan padişah sadrazamın tavsiyesi ile Heyet-i Vükela üyelerini atamıştır. Ancak 1909 Anayasa değişiklikleri ile hükûmet üyelerini göreve padişah atasa da, hükümet yasama organının, Mebusan Meclisinin güvenoyunu almak zorunda kalmıştır. Yürütme organının tüm üyeleri, kolektif ve bireysel olarak,

⁴⁴⁴ Erdoğan, s. 140.

⁴⁴⁵ Deniz, s. 48.

⁴⁴⁶ Gören, s. 43.

⁴⁴⁷ Gören, s. 43.

⁴⁴⁸ Gözler, **Güncelleştirilmiş**, s. 21.

yasama organının siyasal denetimi altında olmuştur⁴⁴⁹. Padişah hala yürütme organının yöneticisidir ama semboliktir. Siyaseten yöneten Heyet-i Vükelâ'dır.⁴⁵⁰

Padişah kendi görevini yerine getirirken yasama organının önünde anayasa kurallarına uymaya, vatana ve halkına ihanet etmemeye, onlara hep saygı göstermeye yemin edecektir⁴⁵¹. Bu ve diğer temel kuralların sonucunda padişahın sınırsız hakkının iyice sınırlandığını görmekteyiz. II. Meşrutiyet ile birlikte artık padişah siyasette başat aktör olmaktan çıkmıştır. Yasama da ve yürütmeye aktörler; Meclis-i Mebusan ve Sadrazam ve Heyet-i Vükelâ'dır.

2.2.1.2. 1921 Anayasası ve Saf Meclis Hükûmeti Sistemi

1921 Anayasası'na genel olarak bakmadan önce onun oluşum tarihine bakmak gerekir. 1920 senesinde dış güçlerce İstanbul işgal edilmiştir. Bundan dolayı *Mustafa Kemal Atatürk* hemen girişimlere başlamıştır. Olağanüstü yetkilerle donatılmış yani “Salahiyet-i Fevkalâdeyi Haiz Meclisin” derhal Ankara'da toplanması için faaliyette bulunmuştur.⁴⁵² Atatürk 19 Mart 1920 tarihli İntihap Hakkında Tebliği yayınlamıştır. Bu tebliğ “*Ulus işlerinin görüşülmesi ve denetimi için olağanüstü yetkileri taşıyan bir Meclisin Ankara'da toplanacağını, bu Meclise üye olarak seçilecek kişilerin Mebusan hakkındaki yasal koşullara bağlı tutulacaklarını, yani 1876 tarihli seçim yasaının öngördüğü seçilebilme koşullarını taşımaları gerektiğini bildiriyordu.*”⁴⁵³ “Salahiyet-i Fevkalâdeyi Haiz Meclisi” oluşturacak seçimler yapılmış bu seçimle seçilenlerle İstanbul Meclis-i Mebusanından gelenlerle birlikte; 23 Nisan 1920 senesinde Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Meclis aldığı 1 sayılı kararla: “ TBMM'nin bu defa seçilen üyelerle, Mebusan Meclisinden katılan üyelerden oluşturulmasına karar verildi” diyerek görevine başlamıştır.⁴⁵⁴

20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasi Kanunu kabul edilmiştir. Bu anayasa aslında 18 Eylül'de mecliste okunan bakanlar kurulu tasarısını esas alan bir

⁴⁴⁹ Deniz, s. 48.

⁴⁵⁰ Deniz, s. 49.

⁴⁵¹ Gören, s. 43.

⁴⁵² Engin Şahin, *Cumhuriyet Anayasaları 1921-1924-1961-1982*, 1. Baskı, İstanbul, 2012. s. 3.

⁴⁵³ Gören, s. 48.

⁴⁵⁴ Şahin, *Cumhuriyet Anayasaları*, s. 3.

metindi.⁴⁵⁵Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun diğer Osmanlı ve Türk Anayasaları bakımından daha demokratik olduğu söylenir.⁴⁵⁶

1921 Anayasası milli ruhla, çoğunluk tarafından kabul edilen tek anayasadır. 1876 Kanun-u Esasi anayasası padişah tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından yazılmıştır ve padişah tarafından yayınlanmıştır. 1924 Anayasası ise tek partili meclis döneminde kabul edilmiştir. 1961-1982 Anayasaları’na bakacak olursak bu anayasalar askeri darbeler sonucunda oluşturulan kurucu meclislerce hazırlanıp halkoyuna sunulmuştur.⁴⁵⁷

1921 Anayasası Türkiye hükümet sistemi olarak, İsviçre modeli hükümet sistemi olarak “Meclis Hükümet Sistemini” kabul etmiştir. Bu yönetim sistemi kuvvetler birliği teorisi içerisinde yer alır. Dolayısıyla yasama ve yürütme erkleri halkın seçimi ile oluşan mecliste toplanmışlardır⁴⁵⁸. Burada her organın ayrı ayrı üzerinde durmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

2.2.1.2.1. Yasama Organı: Türkiye Büyük Millet Meclisi

1921 Anayasası’nda yasama organı ülke siyasetini yönetmede çok önemli yer tutan organ olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu meclis hükümeti sisteminde, sorumlulukların meclisin üzerinde olduğu söylenir. Yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) olmuştur.⁴⁵⁹

Büyük Millet Meclisinde 232 temsilci seçimle seçilmiş ve görev yapmıştır, onlar ülke içerisinde seçim yoluyla göreve gelen birinci meclisin en kalabalık grubudur. TBMM 23 Nisan 1920 senesinde Ankara’da toplanarak kabul edilen 1 No’lu kararı ile kendi faaliyetlerini hukuken meşru kılmıştır ve tekrarlayacak olursak TBMM’nin bu seçim ile göreve gelen üyeleriyle İstanbul Meclisi Mebusan’dan gelen üyelerin katılımıyla oluşan bir meclis olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir.⁴⁶⁰

1921 Anayasası TBMM’in hak ve sorumlulukları arasında yürütme organının faaliyetini de ele alarak Anayasa’nın 3.maddesinde hükümet sistemini düzenlemiştir.

⁴⁵⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 45-48.

⁴⁵⁶ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 47.

⁴⁵⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.46- 47 vd.

⁴⁵⁸ Memiş, s. 96.

⁴⁵⁹ Tunç, s. 34.

⁴⁶⁰ Gören, s. 48.

Türkiye halk hükümetinin BMM tarafından yönetildiğini ve adının “TBMM Hükûmeti” olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶¹

İkinci maddede ise yasama ve yürütme organının tüm yetki, hak ve sorumluluklarının TBMM’ye ait olduğu hüküm altına alınmıştır.⁴⁶² Anayasada 7. maddeye göre; kanun işleri, onları değiştirme, kanunları kaldırmak, anlaşmaları imzalamak, ülke güvenliliğini sağlamak ve bunun gibi haklar meclisin temsilcilerine aittir.⁴⁶³

Anayasada, 6. maddede TBMM’nin her senenin Kasım ayında toplanacağı, 5. maddede ise görev süresinin iki sene olduğu kuralına yer verilmiştir. Meclis üyeleri kendileri seçilen bölgelerin değil, tüm milletin temsilcileri olarak görev yapmışlardır. TBMM milletvekilleri iki senelik süre için 9. maddede belirtildiği gibi kendi içerisinden birisini meclis başkanı olarak seçmişlerdir. Meclis başkanı aynı zamanda doğal olarak hükûmet başkanı olarak da görev yapmıştır. Meclis ve hükûmet başkanı olarak her iki tarafın kararını imzalama hakkına sahip olmuştur. Birinci hükûmet üyeleri BMM içerisinden çoğunluğun oyunu almakla meclis içerisinden seçilmiştir. Sonra, bu süreç değiştirilerek TBMM başkanı meclis üyelerinden hükûmet üyeliğine adayları göstererek seçip hükûmet üyeleri içerisinden hükûmet başkanının seçilmesi sistemine dönüştürülmüştür sistem.⁴⁶⁴

TBMM yürütme işlerini bakanların yani icra vekillerinin yardımıyla gerçekleştirip, bakanlara görev vererek gerektiği zaman onları değiştirme hakkına sahip olmuştur.(8.madde)⁴⁶⁵.Sonuç olarak belirtecek olursak 1921 Anayasası, yasama organının haklarını çoğaltmakla meclis hükûmeti sistemini uygulamıştır.

2.2.1.2.2. Yürütme Organı: İcra Vekilleri Heyeti

Yasama organında anlattığımız gibi 1921 Anayasası hükûmet sistemi olarak İsviçre’de uygulanan meclis hükûmeti sisteminden esinlenmiştir. Bu sistemin kabul edilmesinin sebebi bağımsızlık savaşının, milli mücadelenin gerektirdiği hızlı karar

⁴⁶¹ Odyakmaz, s. 17.

⁴⁶² Odyakmaz, s. 17.

⁴⁶³ Gören, s. 49.

⁴⁶⁴ Gören, s. 49.

⁴⁶⁵ Gören, s. 50..

alabilme gerçeğidir. Dolayısıyla tüm yetki ve hakları seçim ile göreve gelen meclise vererek hukuken meşru ve hızlı karar alabilen bir meclis yaratılmıştır.⁴⁶⁶

Bu Anayasada ayrı bir yürütme organı olmamıştır. Yürütme organının görevleri TBMM tarafından İcra Vekilleri Heyetine yaptırılmıştır. Bundan dolayı Anayasanın 3. maddesinde TBMM hükûmet sistemi olarak adlandırılmıştır.⁴⁶⁷

Demekki, 1921 Anayasası'nın 8. maddesinde belirtilen yürütme görevi meclis içerisinde milletvekilleri tarafından seçilen bir gruba yüklenmiştir ve o grup bakanların görevini yapmıştır. Bu grup İcra Vekilleri Heyeti (bakanlar) olarak adlandırılmıştır. Her zaman yasama organının önünde siyaseten sorumlu olmuşlardır. Yasama organı yürütme organının üyelerini istediği zaman göreve atayarak zamanı geldiğinde görevden alabilmiştir⁴⁶⁸

2.2.1.2.3. Yargı Organı: İstiklal Mahkemeleri

1921 Anayasası'nda yer alan yasama ve yürütme erkleri gibi yargı eki de TBMM'ye ait olmuştur. Başka bir deyişle tüm bu erkler meclisin yönetimi altında olmuşlardır.⁴⁶⁹

1921 Anayasası döneminde 1876 Kanun-u Esasi Anayasası'ndaki yargı düzenlemeleri uygulanmıştır. 1921 Anayasası'nda yargı gibi temel hak ve özgürlükle de düzenlenmemiştir. Yasama organı gerektiği zaman yargı organına ilişkin kararları kabul etmiştir. Bu husus “İstiklal Mahkemesi” oluşturularak gerçekleşmiştir.⁴⁷⁰

Tüm yetki ve haklar meclise ait olduğundan yargı organının üyelerini de meclis göreve atamıştır. Bu durumdan sonra meclise sınırsız yetki ve haklar verildiğini söylemek mümkündür. Özetleyecek olursak, bu sistem İsviçre'de oluşturan meclis hükûmet sisteminin saf bir meclis hükûmeti sistemi modeli olmuştur.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Erdoğan, s. 144.

⁴⁶⁷ Erdoğan, s. 144.

⁴⁶⁸ Özbudun, s. 27-28.

⁴⁶⁹ Şahin, s. 49.

⁴⁷⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 52.

⁴⁷¹ Şahin, s. 49.

1.2.1.3. Cumhuriyetin İlanı ve 1923 Anayasa Değişiklikleri

1923 Anayasa değişikliği ile yeni kurallar eklenmiştir. Buna göre 1923 Anayasa değişiklikleri ile Cumhuriyet ilan edilmiştir. Birinci Meclis tarafından değil ikinci dönem Büyük Millet Meclisi tarafından, 364 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Anayasa Değişikliği Kanunu ile 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu değişiklik, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1.maddesine aynen şu şekildeki cümleyi ilave ediyordu “Türkiye Devletinin Şekli Hükûmeti, Cumhuriyettir” böylece Cumhuriyet ilan edilmiştir.

1923 Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı makamı oluşturulmuş, Cumhurbaşkanının Meclisin kendi üyeleri arasından seçileceği kuralı getirilmiştir. Bu değişiklikte hükûmetin kuruluş usulü değiştirilmiştir ve bu değişiklik ile Başvekil meclis üyeleri arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır. Bakanlar da Meclis üyeleri arasından Başbakan tarafından seçilmiş daha sonra tüm Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı tarafından Meclis'in onayına sunulmuştur. Aslında Parlamenter hükûmet sistemine doğru gidişat başlamıştır. Devletin dininin İslam ve resmi dilinin Türkçe olduğu hükmü de bu değişiklik vasıtasıyla getirilmiştir. Eski sistemde bu tür hükümler yok idi.⁴⁷²

2.2.1.4. 1924 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi: Karma Hükûmet Modeli

1924 Anayasası'nı irdelersek, ilk başta Türk Anayasa hukukçuları arasında tartışmaya neden olan devlet yönetim sistemiyle ilgili konular gözümüze çarpacaktır. Tartışmaya neden olan hükûmet modelinin bir tarafı İsviçre hükûmet sistemine, net olarak (meclis hükûmet sistemine) benzetiliyorsa da, bazıları da sistemin parlamenter hükûmet sisteminin kriterlerine daha fazla benzediğini ifade etmişlerdir.⁴⁷³

Bu anayasa oluşum sürecinde ülkenin iç siyasetindeki dinamikler önemlidir. İlk anayasa olan Kanun-u Esasi, Fransa ve Polonya'nın Anayasaları'ndan yararlanarak yazılmıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷² Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, Bursa, Ağustos, 2016, s. 26-27.

⁴⁷³ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 64-65.

⁴⁷⁴ Öz, s. 45.

Yasama organı ilk defa görevine 23 Nisan 1920 tarihinde başlamıştı. Göreve başlarken hukuku, kanunları oluşturma ve bir sisteme sokma amacı olmuştur.⁴⁷⁵ Bu başlatılan sürecin sonucunda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ortaya çıkmıştır ve o yeni anayasal düzenleme olarak anayasa 20 Ocak 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir⁴⁷⁶.

1924’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’da olan kuralların 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda kabul eden kurallara çok yakın olduğu söylenir. Mesela, Milli Bağımsızlık, hükûmet sisteminde halkın yeri, kuvvetler birliği sistemi vs. hususları açısından 1921 Teşkilat-ı Esasiye’ye benzemektedir. Ancak 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanununa göre “kıyaslandığında artık saf bir meclis hükûmeti modeli de yoktur. 1924 Anayasası genel olarak altı bölümden oluşmuştur.”⁴⁷⁷

Daha önce ifade ettiğimiz gibi 1924 senesinde, ülkenin yönetim sistemiyle ilgili birçok tartışmalar yaşanmıştır. Dolayısıyla bazı anayasa hukukçularının görüşlerine göre 1921 Anayasası’nda oluşturan meclis hükûmeti sisteminde kalınmıştır yeni anayasada.⁴⁷⁸ Çoğunluk ise, meclis hükûmeti sistemi ile parlamenter yönetim sistemini oluşturan kriterlerden müteşekkil “karma hükûmet sistemi” kurulduğunu ifade eder. Bunun nedeni ise 1924 Anayasası oluşturulurken Polonya’nın, İsviçre’nin Anayasası’nda oluşturulan meclis hükûmeti sisteminden ve de Fransa’nın parlamenter hükûmet sisteminden yararlanılmasıdır. Sonuç olarak, parlamenter hükûmet sisteminin kriterleri çoğunluk gösterdiği için Parlamenter hükûmet sistemine tam anlamı ile yaklaşıldığı vurgulanır.⁴⁷⁹

Egemenliğin sadece milletin adına yasamaya, TBMM’ne ait olması, Türk milletinin tek meclis tarafından temsilcileri ile yönetilmesi, yasama ve yürütme erklerinin yetki ve haklarının TBMM’de toplanması sistemi meclis hükûmeti sistemine benzeten yönler olarak kabul edilmiştir. Yürütme erkinin yetki ve haklarının devlet başkanı ve bakanların desteğiyle icra edilmesi, dualist yürütme, TBMM’nin hükûmeti siyaseten denetlemesi ve görevinden almada siyaseten

⁴⁷⁵ Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 29.

⁴⁷⁶ Öz, s. 45.

⁴⁷⁷ Cem Eroğlu, *Anatüze Giriş, Anayasa Hukuku’na Giriş Gözden Geçirilmiş*, 12. Bası, Ankara 2012, s. 243-244.

⁴⁷⁸ Memiş, s. 122-123.

⁴⁷⁹ Tunç, s. 37-41.

bireysel, kollektif sorumlu bakanların olması, parlamenter yönetim sisteminin özellikleri⁴⁸⁰ olarak ifade edilmiştir.

2.2.1.4.1. Yasama Organı

1924 Anayasası'nda, yasama organının meclis olduğu belirtilmiştir. Yasama organı dört sene içerisinde yapılan seçimle oluşur. Anayasada mebusların sayısı gösterilmemiştir. 1942 yılına kadar seçimler, 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanuna göre basit çoğunlukla iki dereceli yapıldı. 1946'da 4918 sayılı yasa ile iki dereceli seçim sistemi kaldırıldı. Burada belirtilecek olan husus, bir kimsenin halkın temsilcisi olarak seçilebilmesi için yaşının otuzu geçmiş ve erkek olması olgusudur.⁴⁸¹ Kadınlara seçme ve seçilme hakkı 1934 yılında tanınmıştır.

TBMM'nin yetki ve hakları şunlardır: Hükûmeti kontrol etme, denetleme ve onları görevinden alma hakkı (7. madde 2. bent). Meclisin hükûmeti kontrol etme hakkının kullanımı doğrultusunda soru ve gensoru için meclis komisyonunu oluşturma hakkı kanunda özellikle belirtilmiştir⁴⁸². TBMM mutlak yasa yapma yetkisine sahip olmuştur. Yasama organının işlerine ise hiçbir organ karışamaz.⁴⁸³

Belirtecek olursak, 26. maddeye göre, TBMM kanunların nasıl yürütüleceğiyle ilgili yorum yapma hakkına sahiptir.⁴⁸⁴ Yine yasaya karşı gelen kararları ve hukuksal hususları yasaya uydurmak için yorumlama hususu TBMM kurumsal yapısının yetkisindedir.⁴⁸⁵

Anayasada 35. maddede belirtildiği üzere, devlet başkanının yetki ve hakları çok geniş olmamıştır. Sadece kanunları veto etme hakkına sahip olmuştur ancak veto yapılan kanunlar meclis tarafından gözden geçirilerek tekrardan devlet başkanının önüne getirilirse o zaman cumhurbaşkanı onu yayınlamak ve imzalamak zorundadır. (35. m. 3. b.)⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Tunç, s. 37-41.

⁴⁸¹ Eroğlu, s. 244. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, Bursa, Ağustos, 2016, s. 30.

⁴⁸² Gören, s. 55.

⁴⁸³ Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 34.

⁴⁸⁴ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 130.

⁴⁸⁵ Erdoğan, s. 148.

⁴⁸⁶ Gören, s. 56.

2.2.1.4.2. Yürütme Organı

Anayasanın 3. bölümünde belirtildiği gibi yürütme organını cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulu oluşturur. Cumhurbaşkanı yasama organının temsilcilerinin içerisinde TBMM tarafından dört yıl için seçilir⁴⁸⁷.

Cumhurbaşkanı ülkenin başı olarak devletin varlığını birliğini temsil eder. Cumhurbaşkanının bu sebeple bayramlarda, önemli yasal faaliyetlerde mecliste konuşma yapma hakkı olmuştur. Meclisin izniyle bakanlar kuruluna başkanlık yapmıştır⁴⁸⁸. Ancak cumhurbaşkanı meclisin toplantılarına katılamamıştır ve yasama organında onun bir temsilcisi olmamıştır.⁴⁸⁹

Cumhurbaşkanı, Anayasaya değişiklikleri ve bütçe ile ilgili kanunlar dışında kabul edilen kanunları on gün içerisinde reddetme (veto) hakkına sahip olmuştur⁴⁹⁰. Cumhurbaşkanının işleri ise başbakan ve bakanlar tarafınca karşı imza kuralınca imzalanarak gerçekleştirilmiştir. Siyasi sorumluk bakanlar kuruluna aittir. Cumhurbaşkanı siyaseten sorumsuzdur. (39. md.)⁴⁹¹ Af hususunda, 42. maddeye göre, cumhurbaşkanının diğer hükûmet üyelerinin tavsiyesiyle suçlular lehine af yapabilme yani cezalarını affetme hakkı vardır.⁴⁹²

1924 Anayasası'nın uygulandığı süreçte, dönemin kurucusu olarak ülkedeki kanunları uygulamada cumhurbaşkanı olarak Atatürk ve İsmet İnönü önemli siyasi konum ve icrada bulunmuşlardır.⁴⁹³

Cumhurbaşkanının vatana ihanet etmesi durumu dışında başka hiçbir cezai sorumluluğu olmamıştır. Cumhurbaşkanının ortaya koyduğu işlemlerden bunları imzalayan bakanlar siyaseten sorumlu olmuşlardır (40. madde.).⁴⁹⁴

1924 Anayasası'nda yürütme organının yapısı şöyledir: Cumhurbaşkanı tarafından milletvekillerinin içerisinde başbakan seçilmiştir, başbakan tarafından bakanlar tavsiye edilerek bu teklif cumhurbaşkanı tarafından onaylanacaktır. Bu süreçlerden sonra hükûmet programını meclise sunacaktır. (44. madde.)

⁴⁸⁷ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 64

⁴⁸⁸ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 130.

⁴⁸⁹ Gören, s. 56.

⁴⁹⁰ Eroğlu, s. 246.

⁴⁹¹ Gören, s. 56.

⁴⁹² Gören, s. 56.

⁴⁹³ Öz, s. 46.

⁴⁹⁴ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 64.

Yürütme organının çalışma programı hazırlanarak bir hafta içerisinde meclise güvenoyuna sunulacak, meclis beğenirse o zaman bakanlar kurulu programını gerçekleştirmeye ve icraata başlayabilecekti. (44.madde. 3.bent.)⁴⁹⁵

Bakanlar Kurulu üyeleri gerçekleştiren her işlerinde meclis önünde hem kolektif olarak, hem tek başına sorumlu olmuşlardır. Diğer anayasalar gibi yürütme organının yasama organını dağıtma hakkı belirtilmemiştir⁴⁹⁶

2.2.1.4.3. Yargı Organı

Bu anayasanın yargısal ilkelerine bakacak olursak yargı organlarının yetki ve hakları halk adına bağımsız yargı organlarıyla gerçekleştirilir (8.madde.) ve yargı organlarının görevlerinde bağımsızlık sağlanmıştır (54.madde.)⁴⁹⁷ “*Mahkeme kararları TBMM ve hükûmet üyeleri tarafından hiçbir zaman değiştirilemez ve mahkeme kararını gerçekleştirmede engeller olamaz*” hükmü maddede çok net düzenlenmiştir. Anayasada hâkimlerin bağımsızlığı düzenlemesi bulunmaktadır.⁴⁹⁸

Bununla birlikte 55. maddede hâkiminin kanunla belirtilen üslup ve eylemleri dışında görevinden uzaklaştırılmayacağı düzenlenmiştir. Ayrıca 56. maddeye göre yargıçların nitelikleri, hakları, görevleri, aylık ve ödenekleri, nasıl tayin olunacakları ve görevlerinden nasıl çıkarılacakları özel kanunla gösterilir hükmü düzenlenmiştir.⁴⁹⁹

Yargıçların nitelikleri, hakları, görevleri, aylık ve ödenekleri, nasıl tayin olunacakları ve görevlerinden nasıl çıkarılacakları özel kanunla gösterilir hükmü gereği kanunla düzenlenerek hâkimlerin bağımsızlığı ve özlükleri mevzuatça tanınmıştır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ Memiş, s. 123.

⁴⁹⁶ Gören, s. 56-57.

⁴⁹⁷ Erdoğan, s. 147.

⁴⁹⁸ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 66.

⁴⁹⁹ Gören, s. 57.

⁵⁰⁰ Eroğlu, s. 249.

2.2.1.5. 1961 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi: Parlamenter Hükûmet Sistemi

1924 Anayasası hazırlandıktan sonra toplumda bazı durumlar çerçevesinde değişimler yaşanmıştır. Türkiye'de bazı çevreler ellili yılların sonlarına doğru, ülkede yaşanan siyasi süreçlerde, sistemde tıkanmalarda, 1924 Anayasası'nın eskimesini neden olarak görmüşlerdir.⁵⁰¹ Siyasi krizler yaşanmıştır. Özellikle 1950'den itibaren, çok partili sistem uygulanmaya başlandıktan sonra iktidar ile muhalefet arasında ciddi siyasi anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.⁵⁰² O dönemde siyasi durum istikrarlı olmadığından ve ülkede durum kötüleştiğinden ekonomik hayatta da gerileme ortaya çıkmıştır dolayısıyla muhalif görüşler güçlenmiştir. 27 Mayıs 1960 senesinde askeri müdahale, darbe olmuştur.⁵⁰³

Bundan sonra hazırlanan kurucu meclisçe hazırlanan anayasa taslağı, 1961 senesinde genel halkoylamasına sunularak %61.5 evet oy oranı ile kabul edilmiştir. Türk toplumunda ilk defa anayasa taslağı halkoyuna sunularak kabul edilmiştir.⁵⁰⁴ Anayasanın kabul edicisi halk olmuştur.⁵⁰⁵ Ülkede yaşanan darbe sonucu iktidar değişiminden sonra yöneticilerin bazıları idam edilmiştir, bazıları da serbest bırakılmıştır. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmişlerdir.

Bu anayasa bir taraftan modern standartlara uyan 'insan haklarını' özümseyen (2. md.) anlayışı benimsemiştir. Çoğulcu demokratik rejimi kurmayı hedef almıştır ancak hükûmet üyelerine, yürütmeye güvensiz bakış açısı ve yürütmeyi zayıflattığı eleştirilerine de maruz kalmıştır.⁵⁰⁶ Bunun dışında 1961 Anayasası'nın batı demokrasisinden farklı olarak devlet işlerinde ve toplumda sosyalist görüşlerin etkisi altında kaldığı eleştirileri vardır.⁵⁰⁷

⁵⁰¹ Gözler, s. 57-58.

⁵⁰² Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 141.

⁵⁰³ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 42.

⁵⁰⁴ Süheyl Batun, Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 2. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1997, s. 24. "334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 27.5.1961 tarihinde Kurucu Meclisçe kabul edilmiş, halkoyuna sunulmak üzere 31.5.1961 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış, 9.7.1961 tarihinde halkoyu ile kabul edilmiş ve 20.7.1961 tarihli resmi Gazete'de 334 sayılı Kanun olarak yayınlanmıştır. "

⁵⁰⁵ Şahin, s. 52-53.

⁵⁰⁶ Erdoğan, s. 152.

⁵⁰⁷ Erdoğan, s. 152.

Bu anayasayı değiştirmek çok zor şartlara tabidir, zira katı bir anayasadır. Anayasanın 9. maddesine göre, Türk devletinin devlet şekli “Cumhuriyet” olduğundan bu kuralın değiştirilmesi mümkün değildir⁵⁰⁸.

1961 Anayasası’nın özelliklerine göre de egemenlik milletindir. Anayasaya göre egemenlik sadece TBMM tarafından değil, anayasada belirtilen organlar eliyle kullanılacaktır.(4.md.1.b)Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz.⁵⁰⁹

1961 Anayasası anayasal demokrasi ve anayasal devlet ilkesini kabul etmiştir. Dolayısıyla anayasanın iktidar mekanizmasının yürütülmesinin hukuk yoluyla denetlenmesinde, temel hakları da koruma adına Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.⁵¹⁰1961 Anayasası ikili yapıda yasama organını kabul etmiştir. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi.⁵¹¹Bu sistem Cumhuriyet döneminde ilk defa oluşturulmuştur⁵¹². Bununla birlikte “Türkiye Devleti, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütündür” hükmüyle de tekil devlet olmayı düzenlemiştir.⁵¹³

1961 Anayasa ile yasama erki TBMM’ye (5.md), yürütme erki cumhurbaşkanına, başbakan ve bakanlara (6.md.) verilmiştir⁵¹⁴ Yürütme organının sorumsuz tarafı cumhurbaşkanı (98.md), sorumlu tarafı ise başbakan, bakanlar olmuştur. Bunlar yasama organı önünde yaptığı işleriyle ilgili sorumlu tutulmaktadır (5.md). Anayasanın 89 uncu ve 104 üncü maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, onsekiz aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, Cumhurbaşkanı, Meclislerin Başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı Resmi Gazetede yayınlanır ve hemen seçime gidilir. (108.md). Böylece bu

⁵⁰⁸ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 48.

⁵⁰⁹ Gören, s. 63.

⁵¹⁰ Gözübüyük, **19. Baskı**, s. 142.

⁵¹¹ bkz: Kubalı’nın “**Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**” adlı kitabında s. 507. “1961 yılında İkinci Cumhuriyet Anayasasında gerçek anlamıyla parlamenter hükümet sistemi ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise çok partili sistemi tatbikine çalışılmaktadır.”

⁵¹² Eroğlu, s. 275; Osmanlı’da Meclis-i Umumi Heyet-i ayan ve Heyet-i Mebusan’dan oluşuyordu.

⁵¹³ Gören, s. 64.

⁵¹⁴ Memiş, s. 134-136.

anayasanın prensiplerine dayanarak parlamenter hükûmet sisteminin oluşturulduğunu söyleyebiliriz.⁵¹⁵

2.2.1.5.1. Yasama Organı

TBMM bu anayasada da yasama organı, “meclis” olarak görev yapar.⁵¹⁶ 1961 Anayasası yasama erkini Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak adlandırılan iki kanatlı TBMM’e vermiştir⁵¹⁷. Geçen dönemlere göre milli egemenliği sadece TBMM değil, 1961 Anayasası’nda düzenlendiği gibi farklı organlar yani yasama, yürütme ve yargı birlikte kullanacaktır.⁵¹⁸

Genel olarak belirtecek olursak iki dallı olarak oluşturulan yasama organı her açıdan öncekine göre farklılıklar göstermiştir. Mesela meclis, hükûmete karşı soru sorma hakkının dışında (89.md), genel toplantı düzenleme, meclis komisyonlarını oluşturma, komisyonların cevaplarını dinleme vs. parlamenter haklara sahip olmuştur. Bu açıdan yasama organının iki dalı da hemen hemen aynı hakka sahip olmuştur (88.md)⁵¹⁹. Ama yine de, Millet Meclisi az da olsa daha yetkilidir. Daha geniş bilgi vermek için aşağıda Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üzerinde duracağız.

2.2.1.5.1.1. Cumhuriyet Senatosu

Yukarıda da belirtildiği gibi iki dallı yasama organının bir dalı Cumhuriyet Senatosu olarak adlandırılmaktadır. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi olarak birbirine benzetilerek adlandırmak doğru olmadığından dolayı Cumhuriyet Senatosu olarak adlandırılmıştır.

Cumhuriyet Senatosu üyeleri üç şekilde belirlenmişlerdir: 150 Senatör halk tarafından, 15 senatör ise cumhurbaşkanı tarafından seçilmiştir. Üçüncü grup diğer senatörler ise eski Milli Birlik Komitesi üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarından

⁵¹⁵ Gören, s. 67.

⁵¹⁶ Gören, s. 67.

⁵¹⁷ Tunç, s. 47

⁵¹⁸ Şahin, s. 53.

⁵¹⁹ Gören, s. 69.

oluşturmuş⁵²⁰. Bu son gruptakiler diğer üyelerden farklı olarak hayat boyunca senatör olarak seçilmişlerdir. Birinci ve ikinci gruptaki senatörlerin süresi 6 sene olmuştur. Senatör olarak seçilmek için 40 yaşında olmak ve yüksek eğitim mezunu olmak zorunlu kılınmıştır⁵²¹.

Cumhuriyet Senatonun, anayasada belirtilen yetki ve haklarının temelinde Millet Meclisi gibi yasama erki olma yetkisi bulunmaktadır ve yönetsel bağımsızlık ilkesi gereği meclis kendi faaliyetini yürütmek için iç işleyişinin kurallarını kendisi belirlemiştir.⁵²²

2.2.1.5.2. Millet Meclisi

1961 Anayasası yasama organını ikili yapıda kabul etmişti. Bu iki dalın biri Millet Meclisi olarak adlandırılmıştır. Millet Meclisinin yetki ve hakları oldukça geniştir.⁵²³

Anayasaya göre Millet Meclisi genel seçimle seçilen 450 temsilciden oluşmaktadır. Millet Meclisi temsilcisi olabilmek için 30 yaşını aşmış olmak; Türkçe okumayı, yazmayı bilmek yeterli olmuştur. Bu şartlar, Cumhuriyet Senatosunun şartlarına göre oldukça azdır. Cumhuriyet Senatosunda tecrübe ve yüksek eğitilmiş olmanın aranması sisteme siyasal yarar getirmiştir.⁵²⁴ 1961 Anayasası döneminde nispi temsil seçim sistemi uygulanmış olup,⁵²⁵ 1965 seçimlerinde milli bakiye, 1961 seçimlerinde barajlı d'Hondt, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde ise barajsız d'Hondt usulü uygulanmıştır.⁵²⁶

Millet Meclisinin yetki ve hakları çok geniş olmuştur. Örneğin, yürütme organlarının faaliyetleriyle ilgili hazırlanan raporları inceleme görevi sadece Millet Meclisi'ne ait olmuştur. Millet Meclisi güvensizlik oyu ile yürütme organını siyasal denetleme hakkına da sahip olmuştur.⁵²⁷

⁵²⁰ Süheyl Batum, Yüzbaşıoğlu, s. 46.

⁵²¹ Tunç, s. 47.

⁵²² Gören, s. 69.

⁵²³ Şahin, s. 54.

⁵²⁴ Gören, s. 69.

⁵²⁵ D'Ondta – seçimde kullanılan matematik hesaplama terimidir. Belçikalı bilim adamı, hukukçu ve matematik uzmanı Viktor D'Ondta tarafından 1878 senesinde ortaya çıkmıştır. Bu sistem seçimden kazanan adaylara görev paylaşılırken kullanılır.

⁵²⁶ Tunç, s. 47; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, s.38.

⁵²⁷ Şahin, s. 54.

Anayasayı değiştirme durumu ortaya çıktığında iki meclisin de 2/3 oyla bu değişikliği kabulü şarttır. Millet Meclisi'nin kendisini dağıtma hakkı yani erken seçime gidebilme hakkı olmuşsa da Cumhuriyet Senatosuna bu hak verilmemiştir.⁵²⁸

Yasama faaliyetlerinde iki meclisin de yasamada kanun teklifinde bulunma hakkı olmuştur, fakat en son karar Millet Meclisi'ne ait olmuştur ve bütçe kanun tasarısında son sözde Millet Meclisi hakim kılınmıştır.⁵²⁹ Bütün bu belirtilen yasamaya ilişkin yetki ve haklar bağlamında, 1961 Anayasası'nın parlamenter hükümet sistemini kabul ettiği bir anayasal gerçektir.

2.2.1.5.2. Yürütme Organı

1961 Anayasası'nın 6. maddesinde yürütme organı cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulundan oluşan dualist bir yapıdır.⁵³⁰ 1961 Anayasası'na getirilen en temel eleştirilerin başında yürütmenin ve icra organlarının, yasama ve yargıya oranla güçsüzleştirildiği iddiası bulunmaktadır.⁵³¹

Yürütme organı da ikli yapıda oluşmuştur. Birinci taraf cumhurbaşkanı, ikinci kanat ise başbakan ve bakanlar kuruludur.⁵³² Yürütme organının sorumsuz dalı cumhurbaşkanı olmuştur, sorumlu kanadı ise bakanlar kurulu olmuştur. Bakanlar kurulu genel, kolektif ve her bir bakan ayrıca bireysel olarak da meclis önünde siyaseten sorumlu olmuşlardır.⁵³³

1961 Anayasası'nın sisteminde cumhurbaşkanı TBMM'nin üyeleri içerisinden TBMM tarafından seğilmiştir ve cumhurbaşkanı aday olmak için ise, 40 yaşına gelmiş olup yüksek eğitimli olmak zorunluydu.⁵³⁴ Cumhurbaşkanı her iki meclisin birleşik toplanatısında 2/3 çoğunluk oyu ile seçilecekti. İlk turda seçilmezse o zaman ikinci tur düzenlenmiştir. Eğer ikinci turda da seğilemezse o zaman salt çoğunluk yeterli olacaktı.⁵³⁵

⁵²⁸ Gören, s. 70.

⁵²⁹ Uran, s. 219.

⁵³⁰ şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 50.

⁵³¹ Tunç, s. 47.

⁵³² Süheyl Batum, Yüzbaşıoğlu, s. 46.

⁵³³ Tunç, s. 47-48.

⁵³⁴ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 88.

⁵³⁵ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 88.

Devlet başkanının çalışma süresi 7 sene olmuştur. Cumhurbaşkanı olarak iki defa seçilememe ilkesi kabul edilmiştir.⁵³⁶ Ancak 7 senelik cumhurbaşkanlığı görevini yaptıktan sonra eski cumhurbaşkanlarının cumhuriyet senatosunda hayatları boyunca senatör olarak görev yapabildiklerini yukarıda görmüştük.⁵³⁷

1961 Anayasası'na göre devlet başkanının yetki ve hakları şunlar olmuştur: Cumhurbaşkanı tarafından kararlar alınmıştır ve işlemler yapılmıştır. Bu hukuki belgeler başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanmıştır. İmzalanmış olan belgeden ortaya çıkan sorumluluk hükümete aittir karşı imza kuralı gereği. 108. maddeye göre, Anayasanın 89 uncu ve 104 üncü maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, onsekiz aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, Cumhurbaşkanı, Meclislerin Başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı Resmi Gazetede yayınlanır ve hemen seçime gidilir. 149. Maddeye göre cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesi'nde anayasaya aykırılık iddiası ile iptal davası açma hakkına sahip olmuştur. Milli Güvenlik Kuruluna da başkanlık yapmıştır (111.md. 2.b)⁵³⁸ Yine, cumhurbaşkanı kanunları veto etme hakkına sahiptir. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabûl edilen kanunları on gün içinde yayımlar; uygun bulmadığı kanunu, bir daha görüşmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabûl ederse, kanun Cumhurbaşkanıca yayımlanır.⁵³⁹ Cumhurbaşkanı kendi görevinin süresi boyunca yürüttüğü siyasi faaliyetleri için sorumlu olmamıştır. Ancak vatana ihanet ederse hakkında dava açılır. Bu davanın açılması için yasama organının iki dalı bir araya gelir ve yasama organının en az üçte birinin toplanması ve üçte ikisinin olumlu oyu sonucunda verilecek karar ile dava açılır. Yüce Divan görevi Anayasa Mahkemesine ait olur. Cumhurbaşkanı siyasi parti üyesi olamaz.⁵⁴⁰

⁵³⁶ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 87-88.

⁵³⁷ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 50.

⁵³⁸ Gören, s. 70

⁵³⁹ bkz.Yavuz Atar, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1961 Anayasası TBBM İçtüzüğü**, Konya, 1996. bkz.1961 Anayasası m.93.

⁵⁴⁰ Gören, s. 73.

Yürütme organının ikinci dalı ise başbakan ve bakanlardan oluşmuştur. Başbakan TBMM üyeleri arasından cumhurbaşkanı tarafından seçilmiştir.⁵⁴¹ Başbakan, cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Bakanlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından başbakanca seçilir ve cumhurbaşkanınca atanır. Başbakan, bakanlar kurulunun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur. Her bakan kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur. Bakanlar dışarıdan bakan olanlar dahil, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.⁵⁴²

2.2.1.5.3. Yargı Oranının Rolü ve Anayasa Yargısı

1961 Anayasası, yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağını belirtmiştir (7.md.) İlk defa yüksek düzeydeki yargı mercileri olarak yüksek mahkemeler anayasada özellikle belirtilmiştir. 1961 Anayasası anayasaya uygunluk denetimi için Anayasa Mahkemesini, hâkim ve savcılarının özlük, atama ve disiplin işleri için Yüksek Hâkimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulunu kurmuştur.⁵⁴³ Bu yargı organlarının oluşumunda Avrupa ülkelerinin; Avusturya, Almanya Federasyonu ve İtalya'nın tecrübelerinden yararlanılmıştır.⁵⁴⁴ Yüksek Hâkimler Kurulu, onbir asıl ve üç yedek üyeden kuruludur. Üyeler, Yargıtay Genel Kurulunca, kendi üyeleri arasından ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla seçilir. Yüksek Hâkimler Kurulu, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kendi içinden Başkanını ve bölüm başkanlarını seçer. Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.⁵⁴⁵

Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya, Anayasa değişikliklerinin de Anayasada gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini,

⁵⁴¹ Atar, s. 124.

⁵⁴² Gören, s. 70-74

⁵⁴³ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 49.

⁵⁴⁴ Tunç, s. 48.

⁵⁴⁵ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 88.

Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanun sözcüsünü, Askeri Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir. Anayasa Mahkemesinin, Yüce Divan sıfatıyla yargılamasında savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı yapar.⁵⁴⁶

Anayasa da adli, idari ve askeri yargı düzenlenmiştir. Anayasa açısından bakarsak hâkimler hiçbir organ tarafından görevinden alınamaz ve emekli olana kadar görevine devam ederler⁵⁴⁷

Ara rejim dönemi olan 1971-1973 anayasaya değişiklikleri yapılırken yargı alanında Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur ve asker işlerine bakma görevi Danıştaydan alınmıştır. Yine belirtmek gerekir ki, bu dönemlerde Devlet Güvenlik Mahkemeleri oluşturulmuştur⁵⁴⁸ Tabii yargı yolu yerine kanuni yargı yolu getirilmiştir. Küçük partilerin Anayasa Mahkemesine başvurma yolu kaldırılmıştır.⁵⁴⁹

2.2.1.5.4. 1961 Anayasa'sının Uygulaması, 12 Mart Muhtırası ve 1971-1973 Ara Rejim Dönemi Anayasa Değişikliği

1960 senesinin sonlarında politik krizlerden dolayı ülkenin siyasi durumu kötü bir hal almıştır.⁵⁵⁰ 12 Mart 1971 tarihinde hükûmet muhtırayla dağıtılmıştır⁵⁵¹

Ordu desteğinde, partiler üstü geçici bir yönetim ihdas edilmiştir. Bu doğrultuda 1961 Anayasası 1971-1973 seneleri arasında pek çok değişikliklere uğramıştır. 1488 no'lu kanun ile 22 Eylül 1971 senesinde 1961 Anayasası'na kısa süre içinde dokuz geçici hüküm eklenmiş ve anayasanın 35 maddesi değişikliğe uğramıştır. Bir diğer değişiklik ise 20 Mart 1973 tarihinde 1699 no'lu kanuna göre yapılmıştır⁵⁵²

⁵⁴⁶ Mehmet Semih Gemalmaz, **Anayasada Olağanüstü Rejim Demokratikleşmede Sivil Toplum**, Birinci Basım, İstanbul, 1995, s. 146.

⁵⁴⁷ Gören, s. 75.

⁵⁴⁸ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 89.

⁵⁴⁹ Gören, s. 78.

⁵⁵⁰ Odyakmaz, s. 28-29.

⁵⁵¹ Erdoğan, s. 161.

⁵⁵² Gören, s. 77.

Yukarıdaki tarihlerdeki anayasa değişikliklerinin amacı yürütme organını güçlendirmektir. Özgürlükleri sınırlama olmuştur. TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır. Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi tanınmıştır. Üniversite özerkliği zayıflatılmıştır. Vergi, resim ve harçların muafiyet, istisna nispet ve hadlerinde değişiklik yapmaya hükümet yetkili kılınmıştır. Temel haklar için genel sınırlama sebebi gelmiş, özel sınırlama sebepleri arttırılmış, memurların sendika kurma hakkına son verilmiştir. Temel hakları kötüye kullanma yasağı getirilmiştir.⁵⁵³

Yargı alanında tabii yargı yolu ise kanuni yargı yolu olarak değiştirilmiştir. Silahlı kuvvetlerle ilgili yetki ve hakları çoğaltılıp askeri yargı, sivil yargıya karşı genişletilerek Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur. Sivillerin bazı suçlarından ötürü askeri mahkemelerde yargılanabilmesinin önü açılmış ve sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır.⁵⁵⁴ Böylece 1961 Anayasası 12 Mart 1971 “muhtırası” sonrasında ilk halinden epey farklı, yürütmeyi güçlendiren bir değişikliğe uğramıştır.⁵⁵⁵

2.2.1.6. 2007 Anayasa Değişikliğine Kadar 1982 Anayasası'nda Hükûmet Sistemi ve Yürütmenin Güçlendirilmesi

1982 Anayasası'nın 1961 Anayasası gibi bir askeri darbe sonrasında oluşturulmuştur⁵⁵⁶ Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış olan anayasa taslağı halkoyuna sunularak %91,37 halkoyuyla kabul edilmiştir. Bu anayasa 9 Kasım 1982 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁵⁷

1982 Anayasası Türkiye'nin anayasal kültürüne uyarak kuvvetlerin yumuşak ayrılığı sistemini kabul etmişti. Parlamenter hükûmet sistemindeki bakanlar kurulunun meclise karşı siyasi sorumlu olması kuralı düzenlenmişti. Özellikle belirtilmesi gereken husus; 1982 Anayasası'nın “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” kavramını getirmiş olmasıdır. Rasyonelleştirilmiş parlamenterizimden hareketle,

⁵⁵³ Erdoğan, s. 160-161.

⁵⁵⁴ Erdoğan, s. 161.

⁵⁵⁵ Giritli, Jale Sarmaşık, s. 189.

⁵⁵⁶ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 93.

⁵⁵⁷ Şahin, s. 56. *Ayrıca bakınız:* Süheyl Batum, Yüzbaşıoğlu, s. 110. “2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). 23.9.1982 tarihinde Danışma Meclisi tarafından ve 18.10.1982 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiş, halkoyuna sunulmak üzere 20.10.1982 tarih ve 17844 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmış, 7 Kasım 1982 günü halkoynaması sonucu kabul edilmiş; bu kez tekrar 2709 sayılı Kanun olarak Resmi Gazete’de 9.11.1982 tarih ve 17863 sayı ile yayınlanmıştır. “

sistem tıkanıklıkları giderilmeye çalışılmıştır. Burada hemen, 2007'ye kadar, 1982 Anayasası'nın parlamenter hükûmet sisteminin asli özelliklerini bünyesinde taşıdığını vurgulamalıyız. Siyaseten sorumsuz cumhurbaşkanı, dualist yürütmede meclis önünde siyaseten sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulu.⁵⁵⁸

1982 Anayasası ile cumhurbaşkanına verilen yetki ve hakların klasik parlamenter hükûmet sisteminden daha geniş olduğu söylenir. Cumhurbaşkanları da yasama, yürütme ve yargı organlarıyla ilişkilerinde sahip oldukları ilgili hakları çokca kullanmışlardır. O halde, 1982 Anayasası'nın ilk hali, klasik bir parlamenter hükûmet sisteminde güçlü bir cumhurbaşkanı tercih etmişti.⁵⁵⁹

1982 Anayasa'nın amacı az önce ifade ettiğimiz gibi 1961 Anayasası'na da tepki olarak, yürütme organını kuvvetlendirme ve yasama, yürütme organlarının birbirinden yumuşak ayrılığı olmuştur.⁵⁶⁰ Kuvvetlerin ayrılığı ilkesi 6.maddede vurgulanmıştır. 1982 Anayasası'nın 6. maddesine göre, egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.⁵⁶¹

Kuvvetlerin yumuşak ayrılığı ilkesini benimseyen anayasanın hükûmet sistemi tercihinde parlamenter hükûmet sistemi tercihi işlerken, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği neticesinde yavaş yavaş yarı başkanlık sistemi tartışmaları başlamıştır.

2.2.1.6.1. Yasama Organı

Yasama Organı, 1982 Anayasası'nda belirtildiği gibi TBMM'dir. Yasama organı diğer ülkelerin anayasalarında parlamento'' olarak adlandırılır.

1982 Anayasası, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden oluşan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır.⁵⁶² 1982 Anayasası'nda yasama organı, 75.

⁵⁵⁸ Öz, s. 48.

⁵⁵⁹ Öz, s. 48-49.

⁵⁶⁰ Hekimoğlu, **Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye**, s. 190.

⁵⁶¹ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 151.

⁵⁶² Memiş, s.149.

ve 100. maddeler arasında düzenlenmiştir⁵⁶³Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu anayasa yasama organını değil, yürütme organını güçlendirme amacı doğrultusunda hazırlanmıştı.⁵⁶⁴

1982 Anayasası'nın 7. maddesinde düzenlendiği gibi yasama yetkisini Türk milletinin adına TBMM yürütecekti. Bu Anayasa ile gelen en büyük değişiklik ise iki meclisli parlamentodan tek meclisli parlamentoya geçilmesi olmuştur.⁵⁶⁵1961 Anayasası ile birlikte sisteme sokulan parlamentonun ikinci kanadını oluşturan Cumhuriyet Senatosu kaldırılmıştır. Cumhuriyet Senatosu siyasi çerçevede sistem krizine karşı çözüm olmadığından tek meclisli parlamentoya tekrar dönülmüştür.⁵⁶⁶TBMM genel seçim yoluyla doğrudan halk tarafından seçilir. 1982 Anayasası'nın 75.maddesine göre meclis 2017 öncesi son halinde 550 (yeni sistemde 600) üyeden oluşurdu. Milletveili adayı olmanın anayasal şartlarına göre, en az ilkokul mezunu olan ve siyasi rüş 25 yaşını dolduran herkes (yeni sistemde 18 yaşını doldurmuş olan), her vatandaş aday olma hakkına sahipti. (76.md.) Kısıtlılar, askerlikle ilişkili olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar ve anayasanın 76.maddesinde sayılan suçları işleyenler aday olamazdı. TBMM'nin görev süresi 4 sene idi. (yeni sistemde 5 sene).⁵⁶⁷ Yeni sistemde, 2017'den sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

2.2.1.6.2. Yürütme Organı

1982 Anayasası'nda 2017 öncesi eski sistemde, dualist yapıda, yürütme organının işini siyaseten sorumsuz cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu yürütüyordu.⁵⁶⁸ Özellikle hükümet yürütme organının işini yürütmeyi bir sorumluluk ve yetki olarak üstlenmişti. Yürütme organında güçlü yetkilerin olması 1982

⁵⁶³ Gören, s. 89.

⁵⁶⁴ Şahin, s. 57.

⁵⁶⁵ Odyakmaz, s. 36.

⁵⁶⁶ Odyakmaz, s. 36.

⁵⁶⁷ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 187;bkz. 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu.

⁵⁶⁸ Şahin, s. 58.

Anayasası'nın güçlü yürütme amacının bir gereği idi.⁵⁶⁹ Bu amaç doğrultusunda güçlü bir cumhurbaşkanı ve hükümette ise başbakan düzenlenmişti.⁵⁷⁰

Yürütme organı iki başlıydı. Sorumlu tarafını bakanlar kurulu oluşturunuyordu, sorumsuz tarafını da cumhurbaşkanı oluşturmaktaydı.⁵⁷¹Eski sistemde 2017 öncesinde 1982 Anayasası'na göre, yürütme organı yasama organına karşı sorumluydu. Bakanlar kurulu ilk defa kurulurken yasama organının güvenoyunu alması gerekirdi. Yasama organı güvenoyu vermeliydi bakanlar kuruluna.⁵⁷²

Yasama organı anayasaya göre, hükümetin hazırladığı programı beğenmezse o zaman hükümet yeniden oluşturulacaktı. Bu süreçte karşı yürütme organı yasama organını dağıtma hakkına sahipti fakat meclis başkanının tavsiyesiyle, ona danışarak, bu hakkı kullanmak için cumhurbaşkanının iradesi gerekiyordu.⁵⁷³

Cumhurbaşkanının yetki ve hakları 1982 Anayasası'nda ayrıntılı olarak yer almıştı.⁵⁷⁴ Cumhurbaşkanı olarak seçilme kriterlerine göre 40 yaşını aşmış, yüksek eğitilmiş, TBMM'nin üyesi ya da TBMM'e üye olarak seçilebilme özellikleri olan Türkiye vatandaşları, cumhurbaşkanı olarak seçilebilirdi eski sistemde. Cumhurbaşkanı olarak seçilme 1982 Anayasası'nın parlamenter hükümet sistemi yapısına uygun olarak TBMM tarafından gerçekleştiriliyordu. Ancak bu durum bazı devlet faaliyetlerini özellikle 2007'deki cumhurbaşkanı seçimini krize uğrattınca, birçok siyasi tartışmalara yol açmıştır. Böylece 5678 no'lu kanun ile anayasa değişiklikleri yapılarak cumhurbaşkanı seçme sistemi değiştirilmişti.⁵⁷⁵Halkın seçimi gelmiştir 2007 anayasa değişikliği ile. Bundan dolayı *Fevzi Demir*'in düşüncesine

⁵⁶⁹ Ayrıca bakınız: Turhan, s. 93. “Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren hazırlanmış yeni anayasa hakkında tanıtma sırasında yaptığı konuşmalarda güçlü yürütme organına gerek olduğunu sık sık söylemiştir. Örnek olarak, “Devletin ve günlük hayatın bütün yükünü sırtında taşıyan yürütmenin, arz ettiği bütün hayatı ehemiyetine rağmen, arka plana itilmiş ve işlemez hale gelmiş olması, 1961 Anayasası'nın belki de en büyük ve tashih kabul etmez zaafını teşkil etmiştir. 12 Mart'ta yapılan ve belirtildiği gibi yarısından fazla bir hacme varan değişikliklere rağmen, yürütme organının ve yetkilerinin zaafı sürüp gitmiştir. Yürütme, o anlayış ve hukuki durum içinde kaldıkça, Devlet bir ayağı olmayan ve koltuk değeneyle yürüyen bir insan olmaktan öteye geçemezdi. Şimdi sizlerin kabul ve tasniplerine sunulan bu yeni anayasa, Devlet yapısı ve faaliyetleri itibarıyla bu sakıncayı giderecek bir tazrda bina edilmiştir. Böyle bir yol seçilmesi zaruridir ve mecburidir. Ve neticesi isabetli olacaktır” demiştir.

⁵⁷⁰ Murat Sevinç, **Anayasa Yazıları Gözden Geçirilmiş**, 2. Baskı, Ankara, 2011, s. 272-273.

⁵⁷¹ Öz, s. 50.

⁵⁷² Demir, s. 271.

⁵⁷³ Gören, s. 89.

⁵⁷⁴ Gören, s. 89.

⁵⁷⁵ Öz, s. 48-49.

göre halkın seçimi sonrasında “aksak yarı başkanlık” veya “başkanlı parlamenter” hükûmet sistemleri demek mümkündür.⁵⁷⁶

2007 Anayasa değişikliğinden sonra cumhurbaşkanı görevinin süresi 5 senedir, bir kimse iki defa cumhurbaşkanı olarak seçilme hakkına sahiptir.⁵⁷⁷

2017 Anayasa değişikliğine kadar, cumhurbaşkanı olarak seçildikten sonra kişi herhangi bir parti üyesi olamaz başka bir deyişle üye olma hakkını kaybederdi. Eğer milletvekili cumhurbaşkanı olarak seçilirse o zaman önceki siyasi temsilcilik görevi nihayete ererdi.⁵⁷⁸

2017 Anayasa değişikliğine kadar, anayasaya göre yürütme organının sorumlu dalı bakanlar kurulu sayılırdı. Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri arasından seçilirdi. Bakanlar ise, TBMM üyeleri ya da TBMM üyesi olmayan, ama üye olarak seçilebilir özellikleri olanlardan başbakan tarafından tavsiye edilir ve cumhurbaşkanı tarafından atanırdı. Gerektiği zaman cumhurbaşkanı, başbakanın tavsiyesiyle bakanları görevinden alabilirdi.⁵⁷⁹

Bakanlar Kurulu oluşturulduktan sonra en az bir hafta içerisinde hükûmet programı hazırlanarak yasama organına sunulurdu. Hükûmet programı yasama organı önünde başbakan ya da bakanların birisi tarafından okunurdu. Program okunduğundan iki gün sonra güvenoyu görüşmeleri başlardı. Tam bir gün sonra da oylama yapılırdı. Eğer yasama organı tatilde olursa o zaman özellikle toplantıya çağırılırdı.

Bu anayasaya göre bakanlar kurulu yasama organı önünde genel kolektif ve özel olarak bakanlar da yürüttüğü işlerinden bireysel sorumlu olurlardı. Dolayısıyla yasama organının temsilcileri istediği zaman güvenoyu ile bakanları görevinden alabilirdi.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Fevzi Demir, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, İzmir, 2009, s. 133.

⁵⁷⁷ Öz, s. 48-49.

⁵⁷⁸ Deniz, s. 62.

⁵⁷⁹ Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 206-207.

⁵⁸⁰ Deniz, s. 68.

2.2.1.6.3. Yargı Organı

1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'ndaki yargı erkine benzer düzenlemeler vardır.⁵⁸¹ 1982 Anayasası'na göre mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.⁵⁸²

Adli yargı, idari yargı ve anayasa yargısı mevcuttur. Yüksek mahkemeler, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Mahkemesi olarak adlandırılırdı. 2017 anayasa değişikliği ile askeri yargı kaldırılmıştır.⁵⁸³ Yargı 138 ile 160.maddeler arasında düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi anayasa yargısı işlevini yani anayasallık denetimini yapar.⁵⁸⁴ Adli yargıda Yargıtay, idari yargıda Danıştay üst temyiz mahkemeleri olup, bölge istinaf mahkemeleri de mevcuttur. Anayasa 138' e göre hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.⁵⁸⁵

2.2.1.7. 1982 Anayasası'nda Yapılan 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliğine Göre Geçerli Olan Türkiye Hükûmet Sistemi

1982'de kabul edilen Anayasa'da oluşturulan hükûmet sistemi parlamenter hükûmet sistemi olarak adlandırılırdı.⁵⁸⁶ Ancak parlamenter hükûmet sisteminin iyi işlemediği eleştirileri vardı. Yukarıda, anayasanın yürütme organını yani

⁵⁸¹ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 94.

⁵⁸² Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları**, s. 223.

⁵⁸³ Demir, s. 277.

⁵⁸⁴ Giritli, **Jale Sarmaşık**, s. 196.

⁵⁸⁵ Özer, s. 556-570.

⁵⁸⁶ Şahin, s. 56.

cumhurbaşkanını, hükümette de başbakanı güçlendirmek amacıyla olduğunu belirtmiştik. Aslında parlamenter hükûmet sisteminde yasamayı ya da yürütmeyi güçlerseniz de, çok şeyin değışmeyeceğini, siyasi istikrar olmayacağını söyleyenler vardı.⁵⁸⁷

Hükümet sistemine ilişkin önce 2007 senesinde anayasa değışikliği yapılmıştır. Bu değışiklik ile ilgili daha da tam olarak söyleyecek olursak, 2007’de, cumhurbaşkanını seçerken siyasi tartışmalar yaşanmıştı. Bu tartışmalara neden olan temel hususta, Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanını seçmek için Anayasa’nın 102. maddesinde düzenlenen hükümde; Türkiye Büyük Millet Meclisi 2/3 çoğunluk oyuna sahip olma kuralının hem karar hem de toplantı nisabında aranmasını muhalefet partisi ileri sürmüştür ve Anayasa Mahkemesine gitmiştir. Bu nedenle Türkiye’nin 11. Cumhurbaşkanını seçmede sıkıntılar yaşanmıştır. Anayasa Mahkemesi de 1 Mayıs 2007 tarih ve E.2007/45, K.2007/ 54 sayılı kararı ile bu savı kabul etmiştir.⁵⁸⁸ Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisinde bazı siyasi partilerin desteklemesi ile anayasaya değışiklikleri yapıldı, 21 Ekim 2007 de referandumda bu değışiklik milletçe kabul edildi. Artık Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından değil, halk tarafınca seçilecekti. Böylece 1982 Anayasası’nın benimsediği parlamenter hükûmet sisteminden uzaklaşıp yine kuvvetlerin ayrılığı ilkesine dayanan yarı başkanlık hükûmet sistemine yaklaşıldığı tartışmaları başlamıştır.⁵⁸⁹ Bu tartışmalara son vermek ve fiiliyatta başkanlık gibi işleyen sistemi hukuki bir statüye kavuşturmak adına bu sefer yine 16 Nisan 2017 tarihinde 6771 no’lu kanunun içeriğinde yapılan anayasaya değışiklikleri referandumla halk tarafından kabul edilince, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir.⁵⁹⁰

Bu değışiklik yapılmasının amacı şunlardı: Hükümet sistemi tarafından bakacak olursak ülkede yürütme organının istikrarsız olması ve diğer sorunlarla mücadelede kolisyonlara mecbur kalınması. Zayıf hükümetlerden mütevellit güçlü

⁵⁸⁷ Turhan, s. 100. Turhan’ın kitabından yararlanarak Orhan Aldıkaçtı’nın fikirlerini vurgulayalım “Türkiye’de İstikrarlı Hükümet İçin”, Düşünenlerin Forumu, Milliyet, 6 Ekim 1974. s. 9’da aynen şunu belirtmiştir “Yoksa Türkiye’de büyük çoğunluğa sahip partilerin bile hiçbir iş yapamadıkları, bocaladıkları görülmüştür. Parlamentoda tek başlarına iktidarda oldukları halde ülkede anarşiyi ortadan kaldıramayan, düzeni sağlayamayan partilerde vardır. Güçlü hükümet, “karar almak” ve kararları uygulamak’la orantılı bir kavramdır ve anayasa hukukuna da bu biçimde yerleşmiştir”

⁵⁸⁸ Şahin, Cumhuriyet Anayasaları, s. 200.

⁵⁸⁹ Selçuk Özdağ, Yerli Milli Sivil ve Demokratik Bir Hükümet Modeli Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Yeni Türkiye 94/2017, s. 7.

⁵⁹⁰ bkz: 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında değışiklik Yapılmasına Dair Kanun

yürütmenin olmayışı; cumhurbaşkanının birçok yetki ve hakların sahibi olmasına karşın siyaseten sorumsuz olması, yürütme organının iki başlı değil tek başlı olması isteği. İstikrarlı yönetime dayanan güçlü ekonomi arayışı⁵⁹¹. Bu amaçlarla yapılan anayasa değişikliği sonrasında gerçekleşen ve 16 Nisan 2017 tarihinde halk tarafından kabul edilen referandum ile Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi oluşturulmuştur.

Tabi ki ülkenin hukukçuları arasında tartışmalar yaşanmıştır. Anayasa değişikliği hususunda Gözler David Landau adlı hukukçunun görüşlerinden yararlanarak fikirlerini ifade etmiştir. Suistimalci anayasa diye adlandırılan terimden yararlanarak aşağıdaki düşüncelerini ortaya koymuştur: Demokratik rejim ve kuvvetler ayrılığı ilkesi açısından yasama güçsüz hale gelecek, siyasal iktidarlar daha güçlü hale gelecek, denetim mekanizmaları güç işleyecek ve yargı erki açısından yargı mensuplarının yürütmece belirlenmesiyle yargı bağımsızlığı ve hâkim güvenceleri sağlıklı işlemeyecektir. Gözler bu görüşleri ifade ederek yeni hükûmet sistemi konusundaki eleştirilerini dile getirmiştir.⁵⁹²

Bu fikre karşı görüşü savunan Selçuk Özdağ, ise parlamenter hükûmet sistemlerinde potansiyel siyasal istikrarsızlık olduğunu zira başarısız koalisyonların kurulduğunu ama işlemediğini, güçlü hükûmetlere engel olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de parlamenter hükûmet sisteminde, hükûmetlerin kurulduğu ve bu hükûmetlerin çalışma ömrünün ancak 1,5 sene olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bu durum ülkenin gelişmesini olumsuz etkilemiştir ve güçlü ve siyasi istikrarı olan hükûmet Türkiye için zarurudur.⁵⁹³

⁵⁹¹ Vahap COŞKUN, 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi, DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36, Yıl: 2017, makalesinde aynen bunu vurgulamıştır. “1982 Anayasası, yürürlüğe girdiği andan itibaren sürekli tartışmaların odağında yer aldı. Gerek toplumsal ve gerek siyasi alanda yaşanan sorunların kaynağında bu anayasanın olduğu düşünüldü. Bu sorunların çözülmesi için de hemen her dönemde anayasanın değiştirilmesi istendi, yürürlüğe girdiği andan itibaren sürekli tartışmaların odağında yer aldı. Gerek toplumsal ve gerek siyasi alanda yaşanan sorunların kaynağında bu anayasanın olduğu düşünüldü. Bu sorunların çözülmesi için de hemen her dönemde anayasanın değiştirilmesine yönelik talepler gündemi işgal etti. Kanun koyucunun bu değişim talepleri karşısında duyarsız kalması mümkün değildi. Nitekim yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra 1987’de anayasada ilk değişiklik gerçekleştirildi. Ardından geçen süre zarfında 1982 Anayasasında toplam 21 kez değişiklik yapıldı” diye belirtmiştir.

⁵⁹² David Landau’dan aktaran Kemal Gözler, 16 Nisanda Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Bir “Suistimalci Anayasa Değişikliği” Midir? Anayasa Değişikliğinin Asıl Amacı, HSYK’yi Yeniden Dizayn Etmek, Başbakan ve Bakanlar Cezai Sorumluluklarını Sıfırlamak veya Partili Cumhurbaşkanlığını Getirmek Olabilir mi?, 1 Mart 2017, s. 2-4. (<http://www.anayasa.gen.tr/suistimalci.pdf> (Erişim tarihi 04.09.2019)).

⁵⁹³ Özdağ, s. 1-3.

Yeni sistemde, Cumhurbaşkanı devletin, hükümetin başındadır. Yürütme faaliyeti cumhurbaşkanına aittir. Parlamenter hükümet sisteminde kullanılan dualist hükümetin yapısı kaldırılmıştır. Onun yerine cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısı ve cumhurbaşkanına karşı sorumlu bakanlar getirilmiştir. Yeni sistem ile cumhurbaşkanı kendi yardımcılarını ve bakanları göreve tayin eder aynı zamanda isterse de görevlerine son verir.

Cumhurbaşkanı devletin en yüksek organlarının görevlilerini göreve atar aynı zamanda görevlerine son verme hakkına da sahiptir. Devletin yüksek organlarının görevlilerini tayin etmede hiçbir organın cumhurbaşkanına karışma hakkı yoktur. Bu tayin etme işleri cumhurbaşkanınca düzenlenir.⁵⁹⁴ Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar doğrudan cumhurbaşkanının yönetimi altında çalışırlar.

Parlamenter hükümet sistemindeki gibi yürütme organı; yasama önünde sorumlu değildir. Cumhurbaşkanı siyaseten halka karşı sorumludur. Türkiye Büyük Millet Meclisi bazı durumlarda yürütme organının faaliyetine ilişkin denetim mekanizmaları olan yazılı soru, genel görüşme, meclis araştırması, cezai sorumluya yol açabilen meclis soruşturması yolunu işletebilir. Artık siyaseten de hukuken de sorumlu olan cumhurbaşkanı vardır. Cumhurbaşkanı, yürütme organının faaliyetiyle ilgili olarak kanuna aykırı olmayan düzenleyici cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayımlayabilir. Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları onbeş gün içinde yayımlar. Yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları, bir daha

⁵⁹⁴ Adnan Küçük, **Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye'ye Üzg, Başkanlık Sistemi: korkular, Algılar, Beklentiler**, Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yıl:22, Sayı: 85, Kış 2017, s. 159-160

görülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Cumhurbaşkanınca kısmen uygun bulunmama durumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi sadece uygun bulunmayan maddeleri görüşebilir. Bütçe kanunları bu hükme tâbi değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu üye tamsayısının salt çoğunluğuyla aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir. Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır. Güçleştirici veto düzenlenmiştir.⁵⁹⁵

2.2.1.7.1. Anayasa Değişikliğine Göre 24 Haziran 2018'de Yapılan Seçim

Türkiye’de 2017’de 6771 no’lu kanun çerçevesinde hükümet sistemi değişikliği içeren anayasa değişiklikleri yapılmıştır. Kanun 11 Şubat 2017 tarihinde yayımlanmıştır.⁵⁹⁶ Bu anayasa değişikliği referandum ile kabul edilmiştir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumla, cumhurbaşkanı ve milletvekili genel seçimleri hakkında 2019 yılında seçimin birlikte yapılacağı kabul edilmişti ama TBMM tarafından erken seçim kararı alınarak 24 Haziran 2018’de erken seçim yapılmıştır.⁵⁹⁷ 24 Haziran 2018’de cumhurbaşkanı ve milletvekili genel seçimleri birlikte yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 24 Haziran seçimi sonrasında, 9 Temmuz 2018’de cumhurbaşkanının yemin ederek göreve başlaması ile birlikte yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçmiştir.

Yeni sistemde kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı, yürütme yetkisi cumhurbaşkanına, yasama yetkisi de TBMM’ye ait olacaktır. Yürürlüğe giren yeni sistemde belirtildiği gibi cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri her beş senede aynı günde birlikte yapılacaktır.

⁵⁹⁵ Küçük, s. 159

⁵⁹⁶ Resmi Gazete, 11. Şubat 2017 Cumartesi, Sayı: 29976, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**, Kanun №. 6771, Kabul Tarihi: 21/01/2017.

⁵⁹⁷ bkz: <https://www.yenisafak.com/secim-2018> (Erişim tarihi 12.08.2018).

Cumhurbaşkanı; devletin, yürütmenin başıdır aynı zamanda başkomutanlığı da temsil eder Kendi yardımcılarını, bakanlarını atayacak ve görevlerine isterse son verebilecektir. TBMM’de 550 olan milletvekili sayısı 600 milletvekiline çıkarılmıştır. Eski sistemde milletvekili seçilme yaş sınırı 25 iken yeni sistemde 18 olmuştur.⁵⁹⁸ Daha pekçok değişikliklerle birlikte, anayasadaki hükümet sistemini tamamen değiştirilerek cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmiştir.

2.2.1.8. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi

Yukarıda değinildiği gibi 2007 senesinde yapılan anayasa değişikliği ile anayasada cumhurbaşkanını halkın seçeceğine dair düzenlemeler getirilmişti ve cumhurbaşkanının yürütme içerisinde güçlü kılınması için adımlar atılmıştı.

Yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılığı ilkesinde yumuşak ve sert kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemlerinden bahsetmiştik. Buna göre Türkiye’de hükûmet sistemi 2018’e kadar kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayalı parlamenter hükûmet sistemi olmuştur. Bu süreç içerisinde mevcut olan sistemin uygulamada getirdiği sorunları çözememesi ve bu sistemle ülkede ekonomik çöküntüler, hükümet krizleri yaşanması, sık sık hükûmet sistemi hakkında tartışmalar yaşanmasına da yol açmıştır. Nihayetinde, Türkiye için yeni bir sistem tasarlanması gerektiği konusunda yoğun bir tartışma ve fikirler ortaya çıkmıştır. Özellikle ve tekrar söyleyecek olursak 2007 senesinde cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanan krizler sonrasında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş ve yürürlükteki sistemin bu süreden sonra parlamenter hükûmet sisteminden uzaklaşarak yarı başkanlık hükûmet sistemine doğru yöneldiği ifade edilmiştir. Bu değişiklikler sonrası 2014 senesinde cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle cumhurbaşkanı siyaseten güçlenmiştir. Başbakan siyasi önemini yitirmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanının güçlü yekileri ile fiili bir başkanlık işleyişi doğmuştur. Bundan dolayı doğan bu fiili durumu hukuki kılmak adına 2017 Anayasa değişiklikleriyle monist yürütmeye geçilmiş, yürütme erkinin tüm yetkilerinin cumhurbaşkanında toplandığı yeni bir hükûmet modeline geçilmiştir.

⁵⁹⁸bkz:<https://www.aa.com.tr/tr/politika/24-hazirandan-sonra-ulke-yonetiminde-yeni-bir-sayfa-aciliyor/1176237> (Erişim tarihi 15.08.2018).

Dolayısıyla, 2017 anayasa değişikliğinden sonra Türkiye’de yeni Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet sistemi ortaya çıkmıştır Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi kurulurken bütün tartışmalar başkanlık hükûmeti sisteminin özellikleri üzerinden yapılmıştır. Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine başkanlık hükûmeti sisteminin bir türevidir diyenler de olmuştur. Ancak, Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi, başkanlık sistemine göre daha güçlü bir yürütme yaratmıştır. Yürütmenin ve yasamanın seçime gidebilme hususunda karar alabilmeleri başkanlık sisteminden farklı bir özelliktir. Zira başkanlıkta her iki organ birbirinin hukuki varlığına son veremiyordu. Denge ve denetim mekanizmaları açısından yeni sistem başkanlık sistemi ile karşılaştırılmaktadır.

Anayasa hukukçuları arasında, Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin olmasının mantıken doğru olmadığını idda edenler de yok değildir. Gözler “Elveda Anayasa” başlıklı kitabında Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi diye bir sistem olmadığını ve hukuk dilinde böyle terim bulunmadığını söylemektedir. İba ise getirilen sistemin adına ne olursa olsun Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi adı vererek tartıştığımız bu sistemin, başkanlık hükûmeti sisteminin içerisinde yer alan tanımlayıcı kriterlere daha yakın bir sistem olduğunu ve zaman geçtikçe başkanlık hükûmet sistemine geçiş yapılacağını iddia etmektedir. O halde biz, Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde yasama, yürütme ve yargı organları arasında nasıl etkileşim araçları bulunduğunu inceleyerek yeni sistemi daha yakından öğrenebiliriz.

2.2.1.8.1. Yasama Organı

Türkiye’de yasama organı TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) olarak adlandırılmıştır. 2017 Anayasa değişikliği ile birlikte kuvvetlerin sert ayrılığı prensiplerine bağlı bir hükûmet sistemi kabul edilmiştir. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında da 1982 Anayasası’nda düzenlendiği gibi yasama organı; 75. ve 100. maddeler arasında düzenlenmiştir.⁵⁹⁹ Başka bölümlerimizde belirttiğimiz gibi, şahsi fikrime göre, bu anayasa değişikliği ile yasama organını değil, yürütme organını güçlendirme amacı doğrultusunda değişiklikler olmuştur.

⁵⁹⁹ Gören, s. 89.

Bu nedenle yürütme organı tek başlı hale getirilmiştir.⁶⁰⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olabilmek için yeni sisteme göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma şartıyla 18 yaşını doldurmuş ve ilkokul mezunu olmak, kısıtlı olmamak, askerlikle ilişkisi olmamak, kamu hizmetinden yasaklı olmamak ve anayasa madde 75’de sayılan suçları işlememek, yeterli sayılmıştır. TBMM seçim süresi 4 seneden 5 seneye çıkartılmıştır. Cumhurbaşkanı ve Meclis üyeleri seçimleri aynı günde yapılacaktır. Önceki Anayasa’da TBMM üyeleri sayısı 550 idi. Yeni sisteme göre halkın nüfusunun çoğalmasından mütevellit 600 milletvekili seçilecektir.⁶⁰¹

TBMM’nin görev ve yetkileri hakkında bahsedersek, bunlar şu şekildedir: Kanunları hazırlamak ve kabul etmek gerekli zamanda kaldırmak. Devlet bütçesini ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve onları kabul etmek. TBMM’nin üye tam sayısının beşte üçünün kararı ile genel ve özel af ilanı hakkında karar vermek. Ülke para biriminin basılmasına ve savaş ilanına karar vermek. Uluslar arası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak. Anayasada verilen diğer görevleri yapmak, yetkileri kullanmak.⁶⁰² Şunu belirtmemizde de yarar vardır ki TBMM’nin, yürütmenin görevine gensoru ile siyaseten son verebileceği yetkisi kaldırılarak yazılı soru, meclis araştırması, genel görüşme ve meclis soruşturması yetkileri korundu. Ama sorunun yazılı bir şekle bağlanması öngörüldü. Cumhurbaşkanının suç işlemesi halinde, tüm suçlarında, meclis tarafından suçlanıp Yüce Divan tarafından yargılanabilmesini sağlayan cezai sorumluluğu kabul edildi. Eskiden sadece vatana ihanet halinde yargılama olabiliyordu. TBMM’nin üye tam sayısının salt çoğunluğu ile soruşturma açılması isteğinde bulunabileceği; beşte üçü tarafından soruşturma açılabileceği kararının alınabileceği düzenlendi.⁶⁰³

2.2.1.8.2. Yürütme Organı

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde anayasalar çokça değişikliğe uğramıştır. Her değişiklikle birlikte yasama, yürütme ve yargı organları arasında ilişkilerin varlığı ve

⁶⁰⁰ Nebi Miş, Burhanettin Duran, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, 12. Baskı, Mart. 2017. s. 42.

⁶⁰¹ Gergerlioğlu, s. 105-107.

⁶⁰² Menaf Turan, **Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 3, 42-91 (September 2018), ISSN: 2147-5237, Eylül 2018. s. 48.

⁶⁰³ Duran, s. 42-45.

kriz olmadan bu ilişkileri sürdürebilmeleri için hak ve görevleri üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar tamamen yönetim sisteminden kaynaklanmaktadır.

Burada belirtmemiz gerekir ki en son yapılan 2017 Anayasa değişikliği ile birlikte yürütme organının tek kişinin eline toplanması icrai ve güçlü yürütme yaratmıştır. Cumhurbaşkanı yürütme organının başında tek olmasına rağmen yargı üzerindeki atamalarından dolayı önemli yetkilere sahip olduğundan sistem kendine özgü bir özelliğe ve işleyişe sahiptir.⁶⁰⁴

Eski sistemde yürütme organının işini cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu yürütüyordu.⁶⁰⁵ 2017 Anayasa değişikliğine göre yürütme organının başı Cumhurbaşkanındır. Bu nedenle yeni Anayasaya göre tek başlı yürütme organı ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁶

Cumhurbaşkanı yürütme organının başıdır. Devletin de başıdır. Cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için şartlar 101-102. maddelerde yeniden düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanının Türk vatandaşı olması, 40 yaşını aşmış, yükseköğrenimini yapmış, milletvekili seçilebilme yeterliliğine sahip, en az yüzbin seçmenin imzası ya da en son seçimlerde tek başına ya da birlikte geçerli oyların en az yüzde beş oy oranını almış partilerin; siyasi parti gruplarının, cumhurbaşkanı için aday gösterebilme şartı getirilmiştir.⁶⁰⁷

2017 Anayasa değişikliğinden önce cumhurbaşkanının görev süresi 7 sene idi ve kişi bir defa cumhurbaşkanı olarak seçilebilecekti fakat yeni sisteme göre 5 seneye indirildi. Bir kişi iki defa seçilebilecek konuma getirildi. En önemli noktalardan biriyse cumhurbaşkanı ve meclis üyeleri seçimi için her 5 senede aynı günde seçime gidileceği kuralının getirilmiş olmasıdır.⁶⁰⁸

Cumhurbaşkanının yetki ve sorumlulukları 1982 Anayasası'nın (101 ve 108. maddeleri) arasında yer almıştır.⁶⁰⁹ Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine göre cumhurbaşkanının devletin başı aynı anda yürütme organının da başı olduğunu

⁶⁰⁴ İba, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 142-143.

⁶⁰⁵ Şahin, s. 58.

⁶⁰⁶ Bkz Haluk Alkan; "Yürütmenin etkinliğini sağlayan düzenlemeler; Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Meclis onayı almadan doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanabilmeleri ve görevden alınabilmeleri. Üst kademe yöneticilerinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile belirlenecek üsüller çerçevesinde Cumhurbaşkanı tarafından atanıp, görevden alınabilmeleri. Bakanlıkların ve bağlı teşkilatlarının kararname ile kurulabilmesi. Merkezi yönetime bağlı kamu tüzel kişiliğinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulabilmesi" s. 137.

⁶⁰⁷ Duran, s. 44.

⁶⁰⁸ İba, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 240.

⁶⁰⁹ Gören, s. 89.

belirtmiştik. Cumhurbaşkanının varsa parti üyeliğinden ilişkisinin kesileceğine dair düzenleme kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları kararname ile atayacak ve görevlerine son verebilecek yetkiye sahip olduğunu daha önce ifade etmiştik.⁶¹⁰Yine tekrarlamamız gerekirse bu değişikliklere göre cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir.⁶¹¹

Cumhurbaşkanı, TBMM tarafından kabul edilen kanunları tekrar görüşülmek üzere geri gönderebilir. Kanunları yayımlar ve ülkenin iç ve dış politikası hakkında meclise mesaj gönderebilir. Uluslararası ilişkileri yürütür. Türk Silahlı Kuvvetlerinin başkomutanlığını yapar. Üst düzey kamu yöneticilerini göreve tayin eder ve görevden alabilir. Yargı ile ilgili Hakimler Ve Savcılar Kurulu'nun dört üyesini, Anayasa Mahkemesi'nin ise üyelerinden 12'sini seçmektedir.⁶¹² Bu ve benzeri yetki ve görevleriyle cumhurbaşkanı anayasada yürütmenin ve devletin başı olmuştur.

2.2.1.8.3. Yargı Organı

2017 Anayasa değişikliğine geçmeden 1982 Anayasası'nda yargı organının düzenlenişi hakkında bilgi vermemiz karşılaştırma açısından ve konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. 1961 Anayasası'ndan 1982 Anayasası'na

⁶¹⁰ Duran, s. 42-47.

⁶¹¹ Resmi Gazete, 11. Şubat 2017 Cumartesi, Sayı: 29976, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**, Kanun №. 6771, Kabul Tarihi: 21/01/2017. Anayasa Değişikliğine göre Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine dair Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde gösterilen temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar, ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Eğer Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunuyorsa, kanun hükümleri uygulanır. TBMM aynı konuda kanun çıkarmış olsa, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz sayılmaktadır.

Cumhurbaşkanı, kabul edilen kanunların uygulamada bir aksaklık görmemesi için o kanunlara aykırı olmayacak şekilde yönetmelikleri çıkarabilmektedir.

Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılmış olan kararnameler ve yönetmelikler, yayımlandıktan sonra bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer.

Cumhurbaşkanı olağanüstü hallerde, olağanüstü halin uygun gördüğü konularda, 104 üncü maddenin onyedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara karşı olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanacaktır ve aynı gün Meclis onayına sunulacaktır.

Ülkede savaş ve ya mücbir sebeplerle TBMM toplanamaması hâli hariç; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde TBMM'de görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendi kendine yürürlükten kalkmış olacaktır.

⁶¹² Gergerlioğlu, s. 105-124.

geçilen süreçte yargı alanına çok değişiklik olmamıştır.⁶¹³ Bundan sonra 2010 yılında anayasa değişikliği yapılırken anayasa yargısı organındaki sorunların çözülmesi için, Anayasa Mahkemesi üyelerinin sayısı on yediye yükseltirken sistemin iyi işlememesi sonucunda anayasa yargısında eleştiriler görülmüştür. Bu değişikliklerin en önemli noktası Anayasa Mahkemesi üyeleri seçiminde yasama organının yetkisini artırma maksadı idi. Ancak yasama organının söz sahibi olabilmesi için çaba gösterirken üst düzey atamalarda cumhurbaşkanı ve yasama organı arasında bir denge kurulamamıştı. Bu nedenle devlette her türlü krizlerin, erkler arası uyumsuzluğun olabileceği tehlikelere yol açılabileceği hususu ortaya çıkmıştı.⁶¹⁴

Kanaatimizce; demokratik bir yönetim sisteminin çalışmasıyla ilgili olumlu cevabı verebilmek için mutlaka yargı organının da bağımsız olması önemlidir. 2017 Anayasa değişikliği yapılırken yeni sisteme göre yargı organına oldukça değişiklikler gelmiştir. 1982 Anayasası'nda yargı mercileri mahkemeler ve yüksek mahkemeler olmak üzere ikiye ayrılır. Yüksek Mahkemeler, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Mahkemesi olarak adlandırılırdı.⁶¹⁵ Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, adli ve idari yargı kolları ve askeri yargı vardı.

Yeni sisteme göre askeri yargı ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle 145. madde ve aynı anda Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesini düzenleyen 156. ve 157. maddeler anayasa metninden çıkartılmıştır.⁶¹⁶ Burada anlamamız gereken askeri yargının ortadan kalkmasıdır.

Anayasa'nın 159. maddesi değişikliğe uğrarken Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu değiştirilmiştir. Kurulun ismindeki "yüksek" kelimesi çıkarılırken üye seçim sistemi değiştirilmiştir. Kurulun üye sayısı 22'den 13'e indirilmiştir. Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Daire sayısı ise iki olarak belirtilmiştir. Yeni sisteme göre üye seçiminde 11 üyeden 4'nün cumhurbaşkanı, kalan 7 üyesinin de Meclis tarafından seçilmesi öngörülmüştür.⁶¹⁷ Anayasa Mahkemesi'nin ise üyelerinden

⁶¹³ Gözler, **Genel Teorisi, Cilt I, 1. Baskı**, s. 94.

⁶¹⁴ Haluk Alkan, **Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, 1. Baskı, Mayıs, 2018. s. 90-91.

⁶¹⁵ Demir, s. 277.

⁶¹⁶ Alkan, s. 93.

⁶¹⁷ Duran, s. 44.

12'sini Cumhurbaşkanı, 3 üyeyi ise TBMM seçmektedir Böylece yargı alanında Anayasa değişikliği ile önemli kurallar getirilmiştir.

2.2.1.9. Kırgızistan ve Türkiye'deki Anayasal Sistemlerde Günümüzde Geçerli Olan Hükûmet Sistemlerinin Hukuki Karşılaştırılması

Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti anayasaları bu iki ülkenin tarihiyle sıkı bağ içerisindedir. İki devlet bağımsızlığa sahip olduktan sonra kendi anayasalarını kabul etmişlerdir ve bu anayasalar birçok defa değişikliğe uğramıştır. Daha sonra yeni anayasalar yapılmıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 5 Mayıs 1993'de kabul edilmiştir. Yukarıdaki bölümlerimizde de belirttiğimiz gibi 1993 senesinde anayasanın kendi içerisinde bulunduğu hükûmet sistemi başkanlı parlamenter sistem olarak adlandırılmıştır. Bu anayasa Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk başkanı tarafından başkanlık hükûmet sistemini oluşturmak için birçok defa değiştirilmiştir. Net olarak belirtecek olursak 1996-1998-2003 seneleri arasında anayasada değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Kırgızistan'da halk memnuniyetsizliği yaşanarak ilk cumhurbaşkanımız ülke dışına çıkıp, ikinci cumhurbaşkanımız seçim yoluyla cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. İktidarın değiştirilmesine rağmen anayasa reformu durmadan tekrarlanarak başkanlık hükûmetinin gücünü çoğaltmak amacıyla anayasa 2006-2007 senelerinde değişmiş ve eklemeler yapılmıştır. Böylece ülkede siyasi farklılık ve muhalif fikirler çoğalıp ikinci defa iktidar değişimi yaşanmıştır. Ülkedeki karışıklığı düzene sokmak, siyasi istikrarı sağlamak için geçici hükûmet oluşturularak anayasanın yeni metnini hazırlamışlardır. 27 Haziran 2010 tarihinde Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın yeni metni halkoyu ile kabul edilmiştir. Bu anayasa kuvvetlerin sert ayrılığı prensibinin temelinde başkanlı parlamenter hükûmet sisteminden uzaklaşarak ülkede siyasi istikrarı sağlama ve bundan sonraki iktidarı barış yoluyla sonraki yöneticiye devretme amacıyla, demokratik parlamenter hükûmet sistemini oluşturma gayesiyle parlamenter sisteme doğru yaklaşıma başlamıştır.

Böylece 2010 senesinde anayasa başkanın haklarını sınırlamayı, başbakanın yetki ve haklarını çoğaltmayı ve demokratik parlamenter sistemi tamamen oluşturmayı amaçlayarak daha sonra bu yöndeki eğilim ve hükümet reformu 11 Aralık 2016 tarihinde referandum yoluyla kabul edilmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası 28 Ocak 2017 senesinde Kırgızistan Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır.

Türkiye, Kırgızistan'a göre daha önce bağımsız bir ulus devlet ve cumhuriyet olmuştur. Türkiye'de 29 Ekim 1923 tarihinde cunhuriyet ilan edilmiştir. Türkiye'de, 1921-1924-1961-1982 anayasaları yapılmıştır. Her bir anayasal değişim döneminde yapılan yeni anayasa ile birlikte, hükûmet sisteminde değişiklikler ya da siyasi sistemi etkileyici reformlar yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti çok uzun yıllar boyunca parlamenter hükûmet sistemini kullanarak bu sistemin olumlu ve olumsuz taraflarını tecrübe etmiştir. Bu sistem dönminde yürütme organını oluştururken birçok siyasi anlaşmazlık yaşanması, koalisyon hükümetlerinin güçlü olmayışının sonucu ülke siyasi hükûmet krizlerine uğramıştır. Hükümetlerin görev süresi kısalıp hükûmet değişimi sık sık yaşanmaya başlamıştır. Bundan dolayı 21 Ekim 2007 tarihinde güçlü yürütme saikiyle anayasayı değiştirilmiştir. Bu anayasal değişikliği ile parlamenter hükûmet sisteminden uzaklaşıp yarı başkanlık sistemine geçildiği tartışmaları başlamıştır zira artık cumhurbaşkanını doğrudan halk seçmeye başlamıştır. Yürütmenin diğer kanadında ise siyaseten sorumlu başbakan ve bakanlar kurulu bulunmuştur.

Halkın seçtiği cumhurbaşkanı siyaseten çok güçlenmiş olup, cumhurbaşkanının anayasadan kaynaklanan güçlü görev ve yetkileri düşünüldüğünde başkanlık gibi işleyen fiili de bir durum ortaya çıkmıştır. Parlamenter sistemin bakanlar kurulu ve başbakanı siyaseten odak noktası olma işlevini yitirmeye başlamıştır. Türkiye, bu fiili durumu hukukileştirmek ve güçlü ve istikrarlı bir yürütme oluşturmak ve bu yeni hükümet sisteminin adını koymak için 6771 sayılı Kanun ile anayasa değişikliğine gitmiş, halkoylamasıyla hükümet sistemi değişikliği içeren bu anayasa değişiklikleri 16 Nisan 2017 tarihinde Türk Milleti tarafından kabul edilmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁸ Narin Serdar, **Türk Tipi Bir Hükümet Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Amerikan Başkanlık Modelinden Farkları**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi, (New Trends In Economics And Administrative Sciences, Izmir International Congress On Economics And Administrative Sciences),Detay

SONUÇ

Kırgızistan Cumhuriyeti 2010 senesinden itibaren parlamenter hükûmet sistemini geliştirme amacı doğrultusunda anayasada değişiklik yapmıştır. Kırgızistan’da parlamenter hükûmet sistemini kullanma tecrübesi az olduğundan, devletin yasama, yürütme erkleri arasında kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan denge ve denetim mekanizmaları gerçek anlamda sağlanamamıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti’ndeki bu siyasi eksiklikleri görmek ve erkler arasındaki kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan dengenin sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla, Türkiye Cumhuriyeti’nin hükûmet sistemi tecrübesinden yararlanmak için tez konumuzun başlığı “Demokratik Siyasal Rejim ve Mukayeseli Anayasa Hukuku Açısından Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgızistan Cumhuriyeti Hükûmet Sistemlerinin İncelenmesi” olarak belirlenmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra hükûmet sistemi 2010’a kadar cumhurbaşkanı tarafından yönetilen bir nevi yarı başkanlık hükûmet sistemi şeklinde işlemiştir. Kırgızistan, 2010’dan itibaren parlamenter hükûmet sistemini oluşturmaya yönelmiştir. Ülkede 2010 yılına kadar iki kez cumhurbaşkanına karşı ayaklanma yapılarak iktidar değiştirilmiştir. Hükûmet sistemi arayışı çerçevesinde, 2010 senesinden itibaren yönetim sistemini değiştirme sesleri artık yüksek sesle dile getirilmiştir. Aralık 2016’da anayasa değişikliği yapılarak parlamenter hükûmet sisteminin tüm özelliklerinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Kırgızistan’da parlamenter hükûmet sistemi uygulanmakla birlikte bu sefer de yürütme organının görev ömrünün azaldığı tespit edilmiştir. Ülkede, 2010’dan 2018’e kadar 9 hükûmet değişikliğinin yapılması parlamenter hükûmet sisteminin olumsuz tarafı olarak değerlendirilebilir.⁶¹⁹

Yayıncılık, Ankara, Aralık 2018, s.2025-2040; Narin Serdar, **Türk Tipi Bir Hükûmet Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi’nin Türk Anayasal Sistemine Getirdiği Yenilikler**, İzmir Demokrasi Üniversitesi 1. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi’ne (The 1st International Conference On Critical Debates In Social Sciences, Aralık 2018, S.338-350.

⁶¹⁹ bkz: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_премьер-министров_Киргизии (Erişim tarihi 01.02.2018).

Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra yarı başkanlık hükûmet sisteminin demokratik olarak geliştirmeye daha çok çaba gösterilmesi gerekmektedir. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda 1993 ve 1997 yılına kadar değişiklik yapılmamış ve yönetim sistemi doğru kullanılmıştır. Ülkede 1993 ve 1997 yılları arasında denge ve denetim sisteminin doğru kullandığı için sistemde bir tıkanıklık olmadığını belirtebiliriz. Daha sonra, 1997 ve 2005 yılları arasında denge ve denetim sistemi bozulduğu için sistemde tıkanıklar olmuştur. Bu nedenle denge ve denetim sistemi doğru bir şekilde kullanılmaya devam etseydi, demokrasi kültürü içselleştirilseydi, siyasi aksaklıklar ve krizler olmayacaktı.

Yarı başkanlık hükûmet sisteminde, cumhurbaşkanı ve yasama organı yani meclis üyeleri seçim yoluyla belirlenmektedir. Cumhurbaşkanının insiyatifi ile başbakan ve bakanlar kurulunun meclise sunulup meclisin onayından geçmesi gerekmektedir. 2010 yılından sonra yapılan anayasa değişikliği ile parlamenter hükûmet sistemine yaklaşılmakla birlikte, belirtmemiz gereken en önemli husus şudur ki, 2010 yılından sonra yapılan bu hükûmet sistemi değişikliğine göre sorumluluğun kimde yani hangi organda olduğu realitede belli değildir. Anayasada belirtildiği gibi sorumluluk mecliste olsa da siyasi alanda cumhurbaşkanının yetkisi çoktur. Bu sebepten Kırgızistan Cumhuriyeti için güçlü yetkili ve halk tarafından seçilen ama denge ve denetim mekanizmalarına tabi bir yarı başkanlık hükûmet sisteminin daha yararlı olacağını vurgulamak isteriz.

Türkiye Cumhuriyeti ise uzun yıllar parlamenter hükûmet sistemini uygulamıştır. Bu süre boyunca parlamenter hükûmet sisteminin olumlu ve olumsuz yanlarını görerek siyasi hükûmet sistemi deneyimi kazanmıştır. Türkiye'de 2007 yılında cumhurbaşkanı seçimi sırasında siyasi tartışmalar yaşanmıştır. Bu sebepten 1982 Anayasası, 2007 yılında değişikliğe uğramıştır. O dönemden itibaren Türkiye'de hükûmet sistemi, parlamenter hükûmet sisteminden uzaklaşarak yarı başkanlık hükûmet sistemine yaklaşmıştır. 16 Nisan 2017'de yapılan referandum ile kabul edilen 6771 sayılı anayasa değişikliği ile ve sonrasında yapılan 24 Haziran seçimleri ile Türkiye'de tamamen kendine özgü bazı yönlerden başkanlık hükûmeti sistemine benzeyen cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sisteminde sert kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiş,

yürütme yetkisi tekil yürütme olarak cumhurbaşkanına, yasama yetkisi ise TBMM'ye ait olmuştur.

Her ülke kendi tarihine, ekonomisine, siyasi kültürüne ve geleneğine göre hükûmet sistemini oluşturmalıdır. Dolayısıyla her ülke kendi demokratik ve siyasi sistem kültürüne göre istediği hükûmet sistemini kabul edebilir. Ülkede siyasi partiler arasındaki ilişkiler, geçmişte yaşanan siyasi tarih tecrübeleri de hükûmet sistemini etkiler. Hükûmet sistemi istikrarsızlığa yol açtığında bir ülke ekonomisinin ve makro ekonomik işleyişin de zarara uğrayacağı kaçınılmazdır. O yüzden gelişmekte olan ya da güçlü ekonomiye sahip olan ülkelerin de siyasetin, hükûmet sisteminin ekonomi üzerindeki etkilerini göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Ekonomiye yön veren yatırımcılar gelecek planlarını düzenlerken mutlaka ve mutlaka ülkenin siyasi istikrarına bakarak hedeflerini belirlerler. O halde ekonomik refah ve çoğulcu demokrasinin varlığı hükûmet sistemi ile yakın ilişki içersindedir.

Bir ülkenin yönetim sisteminin istikrarsızlığından kaynaklanan, hükûmetin sık sık değiştirilmesi ve özellikle parlamenter sistemlerde koalisyon kurulamaması açısından ülkede yaşanan ekonomik krizler; işsizliğin artmasına, fiyat istikrarının kaybolmasına, enflasyonunun artmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle düşüncemimize göre siyasi istikrar, güçlü hükûmet, güçlü ekonomi, ekonomik kalkınmışlık ve sosyal açıdan bir refah toplumu olabilmek için, çoğulcu bir demokrasi anlayışında, temel hak ve özgürlüklerin özgürce kullanabildiği bir toplum ve hukuk devleti olabilmek için siyaseten de iyi yönetilen bir hükûmet sisteminiz olmalıdır. Denge ve denetim mekanizmalarını iyi işleten, siyasi krizleri çözebilen, toplumda uzlaşa ve demokrasi kültürünü yaşatabilecek ve kendi tarihine ve siyasi kültürüne en uygun hükûmet sistemini her ülke dikkatlice tecrübe ederek seçmeli ve böylece anayasal demokratik değerler sistemini ve insan hakları idealini inşa etmelidir.

İki ülkenin hükûmet sistemlerini karşılaştırmamızın sonucunda Kırgızistan Cumhuriyeti hükûmet sisteminin mevcut sorunlarını değerlendirmek amacıyla yaptığımız bu çalışmamızın Kırgızistan'da demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmasını umut ediyor ve istiyoruz.

KAYNAKÇA

Akad Mehmet, Dinçkol Vural Bihterin, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınevi, İstanbul, 2000.

Akıncı Berat, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Olası Demokratik ve Ekonomik Etkileri**, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/24, 2017.

Alkan Haluk, **Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, 1. Baskı, Mayıs 2018.

Anayurt Ömer, **Anayasa Hukuku: Genel Kısım Temel İlkeler, Kavram Ve Kurumlar**, 1. Basım, 2018. (Anayurt)

Atar Yavuz, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1961 Anayasası TBBM İçtüzüğü**, Konya, 1996.

Birecikli Burak İhsan, **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlan Üzerine Bir İnceleme**, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, ss. 211-226.

Boyunsuz Özsoy Şule, **Başkanlı Parlamenter Sistem, Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliği**, 2. Baskı, İstanbul, 2014.

Семенов Петр Петрович. **Путешествие в Тянь-Шань**, Москва 1958. (Semenov Petr Petroviç. **Tanrı Dağlarına Olan Gezi**, Moskova 1958.)

Ceylan Ahmet, **Türk Siyasal Yaşamındaki Hükümet Krizlerine İlişkin Farklı Bir Örnek: 7 Haziran -1 Kasım Genel Seçim Süreci**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2017.

Coşkun Vahap, **16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi**, *DÜHFD, Cilt: 22, makalesi, 2017.*

Demir Fevzi, **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2005.

Demir Fevzi, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2009.

Deniz Şadiye, **Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi tartışmaları**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2005.

Erdoğan Mustafa, **Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara, 2007. (Erdoğan, 7. Baskı).

Erdoğan Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, 7. Baskı, Ankara, 2005.

Eroğlu Cem, **Anatüzeeye Giriş, Anayasa Hukuku’na Giriş Gözden Geçirilmiş**, 12. Bası, Ankara 2012.

Gemalmaz Semih Mehmet, **Anayasada Olağanüstü Rejim Demokratikleşmede Sivil Toplum**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995.

Gergerlioğlu Taha Muhammed, **Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı, Kurumların Vesayetinden Halkın İktidarına**, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2017.

Giritli İsmet, Sarmaşık Jale, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni Bası**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2001.

Gören Zafer, **Anayasa Hukuku** 1. Baskı, Ankara, Mayıs, 2011. (Gören).

Gören Zafer, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 1 Baskı, İzmir, 1997. (Anayasa Hukukuna Giriş).

Gözler Kemal, **Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 54, 1999, Sayı 1, ss. 51-62.

Gözler Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı**, 8. Baskı, Bursa, 2016 (Gözler, Ders Kitabı, 8. Baskı).

Gözler Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı**, 5. Baskı, Bursa, 2014 (Gözler, Ders Kitabı, 5. Baskı).

Gözler Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 11. Baskı, Bursa, 2007.

Gözler Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, Bursa 2011 (Gözler, Genel Teorisi, Cilt.I, 1. Baskı).

Gözler Kemal, **Anayasa Hukukununna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 18. Baskı, Bursa, 2012. (Gözler, 18. Baskı).

Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri Güncelleştirilmiş**, 13. Baskı, Bursa, 2012. (Gözler, Güncelleştirilmiş).

Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Bursa, 2000. (Gözler, 1. Baskı).

Gözler Kemal, **16 Nisanda Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Bir “Suistimalcı Anayasa Değişikliği” Midir? Anayasa Değişikliğinin Asıl Amacı, HSYK’yi Yeniden Dizayn Etmek, Başbakan ve Bakanlar Cezai Sorumluluklarını**

Sıfırlamak veya Partili Cumhurbaşkanılığını Getirmek Olabilir mi?, 1 Mart, 2017. (<http://www.anayasa.gen.tr/suistimalci.pdf> (Erişim tarihi 04.09.2019)).

Gözler Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukukun**, 17. Baskı, Bursa, 2011. (Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, 17. Baskı).

Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, Bursa, Ağustos, 2016.

Gözübüyük A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, 18. Bası, Ankara, 2011. (Gözübüyük, 18. Bası).

Gözübüyük A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, 19. Baskı, Ankara, 2013. (Gözübüyük, 19. Baskı).

Hamilton, Madison, ve Jay, **Anayasa Üzerine Düşünceler Federalist’lerin Makalelerinden Seçmenler**, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 3, Prof. Dr. İrfan Baştuğ’un Armağanıdır, Çeviren.: Asistan Dr. Mümtaz Soysal (Siyasal Bilimler Fakültesi) Yenilik Basımevi, İstanbul, 1962.

Hayati Hazır, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**, Selçuk Üniversitesi Basımevi Konya, 1990.

Hekimoğlu Merdan Mehmet, **Anayasa Hukukunda Antidemokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye**, 1. Baskı, Ankara 2010.

Hekimoğlu Merdan Mehmet, **Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı “Demokratik Hükümet Sistemleri” ve Türkiye**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

Нурбеков Кубанычбек. **История Государство и Права Киргизской ССР**, Фрунзе 1970. (Nurbekov Kubaniçbek. **Kırgız SSC Devlet ve Hukuk tarihi**, Frunze 1970.)

İba Şeref, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda) Ek: 1982 Anayasası Pratik Çalışma Testi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

İba Şeref, **Kırgızistan'ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş**, Avrasya etüdler 36/2009-2(47-62). bkz: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/421933> (Erişim tarihi 06.10.2019).

İba Şeref, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Ankara, Şubat 2018.

Колушин Евгений Иванович. **Конституционного Право России Курс Лекций**, Инфра-М, Москва 2015. (Evgeniy İvanoviç Koliuşin. **Rusya Anayasa Hukuku Kurs Notu**, İnfra-M, Moskova 2015)

Kabaoğlu İbrahim Ö, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar) Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş**, 11. Baskı, İstanbul, 2016. (Kabaoğlu, 11. Baskı)

Kabaoğlu İbrahim Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar**, 3. Baskı, İstanbul, 2006. (Kabaoğlu)

Kama Sezen, **Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme The “Westminster Model” as a Parliamentary System A Study based on a British Example**, MÜHF-HAD, C.22.

Keskinsoy Ömer, Kaya Batur Semih, **Türkiye'nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme, An Evalution On Govermental Systems Of Turkey**, TBB Dergisi 2018 (137).

Kubalı Nail Hüseyin, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**, Ersan Matbaacılık, İstanbul, 1965.

Küçük Adnan, **Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye'ye Üzgü Başkanlık Sistemi: korkular, Algılar, Beklentiler**, Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yıl:22, Sayı: 85, Kış 2017, ss 157-189.

Матузов Николай Игнатьевич. Малько Александр Васильевич. **Теория Государство и Право**, Москва 2007. (Matuzov Nikolay İgnatoviç. Malko Aleksandr Vasileviç, **Devlet ve Hukuk Teorisi**, Moskova 2007).

Memiş Emin, **Türkiye'de Anayasa Gelişmeleri Eğirisi (1808-2011) Anayasa Hukuku Notları Genişletilmiş ve Yenilenmiş**, 6. Baskı, İstanbul, 2011.

Miş Nebi, Arslan Ali, Ayvaz Erkut M., Duran Hazal, **Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları**, 1. Baskı, SETA Yayınları 51, İstanbul, 2015.

Miş Nebi, Duran Burhanettin, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, 12. Baskı, Mart. 2017.

Narin Serdar, **Türk Tipi Bir Hükümet Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Amerikan Başkanlık Modelinden Farkları**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi, (New Trends In Economics And Administrative Sciences, Izmir International Congress On Economics And Administrative Sciences), Detay Yayıncılık, Ankara, Aralık 2018.

Narin Serdar, **Türk Tipi Bir Hükümet Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Türk Anayasal Sistemine Getirdiği Yenilikler**, İzmir Demokrasi Üniversitesi 1. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi, (The 1st International Conference On Critical Debates İn Social Sciences, Aralık 2018.

Oder Emrah Bertil ve Kanadoğlu Korkut Osman, **Uygulamalı Anayasa Hukuku Norm ve Karar İncelemeleri metin Çözümlemeleri Varsayımsal Olaylar**, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

Odyakmaz Zehra, Kaymak Ümit, **Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, İstanbul 2016.

Odyakmaz Zehra, Kaymak Ümit, Ercan İsmail. **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, 7. Baskı, İstanbul 2006. (Odyakmaz, Anayasa Hukuku İdare Hukuku).

Осмоналиев, Жумабекова жана Азыгалиев Руслан Шайлообекович. **Кыргыз Республикасынын Конституциясы, илимий практикалык тушундурмо**, Бишкек 2016. (Osmanaliev, Cumabekova ve Azıgaliev Ruslan Şayloobekoviç. **Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, bilimsel uygulamalı açıklama**, Bişkek 2016.) (Osmonaliev, Bişkek 2016).

Осмонов Осмон Джусупбекович. **История Кыргызстана (с древнейших времен до наших дней) Учебник Для Вузов**, Бишкек 2005. (Osmonov Oskon Djusupbekoviç. **Kırgızistan Tarihi (antik çağdan bugüne kadar) Yüksek Öğretim Öğrencileri için**, Bişkek 2005.).

Öz Muammer, **Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanının Yürütmeye İlişkin Yetkilerinin Parlamenter Hükümet Sistemi ve Hukuk Devleti Açısından Durumu**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009.

Özbudun Ergun, **Türk Anayasa Hukuku Gözden Geçirilmiş**, 12. Baskı, Ankara, 2011.

Özdağ Selçuk, **Yerli Milli Sivil ve Demokratik Bir Hükümet Modeli Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, Yeni Türkiye 9.4/2017.

Özer Atilla, **Anayasa Hukuku Genel İlkeleri**, 2. Bası, Ankara 2005.

Özer Atilla, **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, Geliştirilmiş 7. Baskı, İksan Matbaası, Ankara, 2016.

Sevinç Murat, **Anayasa Yazıları Gözden Geçirilmiş**, 2. Baskı, Ankara, 2011.

Süheyl Batun, Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Basım A.Ş. İstanbul, 1997.

Şahin Engin. **Cumhuriyet Anayasaları 1921-1924-1961-1982**, 1. Baskı, Beta Basım A.Ş. İstanbul, 2012. (Şahin, Cumhuriyet Anayasaları).

Şahin İrem. **2007 Anayasa Değişikliği Sonrasında Türkiye’de Hükümet Sistemi Arayışları**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Fakültesi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, 2014. (Şahin).

Teziç Erdoğan, **Anayasa Hukuku Genel Esasları**, 13. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş. İstanbul, 2009.

Teziç Erdoğan, **Anayasa Hukuku, Genel Esasları**, 20. Baskı, İstanbul 2016.

Tunç Hasan, Bilir Faruk, Yavuz Bulent, **Türk Anayasa Hukuku**, 6. Baskı, Ankara, 2015.

Tunç Hasan, Yavuz Bülent, **Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi**, Hakemli Makaleler, TBB Dergisi, Sayı 81, 2009.

Turan Menaf, **Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**, *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 3, 42-91 (September 2018), ISSN: 2147-5237, Eylül 2018.

Turhan Mehmet. **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, DÜFH Yayınları, Diyarbakır, 1989.

Тургунбеков Рафик Тургунбекович. **Новая Политика-Правовая Концепция Конституции Кыргызской Республики//Материалы Международной Научно-Практической Конференции “Проблемы Реализации Программы “Кадры 21 века”. Часть 2. “Человек и Право”, Бишкек 1998.** (Turgunbekov Rafik Turgunbekoviç. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası Hukuk Kavramı Yeni Siyaseti //”Program Uygulama Sorunları”, “21. Yüzyıl personelleri” 2. Bölüm “insan ve hak” Uluslararası Bilimsel ve Uygulamalı konferans kaynakları, Bişkek 1998.).

Тотогулов Алмаз. **Эволюция Форм Государста и Государственности Кыргызов, Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, специальность: 120001-теори государство и права, Бишкек 2008.** (Toktogulov Almaz. **Kırgızların Devletliğı ve Devlet Evrim Biçimi, hukuk bilimleri doktora derecesini kazanma tezi, uzmanlık: devlet ve hukuk 120001-alanı, Bişkek 2008.**)

Токтогулов Алмаз. **Форма Государства Кыргызской Республики: Развитие и Становление, Национальная Академия Наук Кыргызской Республики Институт Философии и Права, Бишкек 2007.** (Toktogulov Алмаз. **Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Türü: Kırgızistan Cumhuriyeti Hukuk ve Enstitüsü Felsefe Milli Akademisinin Oluşması ve Gelişimi, Bişkek 2007.**) (Toktogulov, Bişkek 2007)

Uran Peri, **Yasama İşlerinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri, Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara, 2008.**

Yüzbaşıoğlu Necmi, **Anayasa Hukuku El kitabı, 2. Baskı, İstanbul, 2008.**

Борубашев жана Галиева Зульфия. **История Государство и Права Кыргызской Республики, Бишкек 2003; Ожукеева Т, XX век: ВозрождениеНациональной Государственности в Кыргызстане, Бишкек 1993; Тургунбеков Р, Стоновление и Развитие Суверенного Государства**

Кыргызского Народа, Фрунзе 1969. (Borubaşev ve Galieva Zulfiya. Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet ve Hukuk Tarihi, Bişkek 2003; Ocukeeva T, XX. Yüzyıl: Kırgızistan’da Milli Devletin yeniden doğması”, Bişkek 1993; Turgunbekov R, Kırgız Halkının Egemen devletinin oluşması ve gelişmesi, Frunze 1969.).

Чиналиев Улукбек. **Становление Кыргызской Государственности в Переходный Период**, Москва 2000. (Çinaliev Ulukbek. Kırgızistan Devletinin Geçiş Dönemindeki oluşumu, Moskova 2000.).

Шерипов Нурлан Турганбекович. **Кыргыз Республикасынын Конституциялык Укугу**, Бишкек 2015. (Şeripov Nurlan Turganbekoviç, **Kırgız Respublika’sının Anayasa Hukuku**, Bişkek, 2015.).

İnternet Kaynakları ve Kırgızistan Hukuki Mevzuatı

<https://www.nedir.com/diktatörlük> (erişim tarihi 12.12.2017).

<http://www.tipsboard.ru/monizm-eto-ponyatie-znachenie-principy-monizma> (erişim tarihi, 26.05.2017.).

bkz: <https://www.turkcebilgi.com/senato> (erişim tarihi 05.03.2017).

https://tr.wikipedia.org/wiki/amerika_birleşik_devletleri_temsilciler_meclisi (erişim tarihi 05.03.2017).

https://tr.wikipedia.org/wiki/kuvvetler_ayrılığı (erişim tarihi 22.12.2016).

https://www.wikiplanet.click/enciclopedia/tr/kuvvetler_ayrılığı (erişim tarihi 18.06.2017).

<http://www.lisansegitim.com/ulkelerin-yonetim-sekilleri/almanyenin-yonetim-sekli.html> (erişim tarihi 02.07.2017).

<http://tyup.net/page/uluu-oktjabr-socialistik-revoljucijasy> (erişim tarihi 12.10.2017).

<https://ru.m.wikipedia.org/wiki/парламент> (erişim tarihi 23.10.2017.).

<http://constpalata.kg/kg/about/istoriya/> (erişim tarihi 31.01.2017).

<http://jogorku.sot.kg/jogorku-sot/jogorkusot/taryh> (erişim tarihi 01.11.2017.).

https://m.ru.sputnik.kg/trend/election_president_of_kyrgyzstan_20170215/?mobile_turn=no (erişim tarihi 15.10.2017).

https://ipfs.io/ipfs/qmt5nvutom5nwffrqdvrtvgfkfmg7ahe8p34isapyhcxx/wiki/ulusal_konvansiyon.html, (erişim tarihi 28.12.2017).

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/275226> (erişim tarihi 29.12.2017).

<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/amerikan-bagimsizlik-bildirgesi-110> (erişim tarihi 11.01.2018.)

bkz: <https://books.google.com.tr/books?id=l5idbwaaqbaj&pg=fransa%20darbesi&f=false> (erişim tarihi 11.01.2018.).

https://books.google.com.tr/books?id=7_rcwaaqbaj&pg=pa555&lp=pa555&dq=meşruti+monarşi+demokratik,+mutlak+mona-false, (erişim tarihi 12.01.2018).

https://ru.wikipedia.org/wiki/список_премьер-министров_киргизии (erişim tarihi 01.02.2018.).

<http://www.mfa.gov.tr/kyrgyzistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (erişim tarihi 03.03.2018.).

bkz: <https://www.sabah.com.tr/secim/24-haziran-2018-secim-sonuclari> (erişim tarihi 10.07.2018).

bkz:https://books.google.com.tr/books?id=7_ =false (erişim tarihi 19.10.2018).

bkz: <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-kitap.htm> (erişim tarihi 15.02.2019).

bkz:<http://www.turkiyehukuk.org/baskanlik-sistemi-ile-parlamenter-sistemin-karsilastirilmesi-infografik/> (erişim tarihi 18.03.2019).

bkz: <http://mecliste.org/mecliste-org-dan/hukumet-sistemi> (erişim tarihi 01.09.2019).

bkz: <https://www.google.ansiklopedi/tarih/776/cumhuriyet-ne-demektir> (erişim tarihi 01.09.2019).

bkz: <http://www.almanktr.com/index.php/konular/ii-mesrutisyyet/39-ikinci-meşrutiyet-refo> (erişim tarihi 09.09.2019).

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин VI Чакырылышынын Депутаттары, **Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзам долбооруна негиздеме-маалымкат**, Бишкек 2016. (Kırgızistan Cumhuriyeti Cogorku Keneşi VI. Dönüm Milletvekilleri, **Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasına değişiklikleri yapmayla ilgili Kırgızistan Cumhuriyeti yasama projesine belge**, Bışkek 2016.)

Кыргыз Республикасынын мыйзамы, 2003-жылдын 18-июлу № 153, Кыргыз Республикасынын Жогорку Соту жана Жергиликтүү Соттор жөнүндө, (кр 2004-жылдын 10-июлундагы № 85, 2006-жылдын 7-июлундагы № 105, 2007-жылдын 7-майындагы № 69, 2007 жылдын 1-июнундагы № 76, 2007-жылдын 25 -июнундагы № 91, 2008-жылдын 23-июнундагы № 134, 2011-жылдын 13-июнундагы № 39, 2016-жылдын 27-июлундагы № 151, 2016-жылдын 30-июлундагы № 154, 2016-жылдын 5-августундагы № 165 мыйзамдарынын редакцияларына ылайык), мыйзамынын 13-беренеси.

(Kırgızistan Cumhuriyeti Kanunu 18 Haziran 2003 s. no: 153, **Kırgızistan Cumhuriyetinin Yargıtay ve Yerel Mahkemeleri hakkında**, (k.c. 10 Haziran 2004 s. no: 85, 7 Haziran 2006 s no: 105, 7 Mayıs 2007 s. no:69, 1 Haziran 2007 s. no:76, 25 Haziran 2007 s. no:91, 23 Haziran 2008 s. no:134, 13 Haziran 2011 s. no:39, 27 Haziran 2016 s. no: 151, 30 Temmuz 2016 s. no: 154, 5 Ağustos 2016 s. no: 165 kanunların baskısına göre), kanununun 13. maddesi.)

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası (28 Ocak 2017 senesi “**erkin too**” gazetesinde yayınlanmıştır)

20 Nisan 1978 tarihli Kırgız SSC Anayasası, bilgi sistemi “**toktom**”.

Resmi Gazete, 11. Şubat 2017 Cumartesi, Sayı: 29976, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**, Kanun No:6771, Kabul Tarihi: 21/01/2017.